

T.C.
KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**BALLIKLIZADE AHMED MAHİR EFENDİ’NİN DİN EĞİTİMİ
ANLAYIŞI**

FATİH CAN

Danışman : Dr. Öğr. Üyesi İslam MUSAYEV
Jüri Üyesi : Doç. Dr. Mustafa BAŞKONAK
Jüri Üyesi : Dr. Öğr. Üyesi Hakan COŞAR

KASTAMONU-2025

TAAHHÜTNAME

Bu tezin tasarımı, hazırlanması, yürütülmesi, araştırmalarının yapılması ve bulgularının analizlerinde bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu; ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını, bilimsel etiğe uygun olarak kaynak gösterildiğini bildirir ve taahhüt ederim.

Fatih CAN

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

BALLIKLIZADE AHMED MAHİR EFENDİ’NİN DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞI

FATİH CAN

KASTAMONU ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

FELSEFE VE DİN BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

DANIŞMAN: DR. ÖĞR. ÜYESİ İSLAM MUSAYEV

Bu çalışmanın amacı, Osmanlı Devleti’nin son döneminde din eğitimi ve tasavvuf alanında önemli bir isim olan Ahmet Mahir Efendi’nin din eğitim anlayışını hayatı ve eserleri bağlamında incelemektir. Çalışmada, Ahmet Mahir Efendi’nin ilmi ve fikri birikimi, yaşadığı dönemin sosyal, siyasal ve kültürel dinamikleri çerçevesinde ele alınarak, onun Osmanlı eğitim sistemine katkıları analiz edilmektedir. Tez, Ahmet Mahir Efendi’nin eğitim anlayışını geleneksel ve modern eğitim modelleri bağlamında değerlendirmeyi ve bu anlayışın günümüz din eğitimi perspektifine sunduğu katkıları ortaya koymayı amaçlamaktadır. Tez, bir giriş, iki ana bölüm ve bir sonuç bölümünden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın problemi, amacı, önemi ve yöntem bilimsel çerçevesi ele alınmıştır. Birinci ana bölümde, Ahmet Mahir Efendi’nin hayatı, ilmi şahsiyeti ve eserleri, yaşadığı dönemin siyasal ve sosyal yapısına yer verilmiştir. Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyıldaki modernleşme çabaları, Kastamonu vilayetinin eğitim durumu ve Ahmet Mahir Efendi’nin bu süreçteki rolü detaylandırılmıştır. Aynı zamanda, hocaları, talebeleri ve onun eğitim anlayışının tasavvufi yönleri incelenerek, eğitime dair fikirlerinin dönemin şartlarına ne ölçüde cevap verdiği değerlendirilmiştir. İkinci bölümde ise, Ahmet Mahir Efendi’nin din eğitimi anlayışını merkeze alarak, onun düşünce dünyası ve eğitime dair temel yaklaşımları analiz edilmiştir. Ahmet Mahir Efendi’nin eğitim anlayışında öne çıkan ahlaki değerler, toplumsal birlik ve düzen, vatan ve millet sevgisi gibi kavramlar çerçevesinde, onun eğitimin bireysel ve toplumsal işlevine dair görüşleri ifade edilmiştir. Bu bölümde ayrıca, onun geleneksel eğitim kurumları ile modernleşme arasındaki dengeyi nasıl sağladığı ve tasavvufi bakış açısının eğitim anlayışına yer verilmiştir. Sonuç bölümünde ise, elde edilen bulgular ışığında Ahmet Mahir Efendi’nin Osmanlı eğitim sistemine olan katkıları genel bir değerlendirmeye tabi tutulmuş; onun eğitim anlayışının günümüz din eğitimi anlayışıyla ilişkisi ele alınmıştır.

ANAHTAR KELİMELER: Ahmet Mahir Efendi, Din, Eğitim, Din Eğitimi, Tasavvuf.

Ağustos 2025, 93 Sayfa

ABSTRACT

MSC THESIS

BALLIKLIZADE AHMED MAHİR EFENDİ'S UNDERSTANDING OF RELIGIOUS EDUCATION

FATİH CAN

**KASTAMONU UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCE
DEPARTMENT OF PHILOSOPHY AND RELIGIOUS SCIENCES
SUPERVISOR: ASSIST. PROF. DR. İSLAM MUSAYEV**

The aim of this study is to examine the understanding of religion and education of Ahmet Mahir Efendi, an important name in the field of religious education and Sufism in the last period of the Ottoman Empire, in the context of his life and works. In this study, Ahmet Mahir Efendi's scholarly and intellectual background is discussed within the framework of the social, political and cultural dynamics of his time and his contributions to the Ottoman education system are analyzed. The thesis aims to evaluate Ahmet Mahir Efendi's understanding of education in the context of traditional and modern educational models and to reveal the contributions of this understanding to today's religious education perspective. The thesis consists of an introduction, two main chapters and a conclusion. In the introduction, the problem, purpose, importance and methodological framework of the research are discussed. In the first main section; Ahmet Mahir Efendi's life, scientific personality and works, the political and social structure of the period he lived in are included. The modernization efforts of the Ottoman State in the 19th century, the educational situation of Kastamonu province and the role of Ahmet Mahir Efendi in this process are detailed. At the same time, by examining his teachers, students and the Sufi aspects of his understanding of education, it was evaluated to what extent his ideas on education responded to the conditions of the period. In the second part, Ahmet Mahir Efendi's world of thought and his basic approaches to education are analyzed by focusing on his understanding of religious education. Within the framework of concepts such as moral values, social unity and order, love of homeland and nation, which stand out in Ahmet Mahir Efendi's understanding of education, his views on the individual and social function of education are discussed. This chapter also discusses how he balanced traditional educational institutions with modernization and his Sufi perspective on education. In the concluding chapter, Ahmet Mahir Efendi's contributions to the Ottoman education system are evaluated in the light of the findings and the relationship between his understanding of education and today's understanding of religious education is discussed.

KEYWORDS: Ahmet Mahir Efendi, Religion, Education, Religious Education, Sufism.

August 2025, 93 Page

TEŞEKKÜR

Öncelikle, bu çalışmayı tamamlamayı bana nasip eden, her anımda yardım ve inayetini üzerimden eksik etmeyen Yüce Rabbime sonsuz hamd ve şükürlerimi arz ederim. Bu tez çalışması, yalnızca bireysel bir emeğin değil; aynı zamanda kıymetli katkıların, fedakarlıkların ve duaların bir neticesidir. Öncelikle, bu sürecin başından sonuna kadar bilgi ve tecrübeleriyle yolumu aydınlatan, akademik rehberliğini her zaman hissettiren danışmanım Dr. Öğr. Üyesi İslam Musayev'e en içten teşekkürlerimi sunarım. Onun yapıcı eleştirileri ve yönlendirmeleri, çalışmamın şekillenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Çalışmam boyunca kıymetli görüş ve değerlendirmeleriyle bana destek olan Doç. Dr. Recep Özdirek'e de gönülden teşekkür ederim. Akademik yolculuğumun belki de en sessiz ama en güçlü destekçileri olan aileme de minnettarım. Özellikle bu süreçte sabırlarıyla, anlayışlarıyla ve sevgileriyle yanımda olan değerli eşime ve çocuklarıma müteşekkirim. Onların desteği olmasaydı bu çalışmayı tamamlamak çok daha güç olurdu.

Son olarak, bu gayretin nasip olmasını sağlayan, her zorluğun üstesinden gelmemde yardımını esirgemeyen Yüce Rabbime hamd ederim. Gayret bizden, tevfik Allah'tandır.

Fatih CAN

Kastamonu, 2024

İÇİNDEKİLER

	<u>Sayfa</u>
TEZ ONAYI	ii
TAAHHÜTNAME	iii
ÖZET.....	iv
ABSTRACT	v
TEŞEKKÜR	vi
İÇİNDEKİLER	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ	viii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Araştırmanın Problemi.....	1
1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi	3
1.3 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları	3
2. AHMED MAHİR EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN İLMİ, SİYASİ VE SOSYAL DURUMU	6
2.1 Hayatı	17
2.2 İlmî Hayatı ve Kişiliği	20
2.3 Hocaları	34
2.4 Talebeleri.....	36
2.5 Resmi Görevleri ve Siyasi Kişiliği	43
3. AHMED MAHİR EFENDİ’NİN DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞI	52
3.1 Ahmed Mahir Efendi’nin Din Anlayışı.....	52
3.1.1 Tasavvuf Anlayışında Nakşibendi-Halidi Geleneği.....	55
3.1.2 Kur’an ve Sünnete Bağlılığı.....	57
3.1.3 Din ve Ahlakı Bütünleştiren Anlayışı	60
3.2 Ahmed Mahir Efendi’nin Eğitim Anlayışı	63
3.2.1 Tefsir, Hadis ve Fıkıh Merkezli Bir Eğitim	65
3.2.2 Ahlakî ve Manevî Terbiye	67
3.2.3 Eğitimin Pratikte Tatbiki.....	71
3.3 Ahmed Mahir Efendi’nin Din Eğitimi Anlayışında Öne Çıkan Hususlar.....	73
3.4 Vatan ve Millet Sevgisi	75
3.5 İnsan ve Toplumsal Hayata Bakışı	77
4. SONUÇ	84
KAYNAKLAR	90

SİMGELER VE KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar

b.	: Bin, ibn (oğlu)
b.y.	: Basım yeri yok
bk.	: Bakınız
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
ed.	: Editör
H.	: Hicri
haz.	: Hazırlayan
H.	: Hazreti
İSAM	: İslam Araştırmaları Merkezi
M. Ü.	: Marmara Üniversitesi
M.	: Miladi
nşr.	: Neşreden
öl.	: Ölüm Tarihi
r.a.	: Radıyallahu anh
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik Eden
ts.	: Tarihsiz
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayıncı yok

1. GİRİŞ

Osmanlı Devleti, son dönemlerinde (1839-1913), eğitim dahil olmak üzere pek çok alanda ciddi bir değişim ve dönüşüm sürecine girmiştir. Bu süreçte eğitim kurumlarında yaşanan sorunlar, yalnızca yapısal değil, aynı zamanda niteliksel problemleri de beraberinde getirmiştir. Özellikle din eğitimi alanında, medreselerin ilgası, din eğitiminin kim tarafından, nerede, nasıl bir şekilde verilmesi gerektiği hususlar önemli bir boşluk meydana getirmiştir denilebilir. Bu durum, din eğitimine olan ihtiyacın karşılanamaması ve eğitim sisteminde belirgin bir zafiyetin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında ise Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile eğitimde merkezi bir sistem benimsenmiş, ancak din eğitimi konusundaki bu boşluk giderilememiştir.

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlının son dönemleri ve cumhuriyetin ilk yıllarında yaşamış; ilmi birikimi, fikirleri ve eserleriyle bu sorunları yakından takip etmiş bir alimdir. Özellikle din eğitimi alanındaki sorunları tespit ederek, çözüm yolları arama çabasıyla dikkati çekmektedir. Eğitimdeki yozlaşmaya karşı geliştirdiği eleştiriler ve öneriler hem yaşadığı dönemin hem de günümüz eğitim anlayışına ışık tutabilecek niteliktedir. Bu bağlamda, Ahmed Mahir Efendi'nin görüşlerinin incelenmesi, din eğitimi alanında yaşanan sorunlara tarihsel ve güncel bir perspektifle yaklaşmayı mümkün kılmaktadır.

1.1 Araştırmanın Problemi

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri ve cumhuriyetin ilk yıllarında, eğitim sisteminde yaşanan köklü dönüşümler ve özellikle din eğitimi alanındaki eksiklikler, birey ve toplum üzerinde derin etkiler bırakmıştır. Medreselerin kapatılmasıyla birlikte din eğitimi alanında ortaya çıkan boşluğun, dönemin eğitim sisteminin en ciddi meselelerinden biri olduğu söylenebilir. Bu sorunlara yönelik çözüm arayışında bulunan Ahmed Mahir Efendi, dönemin toplumsal ve eğitimle ilgili meselelerine karşı duyarlı bir alim olarak dikkat çekmektedir. Onun eğitim anlayışı ve din eğitimine dair görüşleri, hem kendi dönemindeki toplumsal problemlere ışık tutmuş hem de günümüz eğitim anlayışı için değerlendirilebilir bir çerçeve sunmuştur.

Araştırmamızın ana problemi, Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitim anlayışı nedir? sorusu etrafında şekillenmektedir. Bu temel problemin yanı sıra, çalışmanın amacı doğrultusunda Ahmed Mahir Efendi'nin düşüncelerini incelemek ve bu düşüncelerin yaşadığı dönemdeki konumunu belirlemek adına şu alt problemlere cevap aranmıştır:

- ✓ Ahmed Mahir Efendi kimdir ve yaşadığı dönem açısından nasıl bir aile ortamında yetişmiştir?
- ✓ Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi anlayışı nedir?
- ✓ Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitiminde ön plana çıkardığı unsurlar ve onlara yüklediği anlamlar nelerdir?
- ✓ Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi anlayışı, yaşadığı dönemdeki toplumsal meselelere bakışını nasıl etkilemiştir?
- ✓ Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi anlayışının bireyin ve toplumun gelişimine sunduğu veya sunabileceği katkılar nelerdir?
- ✓ Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son dönemleri ve cumhuriyetin ilk yıllarında din eğitimi bağlamında karşılaşılan temel sorunları nasıl tanımlamıştır?

Bu sorunlara ilişkin çözüm önerileri ve uygulamaya dönük yaklaşımları nelerdir?

Bu çalışmada, belirlenen sorular ekseninde değerlendirmeler yapılmış ve konular açıklanmaya gayret edilmiştir. Bu bağlamda, Ahmed Mahir Efendi'nin yaşadığı dönemde ortaya koyduğu çalışmalar, din ve eğitim anlayışına dair fikirleri ve bu fikirlerin etkileri ele alınmıştır. Bunun yanı sıra, Ahmed Mahir Efendi'nin eserleri ile günümüze kadar hakkında yapılan bilimsel çalışmalar, akademik bir bakış açısıyla incelenip değerlendirilerek, onun eğitim ve din eğitimi alanına sunduğu katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Araştırma, yalnızca Ahmed Mahir Efendi'nin görüşlerini tanıtmayı değil, bu görüşlerin tarihsel bağlamını, toplumsal etkilerini ve günümüz eğitim anlayışına yönelik katkılarını da ele alarak bütüncül bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

1.2 Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu araştırma, Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi anlayışını, tarihsel ilişkisiyle birlikte toplumsal ve eğitim açısından ele alarak, onun düşüncelerinin hem kendi dönemindeki hem de günümüzdeki eğitim meseleleri açısından taşıdığı önemi ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bununla beraber, Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi üzerine geliştirdiği kavramlar, bu kavramlara yüklediği anlamlar ve eğitim anlayışının birey ve toplum üzerindeki etkileri analiz edilmeye çalışılacaktır.

Çalışma, Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitimi anlayışını yalnızca tarihsel bir incelemeyle sınırlı bırakmadan, bu anlayışın günümüz açısından belirli faydalarını da ortaya koyarak değerlendirilmesini amaçlamaktadır. Özellikle, onun dönemin eğitim sistemine yönelik eleştirileri ve çözüm önerileri, güncel din eğitimi uygulamalarına ışık tutacak bir çerçevede ele alınacaktır. Bu doğrultuda, Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışının bireyin ahlaki ve manevi gelişimine, toplumsal huzurun tesisine ve eğitimdeki sorunların çözümüne sunduğu katkılar bilimsel bir titizlikle değerlendirilecektir.

Araştırmanın özgün yönü, Ahmed Mahir Efendi'nin düşünce dünyasındaki temel kavramları ve bu kavramların din eğitimi literatüründeki yerini konun bütüncül bir yaklaşımla göre ele almasıdır. Ayrıca, elde edilen bulguların akademik literatüre katkı sağlaması ve güncel din eğitimi yaklaşımlarına teorik bir temel oluşturması hedeflenmektedir. Bu çalışma, Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışının pedagojik değeri ve güncel eğitim politikalarına sunduğu olası katkıları ile hem geçmişin birikimini anlamaya hem de geleceğe yönelik çözümler geliştirmeye hizmet etmeyi amaçlamaktadır.

1.3 Araştırmanın Kapsam ve Sınırlılıkları

Bu çalışmada, araştırmanın amaç ve kapsamına uygun olarak nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Nitel araştırmalar, bireylerin düşünce, tutum ve yaklaşımlarını derinlemesine incelemeyi amaçlayan, anlamaya ve yorumlamaya dayalı araştırmalardır. Bu doğrultuda çalışmada, doküman analizi (belgesel tarama) tekniğinden yararlanılacaktır. Doküman analizi, araştırma verilerinin birincil kaynağı

olarak çeşitli dokümanların toplanması, gözden geçirilmesi, sorgulanması ve analizi olarak tanımlanabilen bilimsel bir araştırma yöntemidir.¹

Doküman inceleme yöntemi, nitel araştırmalarda veri toplama yöntemlerinden biridir ve belgesel tarama, belgesel gözlem, ikincil veri analizi gibi farklı şekillerde adlandırılabilir.²

Araştırmada kullanılan yöntemlerden biri de literatür taraması (derleme yöntemi)dir. Literatür taraması, belirli bir konuya ilişkin daha önce yapılmış çalışmaların sistematik ve eleştirel bir biçimde incelenmesini içermektedir. Yıldırım ve Şimşek'e göre literatür taraması, araştırmacının çalıştığı konuyla ilgili mevcut kaynakları inceleyerek araştırmaya kuramsal bir temel oluşturmasını sağlar.³

Karasar ise literatür taramasını, araştırma sürecinin ilk basamaklarından biri olarak ele almakta ve araştırmacının problemini tanımlamasına, hipotez geliştirmesine ve verilerin analizine ışık tuttuğunu belirtmektedir.⁴

Araştırma kapsamında, derleme yöntemi ile literatürde yer alan kitap, makale, tez, bildiriler ve diğer bilimsel kaynaklardan Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı, ilmi kişiliği ve din eğitimi anlayışına ilişkin veriler toplanacaktır. Bu süreçte, tarihsel bağlam ve eğitim yaklaşımları göz önünde bulundurularak, ilgili kaynaklar içerik açısından değerlendirmeye tabi tutulacaktır. Toplanan veriler, eleştirel bir yaklaşımla analiz edilerek, tutarlılık, geçerlilik ve güvenilirlik kriterlerine göre süzgeçten geçirilecektir.

Araştırma kapsamında, Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı, eğitim anlayışı ve özellikle din eğitimi konusundaki görüşleri, yaşadığı dönemdeki toplumsal ve eğitsel gelişmelerle birlikte incelenecek; bu gelişmelerin günümüz eğitim sistemine yönelik etkileri ele alınacaktır. Bu süreçte, Ahmed Mahir Efendi'ye ilişkin eserler ve onunla ilgili yapılan akademik çalışmalar incelenerek, literatüre katkı sunacak özgün bir

¹ Ali Yıldırım, Hasan Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. (11. Baskı). (Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018). 427.

² Hüseyin Muşmal, ve İrem Gürbüz, (2018). Doküman incelemesi. In Ş. Aslan (Ed.), *Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri: Nicel, nitel ve karma tasarımlar için bir rehber* (s. 217–243). Konya: Eğitim Yayınevi

³ Yıldırım ve Şimşek, *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 427-428.

⁴ Niyazi Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 32. Baskı. (Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022).368.

Çalışma sunulması hedeflenmektedir.

Çalışmamızın sınırları, genelden özele doğru bir çerçeve­de belirlenmiş olup, bu yöntemin konuların daha anlaşılır hale getirilmesinde ve bir bütünlük sağlanmasında fayda sağlayacağı öngörölmüştür. Araştırmanın ilk aşamasında, Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı ele alınarak onun yetiştiği evre ve dönemin sosyal şartları analiz edilecektir. İkinci aşamada ise Ahmed Mahir Efendi'nin fikirlerini ve eğitim anlayışını yansıttığı eserleri incelenecek, bu eserlerde yer alan temel kavramlar ve bu kavramlara yüklediği anlamlar değerlendirilecektir.

Din eğitimi bağlamında, Ahmed Mahir Efendi'nin yaşadığı dönemde mevcut olan sorunlar, bu sorunların tarihsel süreçte nasıl evrildiği ve bu problemlerin teorik ve felsefi temellerine yönelik vurgulara yer verilecektir. Ayrıca, Ahmed Mahir Efendi ile ilgili yapılan çalışmalar ve onun Osmanlı'nın son dönemi ile Cumhuriyet'in ilk yıllarındaki din eğitimi anlayışları üzerine etkileri incelenerek, bu analizler belirli sınırlar çerçevesinde yapılandırılacaktır. Çalışma, Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışını ele alırken, söz konusu dönemdeki mevcut din eğitimi sorunlarına yönelik bir bakış açısı sunmayı hedeflemektedir.

Ahmed Mahir Efendi'nin kaleme aldığı *el-Muhkem fi şerhi'l-Hikem*, *Hutbe Mecmuası*, *el-Fatiha fi Tefsiri'l-Fatiha*, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye* ve *Hatırat* adlı eserleri bu çalışmanın temel kaynaklarını oluşturmaktadır. Kendi düşünce dünyasını yansıttığı bu metinler, çalışmamıza doğrudan rehberlik etmektedir. Ayrıca, Ahmed Mahir Efendi hakkında yapılan akademik ve bilimsel çalışmalardan da yararlanılmıştır. Bu bağlamda, Lamia Levent Abul'un *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları: Ahmed Mahir Efendi'nin Hatıratı* ve *Ahmed Mahir Efendi: Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı* adlı eserinin tezimize kaynaklık teşkil ettiğini de söyleyebiliriz

2. AHMED MAHİR EFENDİ’NİN YAŞADIĞI DÖNEMİN İLMİ, SİYASİ VE SOSYAL DURUMU

Osmanlı Devleti, 19. yüzyıla kadar pek çok alanda önemli ilerlemeler kaydetmiş olmakla birlikte, bu dönemde çeşitli siyasi, sosyal ve ekonomik sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Özellikle teknolojik gelişmelerin gerisinde kalınması, devletin modernleşme sürecinde batının etkisine daha hızlı girmesine neden olmuştur. Bu bağlamda, Osmanlı Devleti’nde reform ihtiyacı kaçınılmaz hale gelmiş ve bu doğrultuda peş peşe önemli reformlar gerçekleştirilmiştir.⁵

Türk modernleşme hareketinin önemli adımlarından biri olan Tanzimat Fermanı, Sultan I. Abdülmecid tarafından ilan edilerek Osmanlı toplumunda köklü dönüşümler başlatmıştır. Bu ferman ile birlikte siyasi ve hukuki alanda önemli düzenlemeler yapılmış, bireysel hak ve özgürlüklerin yasalar çerçevesinde güvence altına alınmasına yönelik adımlar atılmıştır. Osmanlı yönetim anlayışında da önemli değişimler meydana gelmiş, bu değişim yerini kademeli olarak meşruti yönetim anlayışına bırakmaya başlamıştır. Batı kaynaklı fikir akımları ve reform hareketlerinin, bu dönüşüm sürecinde etkili olduğu yadsınamaz bir gerçektir.⁶

Osmanlı Devleti, tarihsel süreç içerisinde reformlara ve yeniliklere açık bir yapıya sahip olmuş; özellikle Tanzimat dönemi aydınları, toplumun düşünsel dönüşümünde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dönemde matbaanın yaygınlaşmasıyla birlikte birçok gazete ve dergi yayımlanmış, halkın bilgilendirilmesi ve eğitilmesi noktasında önemli adımlar atılmıştır. Ancak matbaanın Osmanlı topraklarına batıya kıyasla daha geç girmesi, fikir hayatının gelişiminde bazı gecikmelere neden olmuştur. Fransız İhtilali’nin etkisiyle özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlar Osmanlı aydınları tarafından sıkça ele alınmış ve halk nezdinde yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Ancak basın özgürlüğü zaman zaman padişahın denetimine takılmış, Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte ise basın faaliyetlerinde canlanma yaşanmıştır.⁷

⁵ Mustafa Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, *Mecmua: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (25 Aralık 2016), 52-63.

⁶ Mehmet Aktel, “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Eylül 1998), 4-7.

⁷ Karabulut, “Osmanlı İmparatorluğu’nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum”, 51-63.

Tanzimat dönemi, geleneksel Osmanlı yapısı ile modernleşme süreci arasında bir köprü işlevi görmüştür. Henüz tam anlamıyla bir modernleşmeden söz etmek mümkün olmasa da bu dönem, siyasal ve sosyal reformların başlangıcı niteliğindedir. Tanzimat Fermanı ile yalnızca siyasal düzenlemeler yapılmamış, aynı zamanda sosyal ve hukuki alanlarda da önemli reformlar hayata geçirilmiştir. Örneğin, Müslüman ve gayrimüslim halkın eşit haklara sahip olması yönünde önemli düzenlemeler gerçekleştirilmiş ve milliyetçilik akımlarına karşı yeni politikalar benimsenmiştir.⁸

Bu süreçte Osmanlı toplum yapısında da önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Özellikle kadınların kamusal alanda daha görünür hale gelmesi ve kıyafetlerinde yaşanan değişimler, sosyal yaşamda modernleşmenin yansımaları arasında değerlendirilebilir. Edebiyat ve düşünce hayatındaki yenilikler de bu dönüşüm sürecinin bir parçasıdır.⁹

Tanzimat Fermanı'nın uygulanması, coğrafi ve idari yapıya bağlı olarak aşamalı bir şekilde gerçekleştirilmiş; reformlar bir anda tüm ülkeye yayılmamış, bölgesel olarak kademeli bir şekilde uygulanmıştır. Ekonomik alanda ise vergi sisteminin yeniden düzenlenmesi, sanayileşme girişimleri ve askeri reformlar gibi önemli adımlar atılmıştır. Bu dönemde ayrıca bilimsel gelişmeler de dikkate değer bir ivme kazanmıştır.¹⁰

Osmanlı toplumsal yapısı genel hatlarıyla saray halkı, askerler ve reaya olmak üzere üç ana sınıfa ayrılmıştır. Saray halkı hanedan üyelerinden oluşurken, askeri sınıf yönetici zümreyi de içermektedir. Bazı kaynaklarda ilmiye sınıfı da bu sınıflandırma içerisinde ele alınmaktadır. Toplumun büyük çoğunluğunu oluşturan reaya, halk tabakasını temsil etmekteydi.¹¹

Genel olarak bakıldığında, 19. yüzyıl Osmanlı Devleti için önemli bir dönüşüm süreci olmuş, bu dönemde gerçekleştirilen reformlar modernleşme hareketinin temelini oluşturmuştur. Ancak batının hızlı ilerlemesine kıyasla Osmanlı'nın reform sürecinin

⁸ Bilal Eryılmaz, *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme* (İstanbul: İşaret Yayınları, 2017), 228.

⁹ Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", 52.

¹⁰ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu* (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024), 490-501.

¹¹ Lamia Levent Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler* (İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020), 30; Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", 51; "Reaya", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Erişim 11 Şubat 2025).

daha yavaş ve kademeli bir şekilde ilerlediği görülmektedir.¹²

Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi, devletin uyguladığı politikalara bağlı olarak dört temel döneme ayrılmaktadır:

- Tanzimat Öncesi Dönem
- Tanzimat Dönemi
- II. Abdülhamid Dönemi
- II. Meşrutiyet Dönemi

Tanzimat Öncesi Dönem (Osmanlı'nın Kuruluşundan – 1839), devletin eğitim ve öğretim faaliyetlerine doğrudan müdahil olmadığı bir süreci ifade etmektedir. Bu dönemde askeri okullar ve Enderun mektepleri hariç olmak üzere, eğitim kurumları büyük ölçüde halkın yardımlarıyla veya yöneticilerin kurduğu vakıfların denetiminde faaliyet göstermiştir. Eğitim sistemi ağırlıklı olarak medreseler ve sıbyan mektepleri aracılığıyla yürütülmüş, dini eğitim merkezi bir unsur olarak öne çıkmıştır. Ancak, 1839 yılında ilan edilen Tanzimat Fermanı ile birlikte, mevcut dini eğitim kurumlarının yanı sıra, değişen dünya koşullarına ayak uydurabilmek adına devletin eğitim alanına müdahalesi artmış ve merkezi bir eğitim modeli oluşturulmaya çalışılmıştır.¹³

Bayram Kodaman, Tanzimat Fermanı'nın siyasi bir belge olarak değerlendirilmesi durumunda, eğitimle ilgili herhangi bir düzenlemeye yer verilmemesinin olağan karşılanabileceğini ifade etmektedir. Ancak fermanın bir reform belgesi niteliği taşıması ve Osmanlı Devleti'nin Avrupa seviyesine ulaşma hedefi dikkate alındığında, eğitim konusunun ihmal edilmesi eleştirilere neden olmaktadır. Kodaman'a göre, dönemin siyasi koşulları göz önünde bulundurulduğunda, Tanzimat aydınlarının

¹² Karabulut, "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum", 64.

¹³ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019), 27-35.

eğitim konusuna önem vermediği şeklinde bir yorum yapmak doğru olmayacaktır.¹⁴

Tanzimat Dönemi (1839-1876), Osmanlı Devleti'nde modern eğitim sistemine geçişin temellerinin atıldığı bir dönemdir. Tanzimat Fermanı, 3 Kasım 1839'da dönemin Hariciye Nazırı Mustafa Reşit Paşa tarafından İstanbul'da Gülhane Parkında devlet erkanı ve halkın huzurunda okunarak ilan edilmiştir. Osman Ergin, Tanzimat Fermanı'nı 1789 Fransız Devrimi'nin İnsan Hakları Beyannamesi'nin eksik bir uyarlaması olarak nitelendirmiştir. Tanzimat Fermanı doğrudan eğitimle ilgili düzenlemeler içermemekle birlikte, yeni bir düşünce ve yönetim zihniyetinin hakim olmasına katkı sağlamıştır. Bununla birlikte, 1839-1845 yılları arasında eğitim alanında kayda değer bir gelişme yaşanmamıştır.¹⁵

1845 yılında Sultan Abdülmecid tarafından yayımlanan bir ferman ile eğitimdeki sorunların giderilmesi ve cehaletin ortadan kaldırılması hedeflenmiştir. Bu doğrultuda, ilim, fen ve sanat eğitimi veren okulların açılması yönünde çalışmalara başlanmıştır. Aynı yıl devlet erkanının katılımıyla "Meclis-i Maarif-i Muvakkat" adı altında geçici bir komisyon oluşturulmuş ve hazırlanan raporlar Meclis-i Vala'ya sunulmuştur.¹⁶ Bu raporda; Darülfünun'un kurulması, ortaokulların açılması, ilkokulların devlet kontrolüne alınması ve ders programlarının Avrupa'daki eğitim sistemine benzer şekilde düzenlenmesi gibi önerilere yer verilmiştir. Bu çerçevede, 1846 yılında eğitim işlerinin düzenlenmesi amacıyla Meclis-i Maarif-i Umumiye, 1847 yılında ise ilk ve Ortaöğretim faaliyetlerini yürütmek amacıyla Mekatib-i Umumiye Nezareti kurulmuştur.¹⁷

1856 Islahat Fermanı, Osmanlı devlet teşkilatında olduğu gibi eğitim alanında da köklü değişikliklere yol açmıştır. Bu ferman kapsamında eğitim işleri, Meclis-i Vükela'ya (Bakanlar Kurulu) mensup bir üye tarafından idare edilmek üzere Maarif-i Umumiye Nezareti çatısı altında birleştirilmiştir. 1861 yılında yayımlanan bir talimatname ile

¹⁴ Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999), 163-165.

¹⁵ Erdoğan Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)* (Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019), 42-45.

¹⁶ II. Mahmud tarafından teşkil edilen ve reformların planlanması ile uygulanmasını denetleme görevini üstlenen yüksek yasama ve yargı organı. Ali Akyıldız, "Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003).

¹⁷ Uğur Ünal vd., *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı* (Ankara: Grafiker Yayınları, 2018), 160-162.

askeri okullar hariç tüm eğitim kurumları Maarif Nezareti'nin kontrolüne verilmiştir.¹⁸

1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Osmanlı eğitim sistemini batılı anlamda yeniden şekillendirmek amacıyla yayımlanmış önemli bir hukuki düzenlemedir. Bu 198 maddelik nizamname, eğitim sistemini düzenleme çabasının bir göstergesi olarak görülmektedir. Ancak, Bayram Kodaman'a göre, bu düzenleme Avrupa eğitim sistemine kıyasla birtakım eksiklikler içermektedir. Osmanlı eğitim sistemi, batı ve İslam eğitim anlayışlarının bir sentezi olarak planlanmamış, yalnızca yüzeysel bir uyarlama şeklinde kalmıştır. Nizamname yürürlüğe girmiş ancak uygulamada istenen başarı elde edilememiştir.¹⁹

Tanzimat Dönemi'nde Osmanlı Devleti, geleneksel medrese sisteminin yetersizliği nedeniyle modern bir eğitim sistemine duyulan ihtiyacı fark etmiş ve bu doğrultuda reform çalışmaları başlatmıştır. Ancak Tanzimat öncesinde, sıbyan mekteplerinin ıslah edilmeden doğrudan rüştiyelerin açılması eğitim sisteminin temel eksikliği olarak değerlendirilmiştir. Nitekim Cevdet Paşa, bu durumu “*binaya orta katından başlanması*” şeklinde eleştirmiştir. Tanzimat sonrası dönemde Osmanlı ortaöğretim sistemi üç temel kademeye ayrılmıştır: rüştiye, idadiye ve sultaniye. Rüştiyeler ilköğretimden sonra temel dini ve seküler bilgilerin verildiği okullar olarak faaliyet gösterirken, idadiler rüştiye sonrası eğitim sağlayarak yükseköğrenime hazırlık niteliğinde bir misyon üstlenmiştir. Sultaniyeler ise modern bilimler ve yabancı dil eğitimi gibi derslerin okutulduğu üst düzey eğitim kurumları olarak teşkilatlanmıştır.

Osmanlı eğitim tarihinde 1876-1909 yılları arasındaki dönem hem siyasi hem de eğitim reformları açısından Sultan II. Abdülhamid'in icraatları ile şekillenmiştir. Sultan, eğitim alanında kapsamlı reformlar gerçekleştirmiş ve Osmanlı topraklarında yeni eğitim kurumlarının açılmasına öncülük etmiştir. Bu süreçte, Sultan Abdülmecid döneminde 1845 yılında kurulan Meclis-i Maarif-i Umumiye, II. Abdülhamid döneminde de eğitimin en üst yönetim organı olarak varlığını sürdürmüştür. II. Abdülhamid'in eğitim politikaları, özellikle Osmanlı coğrafyasında yaygın bir eğitim ağı kurmayı ve farklı etnik ve dini grupları devlet kontrolü altında birleştirmeyi

¹⁸ Başar, *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*, 2019, 42.

¹⁹ Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 163.

hedeflemiştir. Eğitimde merkezileşmeyi sağlamak adına, okulların sayısı artırılmış ve öğretim müfredatları daha sistematik hale getirilmiştir.

1876 yılında ilan edilen Kanun-ı Esasi, Osmanlı Devleti'nin ilk yazılı anayasası olarak eğitim alanında önemli düzenlemeler içermiştir. Anayasada, her Osmanlı vatandaşına eğitim hakkı tanınmış, öğretimin serbest olduğu belirtilmiş ve tüm okulların devlet gözetimine alınması hükme bağlanmıştır. Ayrıca, ilköğretimin Osmanlı yurttaşları için zorunlu hale getirilmesiyle devletin eğitime dair yükümlülükleri anayasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı, eğitim reformlarının uygulanmasını geciktirmiştir. Savaşın etkilerinin azalmasıyla birlikte, maarif teşkilatında yeniden yapılanma ihtiyacı doğmuş ve bu doğrultuda 1879 yılında Maarif Nezareti modern bir teşkilat yapısına kavuşturulmuştur. Bu reformlar sonucunda Osmanlı eğitim sistemi öğretim kademelerine göre yeniden düzenlenmiş ve eğitimin yaygınlaştırılması için yeni adımlar atılmıştır.²⁰

II. Abdülhamid dönemi, eğitim alanında atılan yeniliklerle Osmanlı modernleşme sürecinin önemli bir aşamasını temsil etmektedir. Bu dönemde, geleneksel medrese eğitiminin yanı sıra laik ve modern eğitim kurumlarının yaygınlaştırılması, eğitimin merkezileştirilmesi ve modern öğretim tekniklerinin benimsenmesi önemli reformlar olarak dikkat çekmektedir. Sultan II. Abdülhamid, eğitimde disiplin ve devlet kontrolünü artırmayı amaçlayarak, ülkenin dört bir yanında okullar açmış ve eğitim sistemini daha işlevsel hale getirmek için çeşitli düzenlemeler yapmıştır. Özellikle rüştiye ve idadilerin sayısında kayda değer bir artış sağlanmış; eğitim kurumlarının sayısının artmasının yanı sıra öğretim müfredatları da çağdaş ihtiyaçlara göre yeniden düzenlenmiştir.

Genel olarak bakıldığında, Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde gerçekleştirilen eğitim reformları, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabalarının önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Ancak bu reformların uygulanmasında karşılaşılan zorluklar ve savaşların eğitime olan olumsuz etkileri, sürecin beklenen başarıya tam olarak ulaşmasını engellemiştir. Eğitim alanındaki bu reformlar, Cumhuriyet Dönemin'de gerçekleştirilecek daha kapsamlı yeniliklere zemin hazırlamış ve Osmanlı toplumunda

²⁰ 1876 Kanun-ı Esasi (1876 Kanun-ı Esasi), 14,15 (Zilhicce 1293).

eğitimin öneminin giderek arttığını göstermiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda, 1869 yılına kadar rüştiye okullarının sayısında önemli bir artış yaşanmıştır. Ancak, bu dönemde rüştiyelerin dışında yükseköğrenime öğrenci yetiştirebilecek tek kurum olarak Galatasaray Sultanisi bulunmaktaydı. Bu nedenle idadi okullarının açılması, hem eğitim-öğretim hem de siyasi açıdan bir zorunluluk haline gelmiştir. 1869 Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, idadi okullarını resmiyette tanımış ve bu okulların Müslüman ve gayrimüslim öğrencilerin birlikte eğitim gördükleri kurumlar olması öngörülmüştür. Nizamnameye göre, idadi okulları nüfusu bin haneden fazla olan kasabalarda açılacak, yapım ve personel giderleri ise vilayetlerdeki maarif idaresi tarafından karşılanacaktır. Başlangıçta üç yıl olarak belirlenen idadi eğitimi, zamanla dört yıla çıkarılmış ve 1892 yılında beş ve yedi yıl olmak üzere iki farklı kademeye ayrılmıştır. Ancak, idadi okullarının açılması öngörülse de çeşitli sebeplerle 1873 yılına kadar bu plan hayata geçirilememiştir.²¹

Rüştiye okullarının eğitimdeki konumu, tarih boyunca tartışmalara neden olmuş ve farklı yorumlara konu olmuştur. Eğitim tarihçileri, rüştiyeleri ilköğretim kademesine mi yoksa ortaöğretime mi dahil edileceği konusunda farklı görüşlere sahiptir. Rüştiyeler, ilk kurulduğunda ilkokul sonrası bir hazırlık okulu olarak düşünülmüş, ilerleyen dönemde ise ortaokul seviyesinde eğitim veren kurumlar haline gelmiştir. 1845 yılında Muvakkat Maarif Meclisi, rüştiyeleri sıbyan okullarının üstünde, Darülfünun'a öğrenci yetiştiren orta dereceli okullar olarak tanımlamıştır. Tanzimat Dönemi'nde 423 rüştiye açılmış olup, bu durum eğitim alanındaki reformların başarısı olarak değerlendirilmiştir. Ancak fiziki açıdan incelendiğinde, bu okulların çoğunun eğitim kurumu standartlarına uygun olmadığı görülmektedir; genellikle boş evler, konaklar veya okul olarak kullanılmaya elverişli olmayan binalarda eğitim verilmiştir.

II. Abdülhamid Dönemi'nde rüştiyeler daha sistemli hale getirilmiş ve yeni binalar inşa edilmiştir. 1879 yılında Maarif teşkilatında yapılan düzenlemelerle Mekatib-i Rüştiye Dairesi kurulmuş ve rüştiyelerin yaygınlaştırılması, ıslah edilmesi hedeflenmiştir. 1877 yılında İstanbul'da 21 rüştiye bulunurken, 1909 yılına gelindiğinde bu sayı 18'e düşmüştür. Ancak okul sayısındaki azalmaya rağmen öğrenci sayısında artış

²¹ Osman Nuri Ergin, *Türk Maarif Tarihi* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1977), 138.

yaşanmıştır. Eski rüştiye binaları, yetersiz fiziki koşulları nedeniyle 40-50 öğrenci kapasitesine sahipken, II. Abdülhamid'in eğitim politikalarıyla daha büyük ve modern binalar inşa edilerek rüştiyeler yeni mekanlara taşınmıştır. 1909 yılı itibarıyla Osmanlı genelinde 33 resmi, 39 özel ve 4 askeri olmak üzere toplam 72 rüştiye faaliyette bulunmaktaydı. Bu okulların %80'e yakını 1877-1909 yılları arasında ya yeniden inşa edilmiş ya da kapsamlı onarımlardan geçirilmiştir. Ancak 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sırasında birçok rüştiye kapanmış ve Berlin Anlaşması ile 39 rüştiye Osmanlı topraklarından çıkmıştır. Bu süreç sonunda Osmanlı topraklarında 277 rüştiye kalmıştır.²²

1880'lerden itibaren idadi okullarının önem kazanmasıyla birlikte rüştiyeler kademeli olarak kapatılmaya başlanmış, bazı rüştiye öğretmenleri idadi okullarında görevlendirilmiş, boş kalan rüştiye binaları ise iptidai okulları olarak kullanılmaya başlanmıştır. İdadi okulu bulunan yerlerdeki rüştiyelerin mali kaynakları idadi okullarının yapımı için aktarılmış ve zamanla birçok rüştiye okulunun ismi Osmanlı Devleti'nin resmi kayıtlarından silinmiştir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde, okul öncesi eğitimin yaygınlaştırılması amacıyla devlet eliyle ana mektepleri açılmıştır. Bu dönemde kadın öğretmen eksikliği nedeniyle ana mekteplerinde Ermeni ve Musevi öğretmenler görevlendirilmiştir. Ana mekteplerinin sayısının artmasıyla birlikte, 1915 yılında okul öncesi eğitimi düzenlemek amacıyla bir nizamname yayımlanmıştır. İlköğretim alanında ise 1913 yılında Emrullah Efendi tarafından hazırlanan ve Mebusan Meclisi tarafından kabul edilen Tedrisat-ı İbtidaiye Kanun-i Muvakkati yürürlüğe girmiştir. Bu kanun ile sıbyan mektepleri, iptidailer ve rüştiyeler birleştirilmiş ve "Mekatib-i İbtidaiye Umumiye" adı altında yeni bir yapı oluşturulmuştur. Eğitim süresi her biri iki yıl sürecek şekilde altı yıl olarak belirlenmiştir.

II. Abdülhamid döneminde vilayet merkezlerinde açılan idadi okulları zamanla sultanilere dönüştürülmüştür. Sultanilere lise adının verilmesi 1911 yılında gündeme gelmiş, ancak bu tanımlama 1922 yılından itibaren resmen kabul edilmiştir.

²² Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, 91,95,105.

Tanzimat ve II. Abdülhamid dönemlerinde gerçekleştirilen reformlar, Osmanlı eğitim sisteminin modernleşme sürecinde önemli adımlar olarak değerlendirilmektedir. Rüştîye ve idadi okullarının açılmasıyla birlikte Osmanlı toplumu, geleneksel medrese eğitim sisteminden uzaklaşarak batı tarzı eğitime yönelmiş ve eğitimin daha sistematik bir yapıya kavuşması sağlanmıştır. Ancak savaşlar ve ekonomik zorluklar nedeniyle bu reformların istenilen düzeyde başarıya ulaşması zaman almıştır. Eğitimdeki bu dönüşüm süreci, cumhuriyet dönemi eğitim politikalarına da yön vermiştir.²³

Osmanlı Devleti'nde eğitim, toplumu şekillendiren ve bireyleri sosyal, kültürel ve ekonomik alanlarda geliştiren temel unsurlardan biri olarak değerlendirilmiştir. Eğitimin bireysel ve toplumsal üretkenliği artırması beklenirken, bu süreçte en temel rolü aile üstlenmiştir. Ancak bireyin sosyalleşme sürecinde okul, eğitimin temel yapı taşı olarak ön plana çıkmıştır. Osmanlı Devleti'nde eğitim sistemi farklı unsurlar içermekte olup, medreseler, azınlık okulları ve batı tarzı eğitim veren devlet okulları olmak üzere üç ana grupta incelenmektedir. Bu çok yönlü sistem, 6 Mart 1924 tarihinde yürürlüğe giren Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tek bir çatı altında toplanmış ve eğitimde çeşitlilik dönemi sona ermiştir. Bu kanunla birlikte, ülke genelindeki tüm eğitim kurumları Maarif Vekaleti'ne bağlanmış; Şeriyye ve Evkaf Vekaleti'ne ya da özel vakıflara bağlı medrese ve mektepler devlet kontrolüne alınarak medreseler kapatılmıştır. Tevhid-i Tedrisat Kanunu, müfredatın millileştirilmesi ve çağdaştırılması adına önemli bir adım olmuş, pozitif bilimlerin müfredata dahil edilmesiyle Osmanlı eğitim sisteminde köklü bir değişim başlatılmıştır.²⁴

19. yüzyılda Osmanlı topraklarının önemli bir parçası olan Kastamonu vilayeti, geniş coğrafi sınırlarıyla dikkat çekmektedir. Kastamonu; Bolu, Düzce, Sinop gibi bölgeleri kapsayan geniş bir alana yayılmakta olup, coğrafi yapısı ve ulaşım zorlukları nedeniyle eğitimde ciddi maddi ve lojistik sorunlar yaşanmıştır. Bununla birlikte vilayetin deniz kıyısında yer alması, eğitimle ilgili malzeme ve materyallerin temininde bazı kolaylıklar sağlarken, deniz ticareti bölgenin ekonomik yapısını güçlendiren unsurlar

²³ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999'a)*, (İstanbul: Alfa Yayın) (Erişim 06 Şubat 2025), 135.

²⁴ Lamia Levent Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri, Tasavvuf Anlayışı* (Ankara: SAGE Yayınları, ts.), 32-34.

arasında yer almıştır.²⁵

Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları kapsamında, 19. yüzyılda taşra teşkilatında yapılan köklü düzenlemelerle eğitim alanında da önemli adımlar atılmıştır. 1871 Vilayet Nizamnamesi kapsamında eğitim, valilerin sorumluluğuna verilmiş ve vilayetlerde eğitim faaliyetlerinin denetlenmesi amacıyla çeşitli düzenlemeler yapılmıştır. Kastamonu vilayetinde de eğitim faaliyetleri bu çerçevede ele alınmış, ancak okuma yazma oranının düşük olduğu görülmüştür. Her ne kadar ilkökul düzeyinde iptidai ve ortaokul düzeyinde rüştiye okulları bulunsa da öğretmen sayısının yetersizliği ve mevcut öğretmenlerin niteliklerinin yetersiz olması, eğitimde karşılaşılan en büyük zorluklar arasında yer almıştır. Özellikle köy ve kasabalarda bulunan sıbyan mekteplerinin yaygın olmasına rağmen, çocukların tarım işlerinde çalıştırılmaları, eğitimden uzaklaşmalarına ve eğitim faaliyetlerinin düzenli bir şekilde yürütülememesine neden olmuştur. Maddi imkanı olan aileler çocuklarını rüştiyelere gönderebilmekteydi; ancak bu oran oldukça düşük seviyede kalmıştır. Eğitim alanındaki eksikliklerin giderilmesi ve sıbyan mekteplerinin iyileştirilmesi amacıyla Maarif Nezareti ile yapılan görüşmeler neticesinde çeşitli çalışmalar başlatılmıştır.²⁶

Kastamonu'da eğitim faaliyetlerini desteklemek ve öğretmen ihtiyacını karşılamak amacıyla Darülmüallimin ve Darülmüallimat gibi öğretmen yetiştirme kurumları açılmıştır. Bu kurumlar sayesinde hem erkek hem de kız öğrenciler için öğretmen ihtiyacının karşılanması hedeflenmiştir. Kastamonulu önemli edebiyatçılardan Orhan Şaik Gökyay gibi isimlerin eğitimle ilgili görüşleri, bölgedeki eğitim reformlarına yön vermiş ve köy okullarında öğretmen yetiştirilmesi konusunda çeşitli projeler geliştirilmiştir.²⁷

Kastamonu'da modernleşme döneminde eğitimde önemli gelişmeler yaşandı. Bölgenin eğitim sistemini geliştirmek için sürekli çalışmalar yapıldı. Bu amaçla kurulan eğitim komisyonları, bölgedeki eksiklikleri belirledi. Bu bağlamda, çeşitli maarif

²⁵ Cemal Avcı, "19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti", *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/1 (27 Haziran 2012), 23.

²⁶ Esat Aktaş, "18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (12 Aralık 2015), 228-229, 225.

²⁷ S. Tunay Kamer, "Öğretmen Yetiştirmede Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu Uygulaması (1956-1975)", *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* 1/2 (19 Mart 2016), 1-17.

komisyonları oluşturulmuş ve bölgedeki eksiklikler tespit edilmiştir. Eğitim sisteminin denetimini sağlamak üzere müfettişler görevlendirilmiş, eğitim reformları kapsamında okulların fiziksel yapılarının iyileştirilmesi, öğrenci sayısının artırılması ve okuma yazma oranının yükseltilmesi hedeflenmiştir. Geleneksel dini bilgiler ve modern bilimler bir arada öğretilerek, yeni bir eğitim modeli amaçlanmıştır.²⁸

Osmanlı eğitim sisteminin temel taşı olan medreseler, Kastamonu’da da önemli bir yer tutmaktadır. Osmanlılar, İslam kültür ve medeniyeti içinde bilgiye büyük önem vermiş; kütüphaneler ve çeşitli eğitim kurumları kurarak eğitimi yaygınlaştırmıştır. Kastamonu’da cami merkezli medrese kültürü oldukça yaygın olup, vilayet genelinde 20’den fazla medrese bulunduğu bilinmektedir. Bu medreseler hem ibadethane hem de eğitim kurumu olarak hizmet vermiştir. Kastamonu’daki medreseler genellikle cami bitişiğinde inşa edilmiştir ve çeşitli ilim dallarında eğitim vermiştir.²⁹

Kastamonu’da yer alan ve günümüze kadar ulaşan bazı medreseler, halen turistik amaçlarla kullanılmakta veya restore edilmektedir. Bunlar arasında Münire Medresesi, İsmail Bey Medresesi, Nasrullah Kadı Medresesi, Merdiyye Medresesi, Yakup Ağa Medresesi, Ata Bey Gazi Medresesi, Hacı Mahmut Medresesi, İnebolu Medresesi, Honsalar Medresesi, Gökdere Medresesi, Musalla Medresesi ve Aktekke Medresesi gibi önemli eğitim kurumları yer almaktadır. Bu medreseler, dönemlerinde yalnızca dini eğitim vermekle kalmamış, aynı zamanda fen ve edebiyat alanlarında da öğrencilere temel bilgiler sunmuştur. Eğitim müfredatlarında yer alan dersler arasında Kur’an, hadis, fıkıh gibi dini ilimlerin yanı sıra, matematik, astronomi ve tıp gibi fen bilimlerine de yer verilmiştir.³⁰

Kastamonu’da mahalli eğitim kurumlarının yaygın olması, bölgenin eğitim kültürünün zenginliğini göstermektedir. Osmanlı döneminde Kastamonu’da eğitim hem geleneksel medrese sistemiyle hem de modern okullaşma süreciyle paralel bir şekilde ilerlemiştir. Ancak kırsal alanlardaki sosyo-ekonomik zorluklar, eğitim seviyesinin istenilen düzeye ulaşmasını engellemiştir. 19. yüzyılın sonlarına doğru başlatılan

²⁸ Aktaş, “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti”, 227.

²⁹ Ahmet Rıfat Güzey, “Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonu’daki Cami mescid ve Medreseler”, *Kastamonu Education Journal* 18/2 (01 Mayıs 2010), 675-688.

³⁰ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 32.

reformlar, bölgedeki eğitim faaliyetlerine dinamizm kazandırmış ve okullaşma oranının artmasına katkı sağlamıştır.

Kastamonu vilayetindeki eğitim faaliyetleri Osmanlı modernleşme sürecinin önemli bir parçası olmuş; ancak coğrafi ve ekonomik zorluklar nedeniyle bu süreç zaman zaman kesintiye uğramıştır. Buna rağmen, bölgedeki eğitim kurumlarının gelişimi, Osmanlı eğitim politikalarının taşrada uygulanma sürecine dair önemli bir örnek teşkil etmektedir.

2.1 Hayatı

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yetişmiş mutasavvıf, alim, siyasetçi ve şair kimliğiyle tanınan önemli bir kişidir. Hayatı boyunca ilim, tasavvuf ve siyaset sahasında etkin bir rol üstlenmiş, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarına tanıklık etmiştir. Kastamonu'nun ilim, kültür ve tasavvuf açısından gelişmiş yapısı içinde eğitim almış, sonrasında ilmi, siyasi-i ve irşad faaliyetleriyle Osmanlı ve cumhuriyet dönemi arasında köprü vazifesi gören önemli bir şahsiyet olmuştur.³¹

Ahmed Mahir Efendi, 1277/1860-61 yılında Kastamonu' dünyaya gelmiştir.³² Ailesi, Osmanlı toplumunda “Ballıkliefendizade” ve “Ballıklızade” lakaplarıyla tanınmaktadır.³³ Aile, Seyyid olup Osmanlı toplumunda saygın bir konuma sahiptir. Babası Seyyid Hafız Mehmed Said Efendi, Kastamonu Merkez Ticaret Mahkemesi Reisliği görevini yürütmüş olup hem ilmi hem de idari anlamda etkin bir şahsiyettir. Dedesi Hafız Mehmed Nureddin Efendi, Koyunlu Medresesi müderrislerinden olup, Osmanlı'nın ilmi teşkilatında yer alan saygın bir din alimidir. Annesi ise Cemile Hanım'dır.³⁴

Ahmed Mahir Efendi, eserlerinde künyesini, Hafız es-Seyyid Ahmed Mahir b. Hafız es-Seyyid Mehmed Said b. Hafız es-Seyyid Mehmed Nureddin el-Nakşibendi el-

³¹ Nalbant, Hamdi, Ahmed Mahir Efendi- Hayatı, Eserleri ve Hutbe Mecmuası, İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 2020.

³² Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 19.

³³ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 45.

³⁴ Abdülkerim Abdulkadiroğlu, “Ahmed Mahir Efendi, Ballıklızade”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).

Halidi el-Hanefi el-Kastamoni” şeklinde belirtmiştir. Ailesinin kökeni Irak’a dayanmaktadır. Kastamonu’ya göç ettikten sonra önce 25-30 km mesafedeki Ballık köyüne, ardından Kastamonu merkezine yerleşmişlerdir. Bu sebeple aile, yerleştikleri köye nispetle “Ballıklızade” lakabını almıştır.³⁵

Ahmed Mahir Efendi, Hafize Cemile Hanım (1886-1935) ile evlenmiştir. Bu evlilikten dört kızı ve bir oğlu dünyaya gelmiştir: Berire, Mahire, Fatma Rabia Ballık, Fatma Tayyibe Binkaya, Ahmet Galip (genç yaşta vefat etmiştir).³⁶

Yaşadığı dönemde ilmi, siyasi ve tasavvufi kimliğiyle Kastamonu’da büyük bir etkiye sahip olan Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti’nin çöküş sürecinde ve Cumhuriyet’in ilk yıllarında önemli görevler üstlenmiştir. O, Atatürk’ün 1925’teki Kastamonu seyahatine eşlik etmiş ve Şapka İnkılabı’nın tanıtımı sırasında bizzat bulunmuştur.³⁷

Ahmed Mahir Efendi, 1925 yılının ağustos ayında Kastamonu’nun ilçelerini kapsayan bir geziye çıkmış ve Cide, Bartın, Ulus, Safranbolu, Eflani, Daday güzergahını takip ederek Kastamonu’ya ulaşmıştır. Ancak bu yoğun seyahat programı, ilerleyen yaşı ve yorgunluğu nedeniyle Ahmed Mahir Efendi’nin sağlık durumunu ciddi şekilde etkilemiştir. O dönemde Kastamonu’daki yerel gazeteler, onun bu seyahat sürecinde yorgun düştüğünü ve neticede hastalandığını bildirmiştir. Hastalığı sırasında, Mustafa Kemal Paşa Kastamonu’da bulunuyordu ve Ahmed Mahir Efendi’nin sağlık durumunu yakından takip etmek istemiştir. Paşa, yaverini göndererek Ahmed Mahir Efendi’nin sağlık durumu hakkında bilgi almış ve iyileştiği takdirde kendisine haber verilmesini istemiştir.³⁸

Ahmed Mahir Efendi, damadı Abidin Bey’in babası Mustafa Bey’in evinde hastalığını geçirmiş, ancak 3 Eylül 1925 Perşembe gününü, 4 Eylül Cuma gününe bağlayan gece saat 02.40 civarında hayata gözlerini yummuştur.³⁹ Vefat haberi, Kastamonu ve çevresinde büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Cuma namazının ardından Nasrullah Camii’nde büyük bir kalabalık eşliğinde cenaze namazı kılınmış ve Kastamonu’daki

³⁵ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 45; Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 19.

³⁶ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 20.

³⁷ Mehmet Önder, *Atatürk’ün Yurt Gezileri* (Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975), 38.

³⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 67.

³⁹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 19.

Ballıkzade Camii haziresindeki aile kabristanına defnedilmiştir.⁴⁰

Cenaze merasimi sırasında Kastamonu'nun önde gelen isimleri, yerel yöneticiler, alimler, müderrisler ve halk geniş bir katılım göstermiştir. Vefat haberini Devrekani'de alan Kastamonu Milletvekili Mehmet Fuat Bey, Ahmed Mahir Efendi'nin vefatından duyduğu derin üzüntüyü dile getiren bir telgraf göndermiştir. Telgrafında, onun yüksek ahlakını hiçbir zaman unutmayacağını ve cenazesine katılamadığı için büyük bir üzüntü içinde olduğunu ifade etmiştir.⁴¹

Ahmed Mahir Efendi'nin mezarı, 1961 yılındaki imar faaliyetleri sırasında Kastamonu şehir merkezinden taşınmıştır. Önce Ballıkzade Camii haziresinde bulunan kabri, günümüzde Merkez Ortaokulu'nun bulunduğu bölgeye nakledilmiş, ardından Kuzyaka Hacıveli köyü, Kozkırın mahallesindeki mezarlığa defnedilmiştir.⁴² Bu nakil işlemi, Kastamonu'daki şehir planlaması değişiklikleri sebebiyle yapılmış ve dönemin yerel yöneticileri tarafından organize edilmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin vefatı, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e geçiş sürecinde ilmi ve siyasi alanda etkin olmuş bir şahsiyetin kaybı olarak düşünülmektedir. Ömrünü ilme, irfana ve siyasete adanmış bir devlet adamı ve alim olarak hem Osmanlı hem de cumhuriyet döneminde iz bırakan bir şahsiyet olmuştur. Meşrutiyet ve cumhuriyet dönemi siyasetinde şariat hükümlerine olan bağlılığı, ilmi katkıları, devlet yönetimine bakışı ve halkla olan yakın teması onu farklı bir konuma taşımıştır.

Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı, Osmanlı ilmi teşkilatından gelen bir alimin, Osmanlı'nın son dönemindeki siyasi ve ilmi gelişmelere aktif olarak katıldığı ve Cumhuriyet'in erken yıllarında da etkisini sürdürdüğü bir örnek teşkil etmektedir. Onun yetiştiği ilmi ortam, aldığı eğitim, şeyhleri ve hocaları ile kurduğu ilişkiler, yaşadığı dönem açısından son derece kıymetlidir.

⁴⁰ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 20; Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mahir Efendi, Ballıklızade".

⁴¹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 67.

⁴² Ahmed Hamdi, "Ahmed Mahir Efendi", *Açıksöz Gazetesi* (1929), 33 Basım, 1.

2.2 İlmî Hayatı ve Kişiliği

Ahmed Mahir Efendi, tüm tahsil hayatını Kastamonu’da geçirmiş ve ilim geleneği güçlü olan simalarından ilim tahsil etmiştir. Merdiye Medresesi’nde, Kastamonu’nun en kıymetli alimlerinden Seyyid Ahmed Hicabi Efendi’den ulum-i akliyye ve nakliyye dersleri almış ve kendisinden icazet almıştır.⁴³ Kıraat eğitimini ise dönemin önemli kıraat alimlerinden olan Şeyhü’l-Kurra Halid Efendi’den alarak icazetname almaya muvaffak olmuştur. Tahsilini tamamladıktan sonra, 1880 yılında Merdiye Medresesi’nde müderris olarak göreve başlamış ve burada birçok talebe yetiştirmiştir. Aynı zamanda, Kara Mustafa Paşa tarafından yaptırılan Darü’l-Kurra Medresesi ve Kütüphanesi’ne ilave edilen camide kurra hafızları yetiştirmiştir.⁴⁴ 1306/1888 tarihli Vakıflar Arşivi mahkeme ilamına göre, Ahmed Mahir Efendi Kara Mustafa Paşa Vakfı’ndan ücret almakta, vakfın yönetimini de uhdesinde bulundurmaktadır. Belgelerde onun unvanı Şeyhü’l-Kurra (Kurra hafızlarının reisi) olarak geçmektedir.⁴⁵

Kendisinin de hafız olması ve aynı zamanda kurra hafızları yetiştiren “Şeyhü’l-Kurra” unvanına sahip olması, onun kıraat ilmindeki yüksek seviyesini göstermektedir. Kur’an bilgisinin yanı sıra, tilavetinin de son derece etkileyici olduğu dönemin tanıklarının anlatımlarından anlaşılmaktadır. Nitekim, Fazıl Çiftçi’nin aktarımına göre, Muallim Cevdet Ahmed Mahir Efendi’nin sesinin İstanbul’un en güzide hafızlarıyla yarışacak seviyede olduğunu ifade etmiştir.⁴⁶

Ahmed Mahir Efendi, yalnızca ilmi sahada değil, aynı zamanda irşad hizmetleriyle de ön plana çıkmış, şeyhi Seyyid Ahmed Hicabi Efendi’nin izniyle Şifa-i Şerif derslerini okutma yetkisini almıştır. Halidi geleneğinde önemli bir aşama olan şehadetname, kendisine verilerek, irşad vazifesinde bulunmasına izin verilmiştir. Şeyhi Ahmed Hicabi Efendi, vefat etmeden önce Ahmed Mahir Efendi’ye hem Hacegan tilaveti yapma hem de Şifa-i Şerif okutma icazeti vermiştir. İrşat hizmetlerinde gösterdiği maharet sayesinde, sadece Kastamonu ile sınırlı kalmayıp, çevre vilayetlere de seyahatler düzenleyerek ilmi ve tasavvufi dersler vermiştir. Bu yönüyle yalnızca bir

⁴³ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 21; Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 46-47.

⁴⁴ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri* 22.

⁴⁵ Ali Birinci, *Üsküdar’a Kadar Kastamonu* (İstanbul: Yapı kredi Yayınları, 2008), 276.

⁴⁶ Fazıl Çiftçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri* (Ankara: TDV Yayınları, ts.), 247.

müderris değil, aynı zamanda vaiz ve mutasavvıf kimliğiyle de toplum üzerinde etkili olmuştur.⁴⁷

Ahmed Mahir Efendi, İstanbul'a gittikten sonra da ilmi faaliyetlerini sürdürmüş, müderislik yapmaya devam etmiştir. 22 Mart 1913 tarihinde Darü'l-Fünun-i Osmani'nin Ulum-i Şer'iyye şubesinde tefsir muallimi olarak ders vermeye başlamış, burada birçok talebe yetiştirmiştir. 24 Ekim 1914 tarihinde bu şubenin birinci sınıfı, 26 Ekim 1915 tarihinde ise şubenin kendisi lağvedilmiş ve buradaki görevine son verilmiştir.⁴⁸

Darü'l-Fünun'daki müderisliğinin yanı sıra, Medresetü'l-Vaizin'de de kelim ve tefsir dersleri okutmuştur. 11 Ekim 1913 tarihinde, Babıali Baskını'ndan sonra Mısır'a giden Mustafa Sabri Efendi'nin yerine tefsir muallimliğine atanmıştır. Bu görevine, 4 Mart 1919'da Mustafa Sabri Efendi'nin meşihat makamına gelmesine kadar devam etmiştir.⁴⁹

Ahmed Mahir Efendi'nin Darü'l-Fünun-i Osmani ve Medresetü'l-Vaizin'deki derslerinde kullandığı notlar, daha sonra *el-Fatiha fî Tefsiri'l-Fatiha* adıyla basılmıştır. Kur'an ilimlerine olan ilgisi, *Mucizat-ı Kur'aniyye* adlı eserinde de açıkça görülmektedir. Bu eserde, çeşitli İslami meseleleri Kur'an perspektifinde değerlendirmiş, dönemin ilmi tartışmalarına katkı sunmuştur. Ayrıca, Türkçe mufassal bir tefsir yazmaya niyetlenmiş fakat 21. cüze kadar yazabilmiş, eserin tamamlanması nasip olmamıştır.⁵⁰

Tasavvufi yönüyle en önemli eseri, zengin Kur'an ve hadis referanslarıyla dikkat çeken *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem* adlı eseridir. Ahmed Mahir Efendi, bu eserde Hikem-i Ataiyye'yi şerh ederken, Kur'an ayetleri ve hadisleri delil olarak sunmuş, İslami ilimlerdeki derin bilgisini açıkça ortaya koymuştur.⁵¹

Onun ilmi kişiliği yalnızca talebeleriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda devlet ricali

⁴⁷ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mahir Efendi, Ballıklıazade".

⁴⁸ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 48.

⁴⁹ İhsan Ozanoğlu, *Kastamonu Kütüğü* (İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevim, 1952), 67.

⁵⁰ Faruk Görgülü, "Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem Adlı Eserinde İşari Tefsir", *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (30 Ekim 2023), 586.

⁵¹ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 81-85.

tarafından da takdirle karşılanmıştır. Kastamonu Valisi Abdurrahman Paşa'ya geceleri Farsça Mesnevi okuttuğu bilinmektedir. Abdurrahman Paşa ile olan bu ilmi ilişkisi, sonrasında bir dostluğa dönüşmüş, onun sayesinde Dersaadet Bidayet Mahkemesi azalığına atanmıştır. Adliye Nazırı olduktan sonra da Ahmed Mahir Efendi'nin ilim seviyesini takdir etmiş, onun desteğini sürdürmüştür.⁵²

İstanbul'da bulunduğu dönemde, Muhyiddin İbnü'l-Arabi'nin *el-Fütuhâtü'l-Mekkiyye* ve *Fususü'l-Hikem* eserlerinden dersler vermiş, Arapça ve Farsçaya olan derin vukufiyetini ortaya koymuştur. Sicil kayıtlarında da Arapça, Farsça ve Türkçe konuşma ve yazı seviyesinin iyi olduğu açıkça belirtilmiştir.⁵³

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı ilmi geleneğinde önemli bir yere sahip olan icazetname verme usulünü titizlikle uygulamış ve pek çok kıymetli talebesine ilmi yetkinliklerini belgeleyen icazetnameler vermiştir. Kendisinin yazdığı ve Türkiye Büyük Millet Meclisi arşivinde bulunan hal tercümesine göre, Ahmed Mahir Efendi, müntehi talebe halindeyken ders okutmaya başlamış ve üç defa icazet vermeye muvaffak olmuştur.⁵⁴ Ancak, dönem kaynakları ve eldeki belgeler incelendiğinde, onun verdiği icazetnamelerin bu sayıdan çok daha fazla olduğu anlaşılmaktadır.

Ahmed Mahir Efendi'nin icazet verdiği kişiler arasında ilim ve irfan dünyasında kendilerini yetiştirmiş pek çok kıymetli şahsiyet bulunmaktadır. Bunlardan biri olan Seyyid İbrahim Halil b. Ali'ye verdiği icazetnamede, daha önce pek çok defa icazet verdiğini açıkça belirtmektedir. Ayrıca, onun talebelerinden olan Hüseyin Hüsnü Efendi de icazet almış ve daha sonra kendisi de öğrencilerine icazet verecek bir seviyeye ulaşmıştır.⁵⁵

Abdülkerim Abdulkadiroğlu, Ahmed Mahir Efendi'nin verdiği iki icazetnameyi ve talebesi Hüseyin Hüsnü Efendi'nin düzenlediği bir icazetnameyi tanıtmış, bunlardan birinin asıl nüshasının ve diğerinin fotokopi nüshasının Mehmet Tufan Arslan koleksiyonunda bulunduğunu aktarmıştır. Günümüzde bu icazetnamelerden biri, Kastamonulu Abdurrahman oğlu Mehmed Salim Efendi'ye verilen icazetname,

⁵² Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 65.

⁵³ Tahsin Önemli, "Ahmed Mahir Efendi'nin Hikemiyat Şerhi", (ts.), 587.

⁵⁴ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 25.

⁵⁵ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, 904.

Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir.⁵⁶

Kastamonulu Seyyid Mehmed Reşid b. Hacı Mehmed Efendi'ye verilen icazetname 1310 tarihlidir ve yine Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu'nda muhafaza edilmektedir. Metni 18 sayfadan oluşmaktadır.⁵⁷

Kastamonu Kuşkara köyünden Seyyid Mehmed Fikri b. Hüseyin'e verilen icazetname 1310 tarihli olup Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde 37 Hk 4034 numara ile kayıtlıdır. Metni 29 sayfa uzunluğundadır.⁵⁸

Kastamonulu Seyyid İbrahim Halil b. Ali'ye verilen icazetname 1314 tarihlidir ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi'nde bulunmaktadır. Metni 27 sayfa olup, sayfalarının altın çerçeveyle süslendiği bilinmektedir.⁵⁹

Ahmed Mahir Efendi'nin icazet geleneği, sadece bir eğitim sürecinin tamamlanmasını belgelemekle kalmamış, aynı zamanda öğrencileri ile kurduğu derin ilim ve irfan bağını da yansıtmaktadır. Onun ilmi mirası, yalnızca talebelerine aktardığı bilgilerle sınırlı kalmamış, icazet verdiği şahısların da kendi çevrelerinde ilmi faaliyetler yürütmesiyle Osmanlı'nın son döneminde büyük bir etkiye ulaşmıştır.

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son döneminde ilmi ve edebi alanda çeşitli eserler kaleme almış, özellikle dini ve tasavvufi konulara dair yazılar yazmıştır. Onun eserleri, Osmanlı toplumunun sosyal ve kültürel yapısına ışık tutan, geleneksel İslami değerleri aktaran ve tasavvufi düşüncenin inceliklerini yansıtan metinlerdir. Hem akademik hem de halk tabanında ilgi gören bu eserler, dönemin entelektüel hayatına önemli katkılarda bulunmuş ve gelecek nesillere ışık tutacak kaynaklar arasında yerini almıştır. Ahmed Mahir Efendi, eserlerinde dini öğretileri ele alırken, aynı zamanda edebi sanatları da ustalıkla kullanmış ve tasavvufi derinliği ön planda tutmuştur.

Onun eserleri sadece teorik bilgi aktarmakla kalmayıp, aynı zamanda ahlaki, toplumsal ve manevi konulara dair pratik çözümler sunan öğretileri de içermektedir. Ahmed

⁵⁶ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mahir Efendi, Ballıklızade".81-82.

⁵⁷ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 30.

⁵⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 26.

⁵⁹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 27.

Mahir Efendi'nin yazdığı eserler incelendiğinde, özellikle İslam'ın temel esaslarına dair detaylı açıklamalar yaptığı, tasavvufi yaşamın inceliklerini ele aldığı ve Osmanlı toplumu içinde dinin ve ahlakın nasıl yaşanması gerektiğine dair öğütler sunduğu görülmektedir. Aşağıda Ahmed Mahir Efendi'nin başlıca eserleri ve bu eserlerin öne çıkan özellikleri ele alınmıştır.

el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem: Ahmed Mahir Efendi'nin en önemli eserlerinden biri olan *el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem*, İbn Ataullah el-İskenderi'nin meşhur eseri *el-Hikemü'l-Ataiyye* üzerine yazılmış bir şerh çalışmasıdır. 1905 yılında İstanbul Ahmed İhsan Matbaasında basılan eser, iki cilt olarak yayımlanmış olup, müellif ismi Kastamonulu Hafız Ahmed Mahir olarak kaydedilmiştir. Birinci cilt 292, ikinci cilt 334 sayfadan oluşmaktadır. İlk ciltte 159, ikinci ciltte ise 162 hikmet bulunmaktadır. Eserin sonunda, her iki cilde ait düzeltme cetvelleri (Yanlış-Doğru Listesi) ve konuların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla fihrist bölümleri eklenmiştir.⁶⁰ Mukaddimede Ahmed Mahir Efendi, eserini Ramazan aylarında, sahur vakitlerinde yazdığını belirtmekte ve yazım sürecine dair “*Hicri 1315 senesinin Ramazan ayının on ikinci perşembe günü Medine'de birinci cildini tamamladım. Bu eser, yazım süreci boyunca üç Ramazan'da sahur vakitlerinde mütalaa edilerek oluşturuldu*” ifadelerini kullanmaktadır. Eserin ikinci cildi ise 23 Zilkade 1317 (12 Mart 1316) pazar gecesi tamamlanmıştır.⁶¹

Ahmed Mahir Efendi, *el-Hikemü'l-Ataiyye*'yi sadece açıklamakla kalmamış, eseri kendi tasavvufi anlayışıyla derinleştirerek kapsamlı bir şerh haline getirmiştir. Her hikmetin önce Arapça aslını vermiş, ardından Türkçe nesir çevirisini yapmış ve daha sonra nazım tercümesini sunmuştur. “İzah” başlığı altında şerh edilen kısımları detaylandırmış, en sonunda ise “Netice-i Hikmet” başlığı altında kıssadan hisse çıkarabilecek bir özet sunmuştur.⁶² Tasavvufi terminolojiyi büyük bir ustalıkla açıklamış, okuyucunun konuyu daha iyi kavrayabilmesi için ayetler, hadisler, menkıbeler, sufi sözleri ve edebi beyitler eklemiştir.⁶³ Türk, Arap ve Fars edebiyatlarından seçilen beyitler ile metni zenginleştirmiş, eserini sadece tasavvufi

⁶⁰ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 57-59.

⁶¹ Ahmed Mahir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem* (İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1905), 323.

⁶² Hüseyin Karaca, *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006), 10.

⁶³ Karaca, *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 7.

değil, aynı zamanda edebi açıdan da önemli bir kaynak haline getirmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin bu şerhi, *el-Hikemü'l-Ataiyye* üzerine yapılan yetmiş beş civarında şerh arasında en kapsamlılarından biri olarak kabul edilmektedir.⁶⁴ Kendisinden önce yazılmış Arapça ve Farsça şerhlerden istifade etmiş olmakla birlikte, özgün bir yorum ortaya koymuş ve eseri daha anlaşılır bir hale getirmiştir.

el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem, Osmanlı tasavvuf düşüncesinde önemli bir yere sahiptir. Eser, hem tasavvufi hem de edebi yönüyle dikkat çekmekte, Türkçe'nin tasavvuf dili olarak kullanılmasının başarılı bir örneğini sunmaktadır. Konuların açıklanışındaki akıcılık ve kullanılan dilin sadeliği, Ahmed Mahir Efendi'nin Türkçeye, tasavvuf literatürüne ve irfani meselelere hakimiyetini açıkça ortaya koymaktadır.⁶⁵ Eser, tasavvufi öğretilerin anlaşılması için sistematik bir anlatım sunmakla kalmaz, aynı zamanda metafizik, ahlak ve insanın hakikati arayışı gibi konulara da geniş yer ayırır. Müellifin hikmetleri açıklarken tarihi örnekler, menkıbeler ve sufilerin yaşamlarından kesitler sunması, eserin okurlar tarafından daha etkili bir şekilde içselleştirilmesini sağlamaktadır. *el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem*, sadece mutasavvıflar için değil, aynı zamanda İslam düşüncesine ilgi duyan herkes için önemli bir kaynak niteliğindedir. Eserin özellikle sufi ahlakı, tevekkül, rıza, nefis terbiyesi ve ilahi hikmet gibi kavramlara dair yorumları, Osmanlı tasavvuf geleneği içinde özgün bir perspektif sunmaktadır. Ahmed Mahir Efendi'nin dili, klasik Osmanlı Türkçesi olmasına rağmen oldukça akıcı ve anlaşılır bir yapıdadır. Şerh boyunca hikmetlerin derinliğini anlatırken, tasavvufi terimleri açıklamak için farklı disiplinlerden (kelam, felsefe, hadis, tefsir) örnekler vermektedir. Bu kıymetli eser, Osmanlı tasavvufi literatürünün en önemli kaynaklarından biri olarak kabul edilmekte ve günümüzde de ilim dünyasında büyük ilgi görmektedir. Latin harfleriyle de birkaç kez yayımlanan eser, tasavvuf araştırmalarında önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır.⁶⁶

Hutbe Mecmuası: 1316 yılında İstanbul'daki Alem Matbaası'nda basılmıştır. Eserin başında yer alan Türkçe mukaddime, eserin yazılış amacını ve içeriğini açıklamaktadır. Mukaddimede Ahmed Mahir Efendi, II. Abdülhamid döneminde

⁶⁴ Karaca, *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 10.

⁶⁵ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hattıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 59.

⁶⁶ Karaca, *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 12-13.

Kastamonu Nasrullah Kadı Camii hatipliği sırasında bazı hutbeleri hazırlık yapmadan, bazılarını ise özenle hazırlayarak irad ettiğini ifade etmektedir. Bu hutbeleri kaybolmaktan korumak ve ilim ehline sunmak amacıyla temize çekirmiştir. Eserde kendisini “el-Fakir el-Hanefi en-Nakşibendi el-Halidi el-Kastamoni Mahir” olarak takdim etmektedir.⁶⁷

Eserin giriş kısmında, hatibin hutbeye nasıl çıkacağı ve hutbe öncesinde okunacak dualar detaylandırılmış, ardından hutbeler Arapça olarak sıralanmıştır. Hutbeler, her ayın cuma günlerine özel olarak düzenlenmiş ve yıl boyunca okunabilecek şekilde 48 hutbe yerleştirilmiştir. Ayrıca eserde Aşure Günü, Miraç Kandili, Ramazan Bayramı, Kurban Bayramı, Güneş ve Ay tutulması, yağmur duası ve Kur’an hatmi için özel olarak yazılmış 7 hutbe, 2 Kur’an hutbesi, 2 Ulema-i İzam hutbesi ve 14 Hutbe-i Mutlaka olmak üzere toplam 73 hutbe bulunmaktadır.⁶⁸

Eserin son kısmında ise Hz. Peygamber’in (s.a.s.) Veda Hutbesi’nden bazı bölümler yer almakta olup, bu bölümlerin teberrüken eklendiği belirtilmektedir.⁶⁹

Eserin bir yazma nüshası, Ankara Milli Kütüphane Yazmalar Koleksiyonu’nda A 4987 numarada kayıtlıdır. Bu yazma nüsha ta’lik hattı ile yazılmış olup 94 sayfadır. Yazma nüshanın hutbelerden sonra eklenen Veda Hutbesi’nin ardından bir dua metni ve silsile bulunmaktadır. Ancak bu bölümün hattı farklı olup muhtemelen sonradan eklenmiştir. Ayrıca yazmanın ilk sayfalarında bazı notlar bulunmaktadır. Bu notlar arasında Seyyid Ahmed Hicabi Efendi’nin vefat tarihi 15 Zilkade 1306 Cumartesi, alaturka saatle 10:50 olarak kaydedilmiştir. Ahmed Mahir Efendi’nin vefatı ise 4 Eylül 1341 Cuma olarak not düşülmüştür.⁷⁰

Eserdeki hutbeler önce Allah’ın sıfat ve isimlerinden bazılarıyla hamd edilerek başlamaktadır. Ardından Hz. Peygamber’in (s.a.s.) vasıfları zikredilmekte ve ona salat ü selam getirilmektedir. Hutbelerde, hutbenin irad edildiği ayın ya da günün özel manası üzerinde durulmuş, bu özel günlerin hikmetleri ve faziletleri anlatılmıştır. Hutbeler, cemaati günahlardan sakınmaya, tövbe etmeye, takva üzere yaşamaya ve

⁶⁷ Ahmed Mahir Efendi, *Hutbe Mecmuası*, (İstanbul, 1316), 2-3.

⁶⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 77.

⁶⁹ Ahmed Mahir Efendi, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 112.

⁷⁰ Karaca, *Ahmed Mahir Efendi’nin el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 9.

ibadet etmeye teşvik eden öğütlerle devam etmektedir. Her hutbede en az bir hadis-i şerif yer almakta olup, bu hadislerin ardından ilgili konuyla alakalı bir ayet-i kerime verilerek hutbeler tamamlanmaktadır.⁷¹

Hutbelerde tasavvufi içerik oldukça baskın olup, özellikle tevekkül, sabır, rıza, takva, ahiret bilinci ve nefis terbiyesi gibi konular üzerinde durulmaktadır. Bu yönüyle eser, sadece bir hutbe mecmuası olmanın ötesinde, bir tasavvuf-i nasihatname niteliği de taşımaktadır. Ayrıca hutbelerde ahlaki öğretilere geniş yer verilmiş, insanları dünyaya meyletmekten sakındıran ifadeler kullanılmıştır. Allah’a yakınlaşma yolları, ihlas, samimiyet ve mütevazılık gibi konulara sıklıkla vurgu yapılmıştır.⁷²

Ahmed Mahir Efendi’nin hutbeleri, Osmanlı hutbe geleneği içerisinde önemli bir yer tutmaktadır. Hitabeti, ilmi derinliği ve etkileyici üslubuyla dönemin en önemli hatiplerinden biri olduğu aşıkardır. Bu eseriyle, yalnızca bir hutbe koleksiyonu oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda tasavvufi derinlik taşıyan ahlaki ve dini bir rehber sunmuştur. Hutbelerinde yalnızca zahiri dini bilgilerle yetinmemiş, aynı zamanda tasavvufi boyutu da ihmal etmemiştir. Hutbelerinde sık sık nefis muhasebesi, dünyaya aldanmama, rıza makamına erişme gibi konulara vurgu yapmış, dinleyicilerini manevi arınmaya ve Allah’a yakınlaşmaya teşvik etmiştir.⁷³

Ahmed Mahir Efendi’nin hutbelerinde özellikle dikkat çeken bir diğer husus ise toplumsal ahlak ve dayanışma vurgusudur. Cemaatine merhametli olmayı, adaleti gözetmeyi, fakirlere yardım etmeyi ve kul hakkına dikkat etmeyi öğütlemiştir. Hutbelerinde zaman zaman Osmanlı Devleti’nin o dönemde karşılaştığı siyasi ve toplumsal sorunlara da dolaylı göndermelerde bulunmuş, ümmetin birliği ve beraberliği konusuna önemle değinmiştir.⁷⁴

Hutbe Mecmuası, Ahmed Mahir Efendi’nin ilmi derinliğini ve tasavvufi yönünü yansıtan önemli bir eser olup, Osmanlı dönemi hutbe geleneğini en güçlü şekilde temsil eden kaynaklardan biri olarak kabul edilmektedir. Hitabet sanatının

⁷¹ Kastamonulu Seyyid Ahmed Mahir Ballıklı, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader* (İstanbul: Kardelen Yayınları, 2011), 25.

⁷² Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 78.

⁷³ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 77-78.

⁷⁴ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 156-157.

incelikleriyle süslenmiş, ahlaki ve manevi derinliği güçlü bu eser, sadece dönemi için değil, günümüz araştırmacıları ve ilim ehli için de önemli bir başvuru kaynağı olma özelliğini taşımaktadır.

el-Fatiha fî Tefsiri'l-Fatiha: Ahmed Ahmed Mahir Efendi'nin en önemli eserlerinden biri olup 1331 (1913) yılında basılmıştır. Eserin kapağında, “*Kitab'ın Fatiha'sı Arş'ın hazinelerinden bir hazinedir*” hadis-i kudsisi yer almakta ve kitabın muhtevasına dair önemli bir ipucu sunmaktadır. Müellifin ismi, kitapta şu şekilde verilmiştir: Darulfünun-i Osmani ve Medresetü'l-Vaizin tefsir ve ilm-i kelim muallimi ve Kastamonu Mebus-ı Sabıkı Ahmed Mahir.⁷⁵

Eserin giriş bölümünde yer alan İfade-i Mahsusa başlıklı mukaddimede, Ahmed Mahir Efendi, 1329 senesi mart ayında Darulfünun-i Osmani'de tefsir muallimliğine tayin edildiğini ve birinci sınıf talebelerine Kadı Beyzavi'nin *Envaru't-Tenzil* adlı eserini okuttuğunu belirtmektedir. Tefsir derslerine Fatiha suresi ile başladığını, derslerin kaybolmaması adına yazıya geçirilmesini istediğini ve bazı açıklamalar ekleyerek bu eseri oluşturduğunu ifade etmektedir.⁷⁶

Eserin başında, ilim adamları karşısında bu denli büyük bir tefsir çalışması yapmanın zorluklarını vurgulamıştır. Yazmış olduğu sure tefsirini çağdaşlarının yaptığı üzere veciz, vasit ve basit başlıklarıyla üç bölüme ayırmıştır. Ayrıca medresedeki ilmi birikimi ve yetiştirdiği talebeleri olsa da mütevazılığı elden bırakmamıştır.⁷⁷ Mukaddimede ayrıca şu beyitlere yer vererek, kitabın ana amacının Fatiha suresinin Kur'an'ın özeti mahiyetinde olduğunu ifade etmiştir:

“*Bakıp geçme bu mir'at-ı Hüdadır, tecelligah-ı esrar-ı Hüdadır. İki derya-yı imkan ü vücubun telakkigahıdır hayret-nümadır. Görür elbette anda nur-ı vahdet Ehad'le Ahmed'e kim aşınadır.*”⁷⁸

Eserin giriş bölümünün ardından “Fatiha-i Beyan-ı Tefsir” başlıklı bir kısım yer

⁷⁵ Ballıklıade, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 10.

⁷⁶ Hatice Merve Çalışkan Başer, “Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği”, *Dini Araştırmalar* 25/62 (2022), 52.

⁷⁷ Çalışkan Başer, “Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği”, 53.

⁷⁸ Ballıklıade, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 5.

almakta olup, burada Kur'an-ı Kerim'in fazileti, ilahi vahyin mahiyeti ve tefsir ilminin esasları hakkında geniş açıklamalar bulunmaktadır. Bu bölüm, tefsirin metodu, Kur'an ilimlerinin temel prensipleri, ayetlerin yorumlanma usulleri ve İslam alimlerinin bu husustaki yaklaşımlarını ele almaktadır.⁷⁹

Eserin ana kısmında ise Fatiha Suresi'nin her bir ayeti detaylı şekilde ele alınmış, kelime kelime açıklamalar yapılmış ve surenin fıkhi, kelami, felsefik, tasavvufi ve ahlaki boyutları üzerinde durulmuştur. Her ayetin farklı İslam mezheplerindeki yorumları karşılaştırılmış, ayrıca ayetlerin farklı zaman dilimlerinde nasıl anlaşıldığı ve yorumlandığı detaylı olarak ele alınmıştır. Tefsirde sadece kelami meseleler değil, İslam akaidi, kader ve kaza meselesi, Allah'ın sıfatları, kulluğun mahiyeti, dua adabı ve gibi birçok konu incelenmiştir.⁸⁰

Eserin sonunda tashih ve kontrol bölümü bulunmaktadır. Bu bölümde, eserde geçen muhtemel yazım hataları düzeltilmiş ve doğruları belirtilmiştir. Bu kısım, Ahmed Mahir Efendi'nin akademik çalışmasını da ortaya koymaktadır. Ahmed Mahir Efendi, eserin neşrinden sonra bir nüshasını Sultan Mehmed Reşad'a takdim etmiş ve padişah tarafından büyük iltifat görmüştür. Bu tefsir, Osmanlı ilim çevrelerinde ilgi görmüş, Darulfünun başta olmak üzere birçok ilim meclisinde okunarak müzakerelere konu olmuştur.⁸¹

Osmanlı dönemi alimlerinden bazıları, Ahmed Mahir Efendi'nin Fatiha tefsirine dair görüşler bildirmiş ve eserin kendisinden sonra gelen nesiller için tefsir alanında bir kaynak olacağını ifade etmişlerdir. Özellikle Medresetü'l-Vaizin'de okutulan tefsir derslerinde başvuru kaynağı olarak yer almaktadır. Eserin içeriği, tasavvufi yorumlarla da desteklenerek klasik kelami görüşlerin yanında irfani boyutları da kapsamaktadır. Bu yönüyle, yalnızca kelami bir tefsir değil, aynı zamanda tasavvufi bir perspektif sunan derinlikli bir eser olarak kabul edilmektedir.⁸²

Mu'cizat-ı Kur'aniyye: Ahmed Mahir Efendi'nin en önemli eserlerinden biri olan

⁷⁹ Çalışkan Başer, "Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği", 53.

⁸⁰ Çalışkan Başer, "Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği", 54.

⁸¹ Ballıklıazade, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 30.

⁸² Ballıklıazade, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 38.

Mu'cizat-ı Kur'aniye, iki ciltten oluşan kapsamlı bir çalışmadır. Eserin birinci cildi 1328'de İstanbul'da Ahmed İhsan ve Şürekası Matbaacılık Osmanlı Şirketi tarafından basılmış ve 281 sayfadan oluşmaktadır.⁸³

Eserin girişinde “İfade-i Mahsusa” başlığı altında Ahmed Mahir Efendi, Kur'an-ı Kerim'in insanlığın dünyevi ve uhrevi tüm ihtiyaçlarını karşılayan bir rehber olduğunu belirtmiş ve İslamiyet'in hakiki medeniyeti teşvik ettiğini ispat etmek amacıyla bu eseri kaleme aldığını ifade etmiştir. Özellikle İslam'ın siyasi, ahlaki ve toplumsal yönlerine dair yanlış algıları düzeltmek ve Kur'an'ın hükümlerinin çağdaş yönetim anlayışıyla nasıl bağdaştığını göstermek için yazılmıştır.⁸⁴

Eserde mukaddime dışında yirmi dokuz başlık altında çeşitli makaleler yer almaktadır. Bu başlıklar incelendiğinde Ahmed Mahir Efendi'nin, Kur'an-ı Kerim'i sadece bir ibadet kitabı olarak değil, aynı zamanda toplumsal düzenin ana unsurlarını belirleyen bir anayasa gibi ele aldığı görülmektedir. İslam'ın insan hakları, adalet, eğitim, ekonomi, sanayi ve yönetim gibi konulardaki rehberliğini ortaya koyan bu eser, İslam toplumlarının ilerlemesine katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Eserin içeriği, sadece tefsir niteliğinde olmayıp, İslam'ın toplumsal, siyasi ve kültürel yönlerini de kapsamaktadır. Ahmed Mahir Efendi, İslam'ın bilim ve teknolojiyi teşvik ettiğini, sanayi devrimi ve modern bilimlerle çelişmediğini, aksine bu gelişmeleri desteklediğini vurgulamaktadır. Onun bu eseri, batı düşüncesi ile İslam'ı karşılaştıran ve İslam'ın ilerlemeye olan katkılarını ön plana çıkaran bir yapıya sahiptir. Özellikle, sanayinin gelişimi, ekonomik büyüme ve hukukun üstünlüğü gibi kavramları İslami perspektifle ele alarak, bu konuların Kur'an'daki yansımalarını okuyucuya sunmuştur.⁸⁵

Eserde ayrıca İslam'ın sosyal adalete verdiği önem vurgulanarak, fakirlerin korunması, zekat müessesesinin rolü ve devletin halkın refahını sağlamak için üstlenmesi gereken sorumluluklar detaylandırılmıştır. Eserin en dikkat çekici bölümlerinden biri de İslam'ın kadın haklarına dair görüşleridir. Yazar, İslam'ın

⁸³ Ahmed Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye* (İstanbul: Osmanlı Şirketi, 1328), 1/1-3.

⁸⁴ Çalışkan Başer, “Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği”, 46.

⁸⁵ Ahmed Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye* (İstanbul: Osmanlı Şirketi, 1328), 1/5-8.

kadına verdiği değeri, onun hukuki ve sosyal haklarını ele alarak yanlış algıları düzeltmeye çalışmıştır. Bu çerçevede, kadınların eğitim hakkı, miras hukuku ve toplumsal statüleri konularında Kur'an ayetlerinden örnekler sunarak açıklamalar yapmıştır.⁸⁶

Mukaddimesinde, ikinci ciltte İslam'ın eleştiri ve saldırılara hedef olan meselelerini ele aldığını belirten Ahmed Mahir Efendi, İslam'ın savunulması gerektiğini ve onun evrensel hakikatlerinin doğru bir şekilde anlaşılması gerektiğini vurgulamıştır. Eserde şu başlıklar yer almaktadır:

- İslamiyet, İlm-i Hikmet
- İslamiyet, Mucize-i İsra ve Mi'rac
- İslamiyet, İttida-i ve İhtilaf-ı Ümmet
- İslamiyet, Farukane Bir Siret
- İslamiyet, Beka-yı Ruh ve Manevi Hayat
- İslamiyet, Vahy-i İlahi ve Nübüvvet
- İslamiyet, Garanik Meselesi
- İslamiyet, Zeyd ve Zeyneb Kıssası
- İslamiyet, Akıl ve Hikmet
- İslamiyet, Nisada Mesturiyet
- İslamiyet, Taaddüd-i Zevcat

⁸⁶ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 1/25-29.

- İslamiyet, Dünyevi ve Uhrevi Hüsrân-ı Azîmet
- İslamiyet, Sebeb-i Necat ve Selamet

Diğer yandan her başlıkta İslâm'ı zikretmesi aslında dini yaşamın topluma olan uygunluğu ve en doğru olanın İslâm olduğunu ifade etmiştir.⁸⁷

Hatırat: Ahmed Mahir Efendi'nin *Hatırat*'ı, 1908-1920 yılları arasında tuttuğu günlüklerden oluşmaktadır. Bu günlüklerde çoğunlukla Osmanlı Devleti'nin son dönemine dair siyasi gelişmeler, Sultan II. Abdülhamid ve Sultan Mehmed Reşad ile olan münasebetleri, dönemin toplumsal hadiseleri, saray içerisindeki gözlemleri ve dönemin önde gelen devlet adamları ile yaptığı görüşmeler yer vermektedir. Ayrıca, hatıratında ilmi ve tasavvufî konulara dair değerlendirmelerde bulunmuş, kendi düşünce dünyasını, yaşadığı dönemin şartlarını ve Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecine dair gözlemlerini aktarmıştır.⁸⁸

Ahmed Mahir Efendi'nin hatıratından anlaşıldığı kadarıyla, kendisi Osmanlı sarayı ile sıkı bir ilişki içerisindeydi. Özellikle Sultan Mehmed Reşad döneminde sık sık saraya davet edilmiş ve padişahın en güvendiği isimlerden biri olarak görülmüştür. Hatırat'ta padişahla olan görüşmelerini ifade etmiş, saraydaki toplantılara ve önemli devlet meselelerine dair görüşlerini aktarmıştır. Padişahla birlikte yemek yemiş, Cuma namazını mahfel-i hümayunda kılmış, Hırka-i Şerif ziyaretlerinde bulunmuş, meşveret meclislerine katılmış, Sultan'ın dini ve siyasi meselelerde kendisine danıştığını belirtmiştir. Ayrıca, Sultan Mehmed Reşad'ın huzurunda yaptığı vaazlar, hutbeler ve okuduğu dualar hakkında geniş bilgiler vermiştir.⁸⁹

Ahmed Mahir Efendi, saray içindeki gözlemlerini aktarmakla kalmamış, Osmanlı Devleti'nin yaşadığı çalkantılı süreçleri de değerlendirmiştir. II. Meşrutiyet'in ilanı, 31 Mart Vakası, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidara gelişi, Osmanlı Devleti'nin girdiği savaşlar ve Meclis-i Mebusan'daki tartışmalar gibi konulara dair görüşlerini dile getirmiştir. 1912 yılında, kendisinin şeyhülislam olmasının İttihat ve Terakki Cemiyeti

⁸⁷ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 1/46.

⁸⁸ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 92.

⁸⁹ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 95

tarafından düşünüldüğünü ve padişaha arz edildiğini ancak çeşitli sebeplerle bunun gerçekleşmediğini de hatıratında aktarmıştır. Daha önce ise hükümetin kendisini Mısır Kadılığı'na tayin etmek istediği ancak bazı siyasi çekişmeler nedeniyle bunun da mümkün olmadığı anlaşılmaktadır. Bu tür atamaların perde arkasını da gözler önüne sermiştir.⁹⁰

Ahmed Mahir Efendi, hatıratında Meclis-i Mebusandaki faaliyetlerine de yer vermiştir. Kastamonu mebusu olarak mecliste görev yaptığı dönemde şeriat hükümlerine bağlı kalınması gerektiğini savunmuş, özellikle meşrutiyet rejimi içinde İslam hukukunun nasıl yer alması gerektiği üzerine tartışmalara katılmıştır. Ayrıca, çeşitli kanun tekliflerinde bulunmuş ve özellikle dini konulara dair düzenlemeler konusunda aktif rol oynamıştır. Hatıratında meclisteki konuşmalarına, İttihatçılarla olan ilişkilerine ve mebuslar arasındaki tartışmalara geniş yer vermiştir.⁹¹

Hatıratın önemli bir bölümü, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'na girmesi ve savaş yıllarındaki gelişmelere ayrılmıştır. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin savaş politikalarını, askeri seferberlikleri ve halkın içinde bulunduğu zorlukları ele almış, savaş sırasında halkın çektiği sıkıntıları gözler önüne sermiştir. Özellikle İstanbul'daki savaş şartlarını, ekmek ve temel gıda maddelerinin kıtlığını, halkın moralini ve savaşın etkilerini kapsamlı bir şekilde anlatmıştır.⁹²

Ahmed Mahir Efendi'nin hatıratı, sadece siyasi ve toplumsal gelişmelere ışık tutmakla kalmamış, aynı zamanda onun ilmi ve tasavvufi yönünü de gözler önüne sermiştir. Hatıratında sufilerle yaptığı sohbetlere, İslam tasavvufunun çeşitli meselelerine dair görüşlerine ve dönemin mutasavvıfları ile olan ilişkilerine yer vermiştir. Kendisine yöneltilen çeşitli şeriat ve tasavvuf meselelerine dair sorulara verdiği cevapları da aktarmıştır.⁹³

Ahmed Mahir Efendi'nin Hatırat'ı, ilk olarak Abdülkerim Abdülkadiroğlu tarafından ele alınmış ve bazı bölümleri yayımlanmıştır. Daha sonra Lamia Levent Abul tarafından yeniden incelenmiş, eksik kalan bölümler tamamlanarak kitap halinde

⁹⁰ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 73.

⁹¹ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 98.

⁹² Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 96.

⁹³ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 70-74.

yayımlanmıştır.⁹⁴ Bu çalışma, Osmanlı'nın son dönemine dair önemli bir kaynak niteliği taşımaktadır ve Ahmed Mahir Efendi'nin döneme dair gözlemlerini ve fikirlerini birinci elden aktaran kıymetli bir eserdir.

2.3 Hocaları

Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi ve tasavvufi gelişiminde yetiştiği ortam, aldığı eğitim ve ilişki kurduğu şahsiyetler büyük bir rol oynamıştır. Kastamonu'nun ilim ve irfan açısından köklü bir geçmişe sahip olması hem klasik medrese tahsilini hem de tasavvufi terbiyesini şekillendirmiştir.⁹⁵ Ahmed Mahir Efendi, zahiri ve batini ilimleri birleştiren eğitim anlayışı sayesinde dönemin önemli şahsiyetleri arasına girmiş ve ilim yolundaki hocalarına olan vefasını eserlerinde ve talebelerine bıraktığı mirasta daima göstermiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin tasavvufi eğitimi, Nakşibendi-Halidi meşayihinden Seyyid Ahmed Siyahi'nin dergahında başlamıştır. Ancak Ahmed Siyahi'nin vefatıyla oğlu Seyyid Ahmed Hicabi, Ahmed Mahir Efendi'nin tasavvufi eğitiminde en önemli isim olmuştur.⁹⁶

Seyyid Ahmed Siyahi (1777-1874): Nakşibendi-Halidi tarikatının Anadolu'daki önemli temsilcilerindendir. Kastamonu'da kurduğu Halidi tekkesi, devrinin önde gelen tasavvufi merkezlerinden biri olmuş hem ilmi hem de manevi eğitim açısından önemli bir merkez haline gelmiştir.⁹⁷

Ahmed Siyahi, öğrencilerini yalnızca tasavvufi eğitimle değil, aynı zamanda fıkıh, hadis, kelam, tefsir gibi İslami ilimlerde de yetiştirmiştir. Halidiliğin temel ilkelerini Kastamonu'ya taşıyan bu önemli şahsiyet, daha sonra Ahmed Mahir Efendi'nin yetişmesinde de doğrudan etkili olmuştur.⁹⁸

Seyyid Ahmed Hicabi (1826-1888): Ahmed Siyahi'nin vefatından sonra, oğlu Seyyid

⁹⁴ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 81.

⁹⁵ Çiççi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 250.

⁹⁶ Mehmet Zühtü, *Tehassür/Ahmed Siyahi ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabi Hazretleri* (Kastamonu: Ayvatoğlu Ofset, 1996), 70-75.

⁹⁷ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri* (İstanbul: M.E.B. Basımevi, 1969), 902-904.

⁹⁸ Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 279.

Ahmed Hicabi Efendi, babasının yerine geçerek dergahın irşad postuna oturmuştur. Tasavvufi eğitimini babasından almış, aynı zamanda İstanbul'da ileri düzeyde medrese eğitimi görerek fıkıh, kalam, hadis ve kıraat ilimlerinde derinleşmiştir.⁹⁹ İstanbul'da Müneccimbaşı Tahir Efendi'den hikmet ve hey'et, Mehmed Rüştü Paşa'dan mantık ve beyan, Hazım Efendi'den meani ve usul-i fıkıh dersleri almıştır.¹⁰⁰ Halidi meşayihinden Abdülfettah el-Akri'nin hizmetinde bulunmuş ve kendisinden tasavvufi icazet almıştır.¹⁰¹

1856'da Kastamonu'ya dönerek ilim ve irşad faaliyetlerine başlamış, burada hem müderrislik yapmış hem de tasavvufi dersler vermiştir. 1874 yılında babasının vefatı üzerine, Kastamonu'daki Halidi dergahının başına geçmiş ve irşad faaliyetlerini sürdürmüştür.¹⁰²

Ahmed Mahir Efendi, şeyhi Seyyid Ahmed Hicabi'nin yanında uzun yıllar bulunmuş, onun sohbetlerine katılmış ve tasavvufi terbiyesini bu büyük mürşidin rehberliğinde tamamlamıştır. Ahmed Hicabi, Ahmed Mahir Efendi'yi hem ilmi hem de tasavvufi yönüyle yetiştirerek ona icazet vermiştir.¹⁰³

Ahmed Hicabi, vefatından önce Ahmed Mahir Efendi'ye hitaben şu ifadeleri kullanmıştır:

*“Mahir Molla, sana bakıyorum. Biz pazarlığı ilerlettik. Cenab-ı Hakk'ın emrine intizar ediyorum. Vesayamın hüsn-ü tenfizine ve dergah ve medresenin mamuriyetine ve ihvanın terakkisine gayret ve himmet et.”*¹⁰⁴ Bu ifadeler, Ahmed Mahir Efendi'nin şeyhi tarafından kendisine duyulan güveni ve ona emanet edilen irşat görevini göstermesi bakımından büyük önem taşımaktadır.

Şeyhü'l Hafız Halid Efendi: Ahmed Mahir Efendi, yalnızca tasavvufi eğitim almakla kalmamış, aynı zamanda Kastamonu'nun önde gelen kıraat alimlerinden Şeyhü'l-

⁹⁹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 18.

¹⁰⁰ Abdurrahman Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik* (İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000), 190.

¹⁰¹ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 52.

¹⁰² Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 23.

¹⁰³ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 50.

¹⁰⁴ Zühtü, *Tehassür/Ahmed Siyahi ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabi Hazretleri*, 33-36.

Hafız Halid Efendi'nin yanında eğitim görerek kıraatte derinleşmiştir.¹⁰⁵ Şeyhü'l-Hafız Halid Efendi, Kastamonu'da kıraat ilminin önde gelen isimlerinden biri olup, birçok öğrenciye kıraat icazeti vermiştir. Onun yanında eğitim alan Ahmed Mahir Efendi, kıraatte yüksek bir dereceye ulaşmış ve "Şeyhü'l-Kurra" unvanını almıştır.¹⁰⁶

Kıraat eğitimi sırasında, Aşere-Takrib derslerini tamamlamış, hafızlık ve tilavet konularında yetkin bir konuma gelmiştir. Ahmed Mahir Efendi, bu eğitimi tamamladıktan sonra Kastamonu'da kıraat dersi vermeye başlamış ve birçok kurra hafızı yetiştirmiştir.¹⁰⁷

2.4 Talebeleri

Ahmed Mahir Efendi, ilim ve irfan yolunda pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun rehberliğinde eğitim gören öğrenciler, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilmi ve idari sahalarda önemli görevler üstlenmişlerdir. Medrese tahsilinden geçerek farklı alanlarda yetkinlik kazanan bu talebeler gerek akademik çalışmalarla gerekse irşat faaliyetleriyle hocalarının ilmi mirasını gelecek nesillere aktarmışlardır.

Ahmed Mahir Efendi'nin yetiştirdiği öğrenciler hem dini ilimler sahasında hem de edebiyat, tarih ve tasavvuf gibi farklı alanlarda kıymetli eserler vermişlerdir. Bu talebeler, aldıkları eğitimi yalnızca teorik bilgiyle sınırlı bırakmamış, aynı zamanda halkın irşadı, ilmi müesseselerde görev alma ve eser telifi gibi çok yönlü faaliyetlerde bulunmuşlardır. Hocası Ahmed Mahir Efendi'nin ilim ve ahlak anlayışını devam ettirerek, farklı medreselerde müderrislik yapmış, vaizlik, imamlik ve çeşitli idari vazifeler üstlenmişlerdir.

Bu bölümde Ahmed Mahir Efendi'nin en önde gelen talebeleri hakkında ayrıntılı bilgi verilecek, onların ilmi hayatları, eserleri ele alınacaktır. Bu kapsamda, Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi, Sadık Vicdani ve Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi gibi önemli isimler, aldıkları eğitim, faaliyetleri ve kaleme aldıkları eserler açısından

¹⁰⁵ Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 275.

¹⁰⁶ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 26.

¹⁰⁷ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 51.

değerlendirilecektir. Her birinin ilmi ve fikri mirası incelenerek Ahmed Mahir Efendi'nin yetiştirdiği nesil üzerindeki etkisi detaylı biçimde ele alınacaktır.

Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi: 1864 yılında İskilip'te dünyaya gelmiş ve genç yaşlarından itibaren ilme olan merakıyla tanınmıştır. İlk eğitimini memleketinde aldıktan sonra, dönemin önemli ilmi merkezlerinden biri olan Kastamonu'ya giderek Ahmed Mahir Efendi'nin öğrencisi olmuştur. Burada medrese eğitiminin en yüksek seviyesine kadar ilerlemiş, Arapça, Farsça ve Fransızca dillerini ileri düzeyde öğrenmiş ve bu dillerde eserler telif edebilecek birikime ulaşmıştır.¹⁰⁸ İcazet aldıktan sonra Osmanlı ilmi geleneği içinde kendisine sağlam bir yer edinmiş, özellikle dini ilimler ve edebiyat sahasında önemli katkılar sağlamıştır.

Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi'nin eğitim hayatı yalnızca klasik medrese tahsiliyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin son döneminde değişen ilmi ve idari yapıya da hakim olmuştur. Kastamonu'da Ahmed Mahir Efendi'den ders aldıktan sonra Süleymaniye ve Fatih medreselerinde tefsir ve fıkıh dersleri okutmuş, kendisine geniş bir talebe halkası oluşturmuştur. Osmanlı'nın çöküş dönemine denk gelen ilmi faaliyetleri, onun eğitimde geleneksel hem de modern yaklaşımları birleştiren bir yaklaşım benimsemesine yol açmıştır.¹⁰⁹

Serbestzade'nin en önemli eserlerinden biri kelim ilmine dair olan *İlm-i Kelamdan Akaid-i Adudiyye Şerhi Celal Tercümesi*'dir. Bu eser, Adudüddin el-İci'nin el-Akaid adlı metnine Celaleddin Devvani tarafından yapılan şerhin genişletilmiş ve detaylandırılmış tercümesidir. 93 sayfalık orijinal metin, Serbestzade tarafından yaklaşık 550 sayfaya çıkarılarak kelim ilmi açısından son derece kapsamlı bir kaynak haline getirilmiştir. Bu çalışma, Osmanlı'nın son döneminde kelim ilminin yeniden yorumlanmasına katkıda bulunmuş ve farklı medreselerde ders kitabı olarak okutulmuştur. Bunlara ek olarak, *Tercüman-ı Kur'an Tefsiri Kadı Beyzavi* adlı eseri, Beydavi tefsirinin tercüme ve şerhi olup, yedi ciltten oluşan devasa bir çalışmadır. Serbestzade'nin bu çalışması, yalnızca bir çeviri değil, aynı zamanda özgün yorumlar içeren ve çeşitli ek açıklamalarla zenginleştirilmiş ilmi bir eser olarak kabul

¹⁰⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 26.

¹⁰⁹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 27.

edilmektedir. Onun bu tefsir çalışması, Osmanlı'da klasik tefsir anlayışının modern dönemde nasıl ele alındığını göstermesi açısından büyük önem taşımaktadır.¹¹⁰ Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi'nin ilmi çalışmaları yalnızca dini ilimlerle sınırlı kalmamış, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve idari yapısı üzerine de kapsamlı eserler kaleme almıştır. *Diplomasiden Hikmet-i Siyasiyye* adlı eseri, Osmanlı yönetim sistemini ele alan ve hilafet, vezaret, adliye, eğitim, maliye ve askeri teşkilat hakkında detaylı bilgiler içeren bir başvuru kaynağı niteliğindedir. Bu eser, Osmanlı Devleti'nin idari mekanizmalarını ve bürokratik sistemini detaylandırması bakımından, özellikle siyaset bilimi açısından da kıymetli bir kaynaktır.¹¹¹

Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi, yalnızca teorik eserler yazmakla kalmamış, aynı zamanda sosyal hayata da etkin bir şekilde katılmıştır. *Hicivname* adlı eserinde, Osmanlı toplumunda gözlemlediği aksaklıkları ve çeşitli sosyal olayları mizahi bir dille ele almıştır. *Seyahatname-i Ahmed Hamdi* adlı çalışmasında ise gezdiği yerlerdeki ilmi ve kültürel hayatı değerlendirmiş, özellikle Osmanlı'nın son dönemindeki toplumsal değişimlere dair önemli gözlemlerini kaleme almıştır. *Şerhu duayı ricali'l-gayb* adlı eseri ise dua kültürü üzerine derinlemesine bir inceleme olup, tasavvufi yönüyle dikkat çeken bir çalışmadır.¹¹²

Eğitim anlayışında disiplinli, fakat aynı zamanda öğrenciye bireysel yaklaşımı esas alan bir metot benimseyen Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi, yetiştirdiği öğrenciler üzerinde büyük bir etki bırakmıştır. Onun öğrencileri, Osmanlı'dan cumhuriyete geçiş sürecinde ilmi sahada önemli roller üstlenmişler gerek dini gerekse idari alanlarda Osmanlı ilim geleneğini devam ettirmişlerdir. Serbestzade'nin ders halkalarında yetişen isimler, daha sonraki dönemlerde Osmanlı ilim dünyasının önde gelen şahsiyetleri arasında yer almışlardır.¹¹³

Sağlık sorunları nedeniyle ilerleyen yaşlarında gözlerini kaybeden Serbestzade, buna rağmen ilmi faaliyetlerini bırakmamış, talebelerine ders vermeye devam etmiştir. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında ilmi ve fikri gelişmelere önemli katkılar sağlayan

¹¹⁰ Ahmed Hamdi Serbestzade, *Tercüman-ı Kur'an Tefsiri Kadi Beyzavi* (İstanbul, 1325), 124.

¹¹¹ Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi, *Diplomasiden Hikmet-i Siyasiyye*, İstanbul: Edep Matbaası, 1328.

¹¹² Kamil Şahin, "Ahmed Hamdi, Serbestzade", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.2, (İstanbul: TDV Yayınları, 1989).72-73

¹¹³ Şahin, "Ahmed Hamdi, Serbestzade".72-73

Ahmed Hamdi, 2 Mayıs 1939'da İskilip'te vefat etmiş ve ilmi mirası kendisinden sonraki nesiller tarafından korunmuştur.¹¹⁴

Sadık Vîcdani: 1281/1864 yılında Safranbolu'da dünyaya gelmiş, eğitim hayatına Kastamonu Rüştîyesi'nde başlamıştır. Rüştîye'deki eğitimi iki yıl sürdükten sonra ilim yolculuğuna Ahmed Mahir Efendi'nin ders halkasına katılarak devam etmiştir. Kastamonu'nun en seçkin müderrislerinden Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi rehberliğinde yetişerek icazet almış ve ilmi sahada büyük bir birikime ulaşmıştır.¹¹⁵

Sadık Vîcdani, klasik medrese eğitimini tamamladıktan sonra devlet hizmetine girmiş ve Kastamonu mektupçuluğu memurluğunda bulunmuştur. Ancak ilmi faaliyetlerini memuriyetin getirdiği sorumluluklarla sınırlandırmamış, edebiyat ve tasavvuf sahasında önemli eserler kaleme almıştır. Hem nazım hem de nesir türünde eserler veren Vîcdani, özellikle tasavvufî konulara eğilmiş, tarikatlar ve silsileler hakkında detaylı araştırmalar yapmıştır.¹¹⁶

Sadık Vîcdani'nin en önemli eserlerinden biri *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye* adlı dört ciltten oluşan çalışmasıdır. Bu eser, Osmanlı'da mevcut tarikatlar, bunların silsileleri ve tasavvufî anlayışları hakkında kapsamlı bilgiler sunmaktadır. Dönemin en değerli tasavvuf kaynaklarından biri olarak kabul edilen bu eser, daha sonra İrfan Gündüz tarafından sadeleştirilerek *Tarikatlar ve Silsileleri* adıyla yayımlanmıştır.¹¹⁷

Bunun yanında *Perişan* adlı eseri, Ahmed Mahir Efendi ile olan yazışmalarını, bazı şiirlerini ve Kastamonu basınında yer alan yazılarını içermektedir. *Nağamat-ı Vîcdaniyye* adlı eserinde ise Ahmed Mahir Efendi'nin gazellerine tahmis, terbi ve tesdisler yazmış; dönemin önemli tarihi olaylarına dair manzumeler kaleme almıştır. Bu eserde ayrıca, mezar taşı kitabeleri için yazdığı tarih düşürme şiirleri de yer almaktadır. Tasavvufî ve ahlaki öğütler içeren şiirleri, onun ilminin yanı sıra sanat yetkinliğini de gözler önüne sermektedir.¹¹⁸

¹¹⁴ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, 903.

¹¹⁵ Abul, *Bir Mutasavvîfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 27.

¹¹⁶ İbnü'l-emin Mahmut Kemal, *Son Asır Türk Şairleri*, 183.

¹¹⁷ Semih Ceyhan, "Sadık Vîcdani", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c.35, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008).

¹¹⁸ Tuğrul Tezcan, "Sadık Vîcdani ve Dini Eserleri", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2015),

Sadık Vîcdani, ilmi çalışmalarının yanı sıra dini meselelerde de halkı aydınlatmayı görev bilmiş ve bu alanda çeşitli eserler kaleme almıştır. *Hazret-i Muhammed (a.s.) Niçin Çok Evlendi?* adlı çalışması, İslam peygamberinin evlilik hayatına dair bazı yanlış anlamaları ortadan kaldırmak amacıyla yazılmıştır. Bu eser, daha sonra birkaç kez basılmış ve geniş bir okuyucu kitlesine ulaşmıştır.¹¹⁹

Onun kaleme aldığı eserler yalnızca ilim ve irfan birikimi değil, aynı zamanda dönemin sosyal ve siyasi yapısını yansıtmaları bakımından da önem arz etmektedir. Vîcdani, Osmanlı'nın son döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında ilmi birikimini halkın anlayabileceği bir dil ve üslupla geniş kitlelere ulaştırmayı hedeflemiştir. Kastamonu ve çevresinde yaptığı ilmi sohbetler, vaazlar ve yazılarıyla Kastamonu'daki ilmi hayata katkı sağlamıştır.

Sadık Vîcdani'nin Kastamonu basınıyla yakın ilişkisi olduğu bilinmektedir. Kastamonu'da çıkan bazı gazetelerde yazıları yayımlanmış, Osmanlı'nın son dönem basın hayatında etkin bir rol oynamıştır. Zafer ve Köroğlu gazetelerinde yayımlanan yazıları, onun dönemin siyasi olaylarına dair görüşlerini ve Osmanlı Devleti'nin geleceğine dair değerlendirmelerini yansıtmaktadır. Bu yönüyle yalnızca bir alim değil, aynı zamanda toplumsal ve siyasi konulara duyarlı bir fikir adamı olarak da öne çıkmaktadır.¹²⁰

Sadık Vîcdani, ilmi faaliyetlerini sürdürmekle kalmamış, aynı zamanda farklı sahalarda da görevler üstlenmiştir. İstanbul'a yerleşerek burada ilim ve edebiyat çevreleriyle yakın ilişkiler kurmuş, müderrislik yapmış ve ilmi toplantılarda bulunmuştur. 22 Ekim 1939'da İstanbul'da vefat etmiş ve geride bıraktığı eserler, Osmanlı ilim ve tasavvuf geleneğini sonraki nesillere aktaran önemli kaynaklar arasında yer almıştır.¹²¹

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi: 1290/1874 yılında Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Hafız Abdullah Sidki Efendi'nin oğlu olan Sofuzade, küçük yaşlardan

879.

¹¹⁹ Sadık Vîcdani, “*Hazret-i Muhammed (a.s.) Niçin çok Evlendi?*”, haz. Ahmed Karadut, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

¹²⁰ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 27.

¹²¹ Tezcan, “Sadık Vîcdani ve Dini Eserleri”, 879.

itibaren ilim ve tasavvuf ortamında yetişmiş, özellikle babasının ve çevresindeki alimlerin yönlendirmesiyle medrese tahsiline yönelmiştir. İlk eğitimini ailesinden alan Sofuzade, daha sonra Kastamonu'daki sıbyan mektebi ve rüştiyede öğrenim görmüş, ardından Ahmed Mahir Efendi'nin öğrencisi olarak ilmi kariyerinde önemli bir aşama kaydetmiştir.¹²²

Ahmed Mahir Efendi'nin ders halkasına katılan Sofuzade, Arapça ve Farsça başta olmak üzere çeşitli ilimleri tahsil etmiş, tefsir, hadis, kelam, mantık, fıkıh ve usul ilimlerinde yetkinlik kazanmıştır. Ayrıca Hafız Şirazi'nin *Divan*'ı ve Şeyh Sadi'nin *Gülistan*'ı gibi eserleri okuyarak edebiyat ve şiir sahasında da derinleşmiştir. 1314/1897 yılında icazet alarak ilmi yetkinliğini belgeleyen Sofuzade, Ahmed Mahir Efendi'nin en seçkin talebeleri arasında yer almıştır.¹²³

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi ilmi çalışmalarının yanı sıra toplumsal meselelere dair görüş beyan etmiştir. Kastamonu'da halkın dini konularda daha bilinçli olmasını sağlamak amacıyla Pirinç Pazarı (Ovalı Pazarı) Mescidi'nde halka açık tefsir dersleri vermiştir. Bu derslerinde Fatiha suresinden başlayarak Kur'an-ı Kerim'in tamamını tefsir etmiş ve bu süreci 16 yılda tamamlamıştır. Tefsir derslerini tamamladıktan sonra altı yıl boyunca Buhari dersleri okutmuş, hadis alanında geniş bir eğitim vermiştir.¹²⁴ Bunların yanı sıra, Kastamonu Mevlevihanesi'nde beş yıl boyunca *Mesnevi* şerhi yapmış, Mevlana'nın fikirlerini geniş kitlelere aktarmıştır. Sanayi Mektebi müdürlüğü yaptığı dönemde öğrenciler için eğitici manzumeler kaleme almış, ahlaki ve tasavvufi değerleri öğrencilere kazandırmaya çalışmıştır. Sofuzade'nin eğitim anlayışı hem geleneksel medrese yöntemlerini hem de dönemin modern eğitim tekniklerini birleştiren bir yapıya sahiptir.¹²⁵

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi hem nesir hem de nazım sahasında güçlü eserler ortaya koymuş, edebiyat ve tasavvufun iç içe geçtiği metinler kaleme almıştır. Gençlik yıllarında kaleme aldığı *Hulviyyat* isimli eseri, onun edebi yönünü ortaya koyan en önemli eserlerden biridir.¹²⁶ 11911'de Kastamonu'da basılan bu eser, dönemin

¹²² Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 29-30.

¹²³ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 29.

¹²⁴ Zühtü, *Tehassür/Ahmed Siyahi ve oğlu Seyyid Ahmed Hicabi Hazretleri*, 80.

¹²⁵ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 29.

¹²⁶ Sofuzade Mehmed Tevfik, *Hulviyyat*, Kastamonu: Memleket Matbaası, 1329.

edebiyat ve tasavvuf dünyasında önemli bir yere sahiptir. Eserde yer alan şiirler arasında Ahmed Mahir Efendi'ye ithaf edilen pek çok şiir bulunmaktadır. Bu şiirlerde, hocasına olan hürmetini, ilme olan bağlılığını ve tasavvufi derinliğini dile getirmiştir.¹²⁷

Sofuzade, aynı zamanda *Sırrü'l-Velaye* isimli tasavvufi eserinde tarikatların manevi yapısını ve dervişlerin ahlaki sorumluluklarını ele almıştır. *Miyarüş-Şemim fi Ahlaki'l-Ümem* adlı eseri ise ahlak felsefesi üzerine yazılmış olup, bireysel ve toplumsal etik kurallarını ele alan bir çalışma niteliğindedir. Bu eserlerin nerede olduğu tam olarak bilinmemekle birlikte, dönemin kaynaklarında adı geçmektedir.¹²⁸

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi, dönemin önemli basın organlarında da yazılar kaleme almış, *el-Medaris ve Beyanü'l-Hak* gibi dergilerde yazıları yayımlanmıştır. Kastamonu'da Zafer gazetesinde yazılar yazarak, dönemin siyasi meseleleri hakkında fikirlerini ortaya koymuş, Osmanlı Devleti'nin son yıllarındaki ilmi ve siyasi tartışmalara katkı sunmuştur. Onun yazıları, yalnızca ilmi meseleleri değil, aynı zamanda Osmanlı'daki modernleşme sürecini de ele alması açısından önemlidir.¹²⁹

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi, sadece bir alim değil, aynı zamanda aktif bir fikir adamı olarak da Osmanlı'nın son dönem siyasi atmosferinde etkili bir rol oynamıştır.

2. Meşrutiyet döneminde İttihad ve Terakki'ye üye olmuş, ancak daha sonra Hürriyet ve İtilaf fırkasını desteklemiştir. 1912 seçimlerinde Hürriyet ve İtilaf'tan milletvekili adayı olmuştur. Bu dönemde, İttihad ve Terakki'yi eleştiren yazılar kaleme alarak dönemin siyasi tartışmalarına katkıda bulunmuştur. Zafer Gazetesi'ni çıkarmış, Kastamonu'da hürriyet ve itilafın sesi olmuştur.¹³⁰ Ancak, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyasi faaliyetlerini büyük ölçüde azaltmış, ilmi ve edebi çalışmalarına yoğunlaşmıştır. Mehmed Akif'in Kastamonu'ya geldiği dönemde, onunla ilmi ve fikri sohbetlerde bulunmuş, Milli Mücadele yıllarında halkı bilinçlendirme faaliyetlerine katılmıştır. Bu süreçte Köroğlu Gazetesi'nin sahibi Fazlızade Besim Bey ve Ziyaeddin Demircioğlu ile birlikte İbret Gazetesi'ni çıkarmaya çalışmış, ancak bazı siyasi

¹²⁷ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 31.

¹²⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 32.

¹²⁹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 32-33.

¹³⁰ Abdulkadiroğlu, "Ahmed Mahir Efendi, Ballıklıade".98.

engeller nedeniyle bu girişim başarısız olmuştur.¹³¹

Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi, 19 Nisan 1960'ta vefat etmiş ve Kastamonu Gümüşlüce Mezarlığı'na defnedilmiştir.¹³²

2.5 Resmi Görevleri ve Siyasi Kişiliği

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti'nin son döneminde gerek ilmi ve tasavvufi yönü gerekse siyasi ve idari görevleri ile önemli bir şahsiyet olarak öne çıkmıştır. Kastamonu'da başladığı memuriyet hayatı, İstanbul'a taşınmasıyla daha da geniş bir çerçevede devam etmiş ve Osmanlı devlet teşkilatında önemli mevkilerde görev almasını sağlamıştır. Onun siyasi kişiliği hem İslam hukukuna olan vukufiyeti hem de döneminin siyasal gelişmeleri içerisinde etkili konumu itibariyle büyük önem taşımaktadır.

Ahmed Mahir Efendi, devlet görevlerine Kastamonu'da başlamış ve buradaki ilmi birikimi ile dikkat çekmiştir. İlk olarak 26 Nisan 1882 tarihinde Kastamonu Valisi Sırrı Paşa'nın oluşturduğu Encümen-i Maarif üyeliğine atanmıştır. Bu görevinin üzerinden kısa bir süre geçtikten sonra, 6 Mayıs 1882'de Kastamonu İstinaf Mahkemesi üyeliğine getirilmiştir.¹³³ Sırrı Paşa'nın kendisine yazdığı mektuplardan, ona büyük kıymet verdiği anlaşılmaktadır. İstinaf Mahkemesi üyeliği sırasında ceza dairesi reisliği vekaleti görevinde de bulunmuştur. 5 Nisan 1889 tarihinde fahri olarak Meclis-i İdare-i Vilayet üyeliğine getirilmiş ve bu dönemde Mekteb-i Sanayi'nin inşası, Sulucaöz suyollarının yapımı gibi önemli projelerde görev almıştır. Ayrıca, Osmanlı maliyesinin temel gelir kaynaklarından olan aşar vergisi tahsili konusunda da görev alarak, 1889 yılında Tosya aşar ihale memuru, 1890 yılında Araç aşar ihale memuru olarak atanmıştır. Daha sonra 29 Mayıs 1891'de tekrar Kastamonu İstinaf Mahkemesi üyeliğine dönmüştür. Bu dönemde hem müdde-i umumiye hem de mahkeme reisliği görevlerinde vekaleten bulunmuştur. Bu görevlerdeki başarısı neticesinde Kastamonu

¹³¹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 30.

¹³² Mehmet Serhat Yılmaz, *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)* (Ankara: Berikan Yayınevi, 2008), 67-65.

¹³³ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 55-56.

Vilayet Salnameleri'nde de ismi sıkça anılmıştır.¹³⁴

Ahmed Mahir Efendi'nin idari kariyerindeki en büyük dönüm noktalarından biri, İstanbul'a taşınması ve burada devletin en üst kademelerindeki kişilerle doğrudan temas kurması olmuştur. Sultan Mehmed Reşad ile olan yakınlığı, onu Osmanlı sarayında etkin bir dini ve ilmi şahsiyet haline getirmiştir. Sık sık saraya davet edilen Ahmed Mahir Efendi, padişahın huzurunda vaazlar vermiş, Kur'an tefsiri yapmış ve saray erkanına fetvalar sunmuştur.¹³⁵

Hatıratından anlaşıldığı üzere, padişahın en çok istişare ettiği isimlerden biri olmuş, Cuma namazlarını padişah ile birlikte mahfel-i hümayunda kılmış, huzur derslerinde bulunmuş ve padişaha imamlık yapmıştır. Sultan Mehmed Reşad'ın iltifatlarına mazhar olmuş, mübarek gün ve gecelerde padişahın da katıldığı özel meclislerde vaazlar vererek sarayda dini otorite olarak kabul edilmiştir.¹³⁶

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısında da etkili bir konumda bulunmuştur. 1912 yılında İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından şeyhülislamlığa aday gösterilmiş, ancak çeşitli sebeplerle bu atama gerçekleşmemiştir. Hatıratında da bu konuya değinen Ahmed Mahir Efendi, şeyhülislamlığa uygun görüldüğünü ancak dönemin siyasi dengeleri nedeniyle atamasının yapılamadığını belirtmiştir. Öte yandan, Meclis-i Mebusan'da Kastamonu mebusu olarak görev yapmış ve meşrutiyet rejimi içerisinde İslam hukukunun nasıl yer alması gerektiği konusunda hararetli tartışmalara katılmıştır. Meclisteki konuşmalarında, İslam hukukunun modern devlet yönetimi içindeki konumunu vurgulamış, meşrutiyet ile şeriatın nasıl bağdaştırılabileceği üzerine fikirler beyan etmiştir.¹³⁷

Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşanan siyasi gelişmelere dair önemli gözlemler yaparak, İttihat ve Terakki'nin politikalarını, Osmanlı-Rus savaşlarını, Balkan Harbi'ni ve I. Dünya Savaşı sürecindeki karar mekanizmalarını

¹³⁴ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 56-58.

¹³⁵ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 36.

¹³⁶ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 131.

¹³⁷ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 43.

değerlendirmiştir.¹³⁸

Ahmed Mahir Efendi'nin görevleri, siyasete katılımı ve siyasi kişiliği, hem Osmanlı devlet yönetimi içinde etkin bir rol oynayan bir alim olarak hem de meşrutiyet rejimi içerisindeki şariat tartışmalarında önemli bir figür olarak değerlendirilmektedir. Onun, dini otoritesiyle birlikte idari ve siyasi alandaki tecrübeleri, Osmanlı Devleti'nin son dönem siyasi ve dini yapılanmasının anlaşılmasında önem taşımaktadır.

Memuriyet hayatı boyunca eğitim ve askeri teşkilat alanlarında da hizmetler veren Ahmed Mahir Efendi, uzun yıllar Maarif Meclisi azalığı yapmış, aynı zamanda Tesisat-ı Askeriye Komisyonu azalığında da bulunmuştur.¹³⁹ Bu görevleri, onun yalnızca ilmi yönüyle değil, aynı zamanda devletin eğitim ve askeri teşkilatlanması konularındaki karar alma süreçlerinde de etkili bir isim olduğunu göstermektedir.

Ahmed Mahir Efendi'nin Kastamonu müftülüğüne aday gösterilmesi de onun ilmi otoritesini gözler önüne seren bir gelişme olmuştur. 1893 yılında müftü Hafız Abdullah Hilmi Efendi'nin vefatı üzerine yapılan seçimde, iki adaydan biri olarak Ahmed Mahir Efendi gösterilmiş ancak seçim büyük bir rekabete sahne olmuştur. Seçim sonucunda Ahmed Mahir Efendi otuz yedi oy alırken, rakibi Hafız Mehmed Emin Efendi kırk oy almış ve müftülüğe getirilmiştir.¹⁴⁰

1897 yılında hacca giden Ahmed Mahir Efendi, hac dönüşünde Osmanlı idaresi tarafından önemli bir göreve atanmıştır. Halep bölgesinde Cedidi aşiretinin reisleri tarafından halka uygulanan baskı ve zulümleri araştırmak üzere kurulan komisyonda Adliye Nezareti'ni temsilen görev almış ve bu vazife neticesinde bir süre Halep'te bulunmuştur. Buradaki incelemelerini tamamladıktan sonra Kastamonu'ya dönmüş ve tekrar İstinaf Mahkemesi azalığına atanmıştır. Kastamonu'daki memuriyet hayatı yirmi yıl süren Ahmed Mahir Efendi, 19 Ekim 1903 tarihinde Encümen-i İntihab-ı Memurin-i Adliye tarafından alınan kararla İstanbul'a atanmıştır. Hal tercümesinde, sağlık sorunları ve iklim değişikliği nedeniyle İstanbul'a gelmek için izin aldığını belirtmiştir.¹⁴¹ Ancak dönemin bazı kaynaklarına göre, Kastamonu'daki eşraf grupları

¹³⁸ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 69.

¹³⁹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 32.

¹⁴⁰ Osman Ergin, *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi* (İstanbul, 1937), 6-7.

¹⁴¹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 97.

arasındaki rekabet ve çekişmeler nedeniyle zorluklar yaşadığı, bunun sonucunda Adliye Nazırı Abdurrahman Paşa'ya başvurarak İstanbul'a tayin edilmesini sağladığı belirtilmektedir.¹⁴²

Ahmed Mahir Efendi, İstanbul'a geldikten sonra Dersaadet Bidayet Mahkemesi azalığına atanmış ve burada hukuki görevlerini sürdürmüştür.¹⁴³ Ancak onun asıl etkinliği, bu dönemde Sultan Mehmed Reşad ile kurduğu yakın ilişki sayesinde saray içinde etkili bir din alimi haline gelmesiyle başlamıştır.

1912 yılında, İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından şeyhülislamlığa aday gösterildiği, ancak dönemin siyasi dengeleri nedeniyle bu atamanın gerçekleşmediği de hatıratında yer almaktadır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde meşrutiyet rejimi içinde şeriat hükümlerinin nasıl yer alması gerektiği üzerine tartışmalara katılan Ahmed Mahir Efendi, Meclis-i Mebusanda Kastamonu mebusu olarak görev yapmıştır.¹⁴⁴

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı Devleti'nin savaş politikaları üzerine gözlemler yaparak halkın yaşadığı ekonomik sıkıntılar, kıtlık, askeri seferberlikler ve savaşın getirdiği toplumsal çöküntü hakkında değerlendirmelerde bulunmuştur.¹⁴⁵

Ahmed Mahir Efendi'nin görevleri ve siyasi kişiliği, Osmanlı Devleti'nin çöküş sürecinde hem ilmi otoritesini hem de siyasi etkisini ortaya koyan önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Kastamonu'da başladığı memuriyet hayatı, İstanbul'da padişah nezdindeki itibarıyla daha da güçlenmiş ve Osmanlının son dönem siyasi yapısında etkili bir rol oynamasına vesile olmuştur.

Ahmed Mahir Efendi, 1908 seçimlerinde Kastamonu mebusu olarak seçilmesine rağmen Dersaadet İstinaf Mahkemesi Hukuk Kısmı Reisliği görevini gerekçe göstererek ve maddi nedenlerden dolayı mebusluğu kabul etmek istememiştir. Ancak gerek halkın gerekse dönemin önde gelen siyasi isimlerinin ısrarları sonucu, millete ve memlekete hizmet etme gayesiyle mebusluğu kabul etmiştir. O dönemde İstinaf Mahkemesi reisliğinde aldığı maaş yaklaşık altmış lira iken, mebus olduğu takdirde

¹⁴² Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 275.

¹⁴³ Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 274.

¹⁴⁴ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 36.

¹⁴⁵ Ziya Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908* (Kastamonu: Doğru Söz Matbaası, 1973), 82.

maaşı yirmi beş liraya düşecekti.¹⁴⁶

Ahmed Mahir Efendi, 17 Aralık 1908- 18 Ocak 1912 arasında birinci devrede, 18 Nisan 1912- 5 Ağustos 1912 arasında ikinci devrede Kastamonu mebusu olarak görev yapmış, ayrıca Meclis-i Mebusanın 13 Mayıs 1914'te toplanan üçüncü devresine de yine Kastamonu mebusu olarak katılmıştır.¹⁴⁷ Meclis-i Mebusanda ikinci reislik ve muvakkat reislik görevlerinde bulunmuş, bu görevleri Kastamonu'da büyük bir memnuniyetle karşılanmış ve halka duyurulmuştur.¹⁴⁸

Mebusluğu süresince çeşitli görevler nedeniyle Selanik, Rumeli, Bulgaristan, İzmir gibi bölgelere gitmiş, Manastır'da maarif-i milliye hakkında bir konferans vermişti. Kastamonu'yu da sık sık ziyaret ederek halkın sorunlarını bizzat dinlemiş, şehrin sosyal ve ekonomik gelişimine katkıda bulunmak için çaba sarf etmiştir.¹⁴⁹ Sultan Mehmed Reşad'ın özel isteğiyle Konya, Adana, Halep, Şam ve Medine gibi şehirleri ziyaret etmiş ve buralarda halkla temas kurarak devletin politikalarını anlatmıştır.¹⁵⁰

Ayrıca, 22 Mart 1913 tarihinden itibaren Darulfünun Ulum-ı Şer'iyye Şubesinde tefsir muallimliği yapmaya başlamış ve bu görevi 26 Ekim 1915'te şube kapanıncaya kadar sürdürmüştür. Bunun yanı sıra Medresetü'l-Vaizin'de tefsir ve kelam dersleri okutmuş, Mustafa Sabri Efendi'nin şeyhülislam olmasıyla birlikte 4 Mart 1919'a kadar bu görevini devam ettirmiştir.¹⁵¹

Meclis-i Mebusandaki çalışmaları sırasında hukuk bilgisi, ilmi birikimi ve dil bilgisi ile öne çıkmış, özellikle İslami ve hukuki meseleler üzerinde kapsamlı tartışmalara katılmıştır. Ahmed Mahir Efendi, mebusluğu süresince yalnızca genel devlet meseleleriyle değil, Kastamonu'nun yerel sorunlarıyla da yakından ilgilenmiştir. Sık sık Kastamonu'ya gitmiş, merkez ve ilçeleri dolaşarak halkın dertlerini doğrudan dinlemiş, camilerde ve kamuya açık alanlarda konuşmalar yapmıştır. Bu ziyaretlerden biri olan Cide İttihad Kulübü'ndeki konuşması, dönemin basınında geniş yer bulmuş,

¹⁴⁶ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 34.

¹⁴⁷ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 35.

¹⁴⁸ İhsan Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)* (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992), 184.

¹⁴⁹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 35.

¹⁵⁰ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 34.

¹⁵¹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 35.

Köroğlu gazetesi konuşmayı dört sayısında tefrika halinde yayımlamıştır.¹⁵²

Ahmed Mahir Efendi, 18 Temmuz 1922'de altmış yaşını doldurması sebebiyle emekliye ayrılmış, ancak Şehremaneti Hukuk Müşavirliği görevine getirilerek 18 Ağustos 1923 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. 19 Temmuz 1923 tarihinde yapılan seçimlerde Kastamonu mebusu olarak yeniden seçilmiş ve TBMM'ye katılmıştır. Bu dönemde Umur-ı Tasarrufiye, Adliye, Memurin-i Muhakemat ve Umur-ı Diyaniye komisyonlarında çalışmış, ayrıca Umur-ı Tasarrufiye ve Umur-ı Diyaniye Komisyonu Başkanlıkları görevlerinde bulunmuştur.¹⁵³

Yeni dönemde de Kastamonu'nun sorunlarıyla ilgilenmeye devam etmiş, şehir merkezinde ve ilçelerde halkla birebir görüşmeler yapmış, birçok camide halkı bilgilendirici konuşmalar yapmıştır. Halkın beklenti ve taleplerini doğrudan dinlemiş ve bu meseleleri TBMM gündemine taşımıştır. Bu dönemde Kastamonu'daki ormanların işletilmesi meselesi büyük bir tartışma konusu olmuş, ormanların Macar bir şirkete ihale edilmek istenmesi halk arasında rahatsızlık yaratmıştır. Ahmed Mahir Efendi, bu konuya büyük önem vermiş, Kastamonu'daki incelemelerinin ardından meclis başkanlığına bir telgraf göndererek mebusların görüşü alınmadan bu ihalenin tamamlanmamasını talep etmiştir.¹⁵⁴

Mecliste Kastamonu ile ilgili en çok ilgilendiği konulardan biri İnebolu-Kastamonu demiryolu projesi olmuştur. TBMM'nin 11 Mayıs 1925 tarihli 75. toplantısında, daha önce konuşulan bu demiryolu meselesinin takipçisi olmuş ve bu yolun yapılmasını talep etmiştir. Özellikle İstiklal Harbi'nde Kastamonu'nun oynadığı kritik rolü vurgulamış, bu hattın Bolu, Sinop ve Havza hatlarıyla birleşerek Ankara'ya kadar uzanmasını teklif etmiştir. Bölgede bakır, demir, arsenik ve geniş orman kaynaklarının değerlendirilmesi için demiryolu inşasının şart olduğunu savunmuş ve hükümetin bu projeye destek vermesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁵⁵

Ahmed Mahir Efendi, Trabzon'a kadar giderek sosyal ve ekonomik meseleleri yerinde incelemiş, burada halka hitaben yaptığı konuşmalarla dikkat çekmiştir. Kethüda

¹⁵² Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 58-59

¹⁵³ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 68-69

¹⁵⁴ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 45-46.

¹⁵⁵ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 70.

Osman Paşa Camii’nde hutbe irad etmiş ve halkı vatanın selameti ve saadeti için hükümete destek olmaya davet etmiştir.¹⁵⁶

Görevleri süresince Osmanlı yönetimi tarafından birçok nişan ve payeyle ödüllendirilmiştir.

a. Edirne Müderrisliği (17 Şubat 1876)

b. İzmir, Bursa ve Haremeyn Payeleri (10 Eylül 1892, 12 Aralık 1892)

c. Üçüncü Rütbeden Mecidi Nişanı (2 Aralık 1901)

d. Hamidiye Hicaz Demiryolu Nişanı (Kasım 1902)

e. İkinci Rütbeden Mecidi Nişanı (8 Ekim 1914)¹⁵⁷

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti’nin son döneminde ve Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarında aktif siyasette yer almış önemli şahsiyetlerden biridir. Meşrutiyet yönetimine bağlılığı, İttihat ve Terakki Cemiyeti ile ilişkisi, Meclis-i Mebusan ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ndeki faaliyetleri, şariat hükümlerine bağlılığı ve milli birlik anlayışı onun siyasi kişiliğinin temel unsurlarını oluşturmuştur. Osmanlı yönetiminde devlet görevlerinde bulunmuş, Kastamonu Mebusu olarak Meclis-i Mebusanda görev almış, ardından Türkiye Büyük Millet Meclisi’nde de milletvekili sıfatıyla yerini almıştır. Siyasi duruşu itibarıyla İttihat ve Terakki’nin önemli simalarından biri olmuş, meşrutiyet yönetimini İslami açıdan temellendirmiş ve bu bağlamda hürriyet, meşveret ve şariat ilkelerini ön plana çıkarmıştır.¹⁵⁸

Ahmed Mahir Efendi, 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanı ile birlikte aktif siyasete katılmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti’nin Kastamonu’daki önemli temsilcilerinden biri olmuştur. İlk olarak 1908 seçimlerinde Kastamonu Mebusu seçilmiş ve Meclis-i Mebusana katılmıştır. Ancak İstinaf Mahkemesi Hukuk Dairesi Başkanlığı görevinde bulunması nedeniyle başlangıçta milletvekilliğini kabul etmemiş, fakat memleketin

¹⁵⁶ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 55.

¹⁵⁷ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 56.

¹⁵⁸ Birinci, Üsküdar’a Kadar Kastamonu, 274.

menfaatleri doğrultusunda hareket etmesi yönündeki baskılar üzerine mebusluğu kabul etmiştir. Meclis'te özellikle hukuk, adalet ve şariat hükümlerine uygunluk konularında aktif bir rol oynamış, İttihat ve Terakki'nin en önemli isimlerinden biri olarak kabul edilmiştir.¹⁵⁹

Ahmed Mahir Efendi, Meclis-i Mebusan'daki görev süresi boyunca İttihat ve Terakki hükümetine bağlı kalmış, partinin siyasi ideallerini desteklemiştir. Bu süreçte İslam'ın, meşrutiyet yönetimiyle bağdaştığını savunmuş, İttihat ve Terakki'nin Osmanlı Devleti'ni modernleştirme projelerine destek vermiştir. Bununla birlikte, İttihat ve Terakki'nin otoriterleşme sürecine girmesiyle eleştiriler de getirdiği gözlemlenmiştir.

Ahmed Mahir Efendi, Meclis-i Mebusanda adalet, meşveret, hürriyet ve ittihat ilkelerine dayalı bir yönetimi savunmuştur. Özellikle şariat hükümlerine uygunluğun korunması konusunda hassasiyet göstermiştir. Meclis'te hukuk, eğitim ve dini meseleler üzerine yoğunlaşmış, kanunların İslam hukukuna uygun olması gerektiğini savunmuştur. Osmanlıdaki eğitim sisteminin modernleşmesi gerektiğini, ancak bunun İslami kimlikle uyum içinde gerçekleştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir.¹⁶⁰

Osmanlı Meclis-i Mebusanının feshedilmesinin ardından Ahmed Mahir Efendi, TBMM'nin ikinci döneminde Kastamonu milletvekili olarak seçilmiştir. Bu dönemde de şariat hükümlerinin korunmasını, dini ve milli değerlerin desteklenmesini savunmuştur. Özellikle Cuma gününün tatil olması gerektiğini, bunun İslami bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir. TBMM'deki tartışmalar sırasında kanunların İslam hukukuna dayalı olduğunu ve bunun asla terk edilmemesi gerektiğini savunmuş, bu konuda sert eleştiriler yapmıştır.¹⁶¹

Ahmed Mahir Efendi, siyasi hayatı boyunca şariat hükümlerine bağlı kalmış ve bunların meclis çatısı altında korunması gerektiğini savunmuştur. Meclis-i Mebusandaki konuşmalarında tarikat ve tekkelerin müdafaa edilmesi gerektiğini, türbedarların askerlikten muaf tutulmasının önemli olduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte müneccimbaşılık gibi bazı geleneksel uygulamaların kaldırılmasını

¹⁵⁹ Ezherli, *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*, 184.

¹⁶⁰ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 56-57.

¹⁶¹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 60.

desteklemiştir.¹⁶²

TBMM'deki konuşmalarında da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın güçlü olması gerektiğini, dini kurumların etkinliğinin artırılması gerektiğini savunmuş, bu bağlamda Diyanet'in bünyesinde bir telif ve tetkik encümeni kurulmasını önermiştir. Kur'an-ı Kerim'in doğru anlaşılması için bir tefsirin hazırlanmasını desteklemiş, ancak bunun ehil kişiler tarafından yapılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶³

Sonuç olarak Ahmed Mahir Efendi, siyasi hayatı boyunca dini ve milli değerlere bağlı bir siyaset izlemeye gayret etmiş, İslam hukukuna olan bağlılığını vurgulamış ve devlet yönetiminde bu ilkelerin gözetilmesi gerektiğini savunmuştur. İttihat ve Terakki Cemiyeti ile güçlü bağlar kurmuş, ancak zamanla partinin otoriterleşmesini eleştirmiştir. Ahmed Mahir Efendi, hem Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nda hem de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde, dini yapıların devamlılığı, İslami eğitim faaliyetlerinin desteklenmesi ve meşveret ilkesine dayalı bir yönetim anlayışının sürdürülmesi yönünde görüş ve önerilerde bulunmuştur.

¹⁶² Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 58.

¹⁶³ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 59.

3. AHMED MAHİR EFENDİ’NİN DİN EĞİTİMİ ANLAYIŞI

Ahmed Mahir Efendi’nin Din Anlayışı Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Devleti’nin son döneminde çalkantılı siyasi ve sosyal dönüşümlere tanıklık etmiş, ilmi ve tasavvufi kimliğini bu zorlu süreçte inşa etmiş çok yönlü bir alimdir. Onun din eğitimi anlayışı, klasik medrese disiplininin kazandırdığı akli ve nakli ilimlerdeki birikimi, Nakşibendi-Halidi geleneğinin verdiği manevi terbiye ile bütünleştirmesi sayesinde şekillenmiştir. Kıraat ilminde uzmanlaşması, tefsir, hadis ve fıkıh alanlarındaki yetkinliğiyle birleştiğinde, din eğitiminin yalnızca teorik bilgiden ibaret olmadığını, tatbiki boyutunun da olduğu ve bu konuya önem verdiğini göstermektedir.

Öte yandan, II. Meşrutiyet Meclis-i Mebusanında mebusluk yapması ve cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitli bürokratik görevler üstlenmesi, onun dini birikimini toplumsal ve siyasi sorumluluk bilinciyle harmanlayarak geniş kitlelere ulaştırma gayretini ortaya koyar. Bu çok yönlü çaba, din eğitimi cami ve medrese sınırlarının ötesine taşıyıp halka yakın kılma hedefini yansıtır. Tasavvufi birikimi, din eğitimine ahlaki ve manevi derinlik kazandırırken devlet görevlerinde aktif rol alması, eğitimin pratik faydalarına ve ülkenin geleceğine ilişkin kaygılarını açığa çıkarır. Dolayısıyla, Ahmed Mahir Efendi, geleneksel İslami ilimleri modern dönemin ihtiyaçlarıyla uzlaştırmaya çalışan bir “alim-devlet adamı-sufi” portresi sergiler. Bu çalışmanın ilerleyen alt başlıklarında, Ahmed Mahir Efendi’nin dini düşüncesinin temel boyutları, eğitim yaklaşımı, din ve eğitim anlayışında öne çıkan kavramları ve vatan-millet sevgisine dair görüşleri ele alınacaktır. Böylelikle, klasik medrese geleneğini Halidi tasavvuf disipliniyle yoğuran, aynı zamanda yaşadığı dönemin siyasi ve toplumsal şartları içinde etkin roller üstlenen bu alimin, din eğitimine dair çok yönlü bakışını bütüncül bir çerçevede değerlendirmek mümkün olacaktır.

3.1 Ahmed Mahir Efendi’nin Din Anlayışı

Ahmed Mahir Efendi’nin din anlayışı, Osmanlı’nın son döneminde yetişmiş bir alim olarak ilmi birikimi ve tasavvufi gelenekten etkilenerek şekillenmiştir. O, Nakşibendi-Halidi meşrebine mensup olup, dinin temel esaslarını Kur’an ve Sünnet çerçevesinde

ele almış, bu iki kaynağın İslami ilimlerdeki belirleyici rolünü vurgulamıştır.¹⁶⁴ Ahmed Mahir Efendi'nin bu dini hassasiyeti yönü yazılarına da yansımıştır. Eserlerinde dini hassasiyetine dair işaretler görülmüştür. Sahip olduğu İslami bilinç, din eğitime önem vermesine ve bu alanda bazı girişimlerde bulunmasına neden olmuştur.

Ahmed Mahir Efendi'nin tasavvufi geleneğe olan bağlılığı, onun din anlayışının temel taşlarından birini oluşturur. Osmanlı'daki Halidi-Nakşi ekolü, sadece manevi olgunlaşmayı hedefleyen bir yol değil, aynı zamanda toplumun ıslahını amaçlayan bir metodolojiye sahiptir. Ahmed Mahir Efendi de bu geleneğe bağlı kalmaya çalışmıştır. Onun tasavvufi görüşleri, bireyin nefis terbiyesi, ahlaki gelişimi ve toplumsal sorumlulukları açısından geniş bir perspektif sunmaktadır. Tarikat terbiyesinin sadece bir züht hayatı yaşamak olmadığını, aksine cemiyetin her alanında ahlaki değerlerin yaşatılmasının esas olduğunu belirtmiştir. Bu hususta El- Muhkem adlı eserin 48. Hikmet olan “*Tarik-i dünyanın kalbinden bürüz eden amel az, ve rağib-i masivanın gönlünden zuhur eyleyen amel de çok olmadı.*” sözün şerhinde dünyayı terk eden zahidin kalbinden çıkan amel az olmaz. Masivaya rağbet edenin gönlünden doğan amel çok olmaz. Dünyaya rağbet etmemek ve doğru yoldan sapmamaktan doğan amel az olmadığı gibi, kaynağı dünyayı sevmek olan amel çok sayılmaz, diye ifade etmiştir.¹⁶⁵

İslam'ın sadece bir ibadet ve ahlak sistemi olmadığını, aynı zamanda sosyal, siyasi ve hukuki yönleriyle bir hayat düzeni sunduğunu ifade eden Ahmed Mahir Efendi, fertlerin bireysel ve toplumsal sorumluluklarını yerine getirmeleri gerektiğini vurgulamıştır.¹⁶⁶ Bu noktada, Osmanlının son döneminde yaşanan siyasi ve toplumsal değişimlere karşı da bir tavır almış, İslam'ın bireylerin yalnızca uhrevi hayatını düzenleyen bir din olarak algılanmasının yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, Kur'an ve Sünnet, Müslümanların hem dünyevi hem de uhrevi hayatlarını yönlendiren iki temel kaynaktır.¹⁶⁷

Ahmed Mahir Efendi'nin dini düşüncesinde en önemli ilkelerden biri ilim ve irfanın

¹⁶⁴ Kastamonulu Seyyid Ahmed Mahir Ballıklı, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader* (İstanbul: Kardelen Yayınları, 2011), 12.

¹⁶⁵ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 101.

¹⁶⁶ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 249.

¹⁶⁷ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 11-20

birleşmesidir. O, ilmin sadece nazari bir boyutta kalmaması gerektiğini, aksine insanın ameli hayatına da yansması gerektiğini savunmuştur.¹⁶⁸ Bu bağlamda, Kur'an ve hadis bilgisinin yanı sıra fıkıh, kelam ve tasavvuf gibi ilim dallarında da derinleşmeyi teşvik etmiş, dini bilgiyi sistematik bir bütünlük içinde ele almıştır. Onun eserlerinde, özellikle *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem* adlı eserinde, bu konulara geniş yer ayırdığı görülmektedir.¹⁶⁹

Ahmed Mahir Efendi'nin din anlayışı, yalnızca bireysel ahlakın inşasına değil, aynı zamanda toplumsal yapının manevi temeller üzerinde şekillenmesine yönelik bir perspektif sunar. Eserlerinde dinin, sosyal düzeni sağlamanın ötesinde, insanları hizmet ve muhabbet esasına göre yönlendiren ilahi bir sistem olduğunu ortaya koyar.

“Hak Teala bir gurup insanı kendi hizmetine, diğer bir toplumu da muhabbetine tahsis etmiştir. “Her birine onlara da bunlara da Rabbinin ihsanından veririz. Rabbinin dünyadaki lütuf ve ihsanı hiç kimseden men edilmiş değildir.”¹⁷⁰

Ahmed Mahir Efendi bu ayet ışığında, toplumun farklı bireylerini ilahi iradenin tayin ettiği görevlerle ilişkilendirerek, insanları zahidler ve arifler olarak iki kategoriye ayırır. Zahidler zümresi ibadet ve hizmetle öne çıkarken, arifler ilahi aşk ve muhabbetle derinleşmiş bir kulluk yolunu temsil eder. Her iki grubun da Cenab-ı Hakk'a nispetle değerli olduğunu vurgulayan Ahmed Mahir Efendi, zahidlerin daha çok zahiri hizmetlerle meşgul olduklarını, ariflerin ise batını alanlarda, kalp ve sır yoluyla hizmet ettiklerini belirtir.¹⁷¹

Bu çerçevede tasavvufi düşünce, onun nazarında sadece bireysel kemale ulaşmayı hedefleyen bir yol değil, toplumun manevi istikametini tayin eden bir hizmet mecrasıdır. Ariflerin kalp merkezli hizmet anlayışı, bireyin içsel arınmasını toplumsal sorumlulukla bütünleştiren bir ahlaki model ortaya koyar. Bu yönüyle Ahmed Mahir Efendi'nin tasavvuf anlayışı, klasik züht ve takva temelli yaklaşımlardan farklı olarak, insanları toplumsal yapı içinde işlevsel hale getirmeye çalışan aktif ve dinamik bir

¹⁶⁸ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 388-390.

¹⁶⁹ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 100

¹⁷⁰ İsra, 17/20

¹⁷¹ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 139.

misyon taşır. ¹⁷² Ona göre, her bireyin yaratılış gayesi doğrultusunda konumlandırılması, sadece bireysel değil toplumsal huzurun da anahtarıdır. Bu sebeple, insanın kendi nefesine değil, Hakk'ın muradına göre bir yönelim içinde olması, hem bireyin hem de toplumun manevi istikrarını temin eden temel bir ilkedir.

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son döneminde yoğunlaşan ilmi ve fikri tartışmalar ile modernleşme yönündeki çabalara doğrudan karşı çıkmak yerine, İslami geleneğin temel ilkelerine sadık kalarak bu gelişmeleri anlamaya ve değerlendirmeye yönelik bir yaklaşım benimsemiştir. Ona göre, modern bilim ve teknik ilerlemeler, doğru şekilde kullanıldığında İslamla çelişen değil; hatta onun daha iyi anlaşılmasına katkıda bulunabilir. Bu bağlamda, ilim ve dinin birbirine karşı değil, birbirini destekleyen iki alan olduğunu savunmuş; bu ikisinin birlikte ele alınmasının hem kişisel gelişim hem de toplumsal gelişimin anahtarı olduğunu ifade etmiştir.¹⁷³

Ahmed Mahir Efendi'nin ilme yüklediği anlam yalnızca bilgi birikimiyle sınırlı değildir. Ona göre “faydalı ilim”, insanın iç dünyasını aydınlatan, kalp ve zihinde derin etkiler bırakan ve kalbi maddi olanla meşguliyetten arındırarak hakikate yönlendiren bir işlev taşır. Bu düşüncesini şu ifadeyle açıklar: “*Faydalı ilim, şuaları göğüs ve gönülde yayılıp serpilen ve kendisiyle kalp üzerindeki madde ve masiva ile ilgili örtünün açıldığı ilimdir.*”¹⁷⁴ Bu tanım, onun sadece akli bilgiye değil, aynı zamanda kalbi ve irfani boyuta da verdiği önemi gözler önüne sermektedir.

3.1.1 Tasavvuf Anlayışında Nakşibendi-Halidi Geleneği

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş, ilim ve irfanı ile temayüz etmiş önemli bir mutasavvıftır. Onun din anlayışı, Nakşibendi tarikatının özellikle Halidiyye koluna mensubiyeti ile şekillenmiştir. Bu tarikatın temel prensiplerini benimseyerek, ilim ve tasavvufu birleştiren bir yaklaşım sergilemiştir. Halid-i Bağdadi'nin (ö. 1242/1827) irşad halkasında yetişen ve Halidiyye ekolünün Anadolu'daki temsilcilerinden biri olan Ahmed Siyahi Efendi'nin etkisinde kalmış,

¹⁷² Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 99

¹⁷³ Karaca, *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 89-91.

¹⁷⁴ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 436.

daha sonra bu silsilenin önemli temsilcileri arasında yer almıştır.¹⁷⁵

Nakşibendi'lik, İslam dünyasında en yaygın tarikatlardan biri olup, Kur'an ve sünnete bağlılığını ortaya koyan bir tasavvuf anlayışına sahiptir.¹⁷⁶ Ahmed Mahir Efendi'nin bu geleneğe mensubiyeti, onun dini ve ilmi yönelimini derinden etkilemiştir. Halidilik, Nakşibendi'liğin bir kolu olarak Mevlana Halid-i Bağdadi tarafından sistemleştirilmiş ve XIX. yüzyılda Osmanlı topraklarında yayılmıştır.¹⁷⁷ Bu ekol, seleflerinin zühd ve takva anlayışını devam ettirirken, aynı zamanda ilmi çalışmalara da büyük önem vermiştir.¹⁷⁸

Ahmed Mahir Efendi, Nakşibendi-Halidi geleneğinin ilme verdiği önemi göz önünde bulundurarak, tasavvufi eğitimin yanı sıra şer'i ilimlerin tahsiline de büyük bir önem vermiştir. Fıkıh, tefsir ve hadis alanlarında derinleşmiş, aynı zamanda tasavvufi bilgiyi şer'i delillerle temellendiren bir anlayış geliştirmiştir. Halidi-Nakşibendi geleneği, tasavvufi eğitim ile ilmi disiplini bir arada yürüten, şer'i delillere dayalı bir tarikat olarak Ahmed Mahir Efendi'nin düşüncesinde önemli bir yer işgal etmiştir.¹⁷⁹

Ahmed Mahir Efendi, Nakşibendi-Halidi geleneğin ilmi disiplinlerini ihya eden ve irşad vazifesini ilimle mezceden bir mutasavvıf olup, medrese ve dergah eğitimini birlikte sürdürmesi, onun bu geleneğin temel prensipleriyle olan irtibatını açıkça ortaya koyar. Halidiliğin esaslarından biri olan zikir ve fikir bütünlüğü, onun düşünce yapısında da güçlü bir şekilde yer bulmuş; yalnızca manevi terakki ile yetinmeyip, Kur'an ve sünnet merkezli bir tasavvuf anlayışı inşa etmeye yönelmiştir.¹⁸⁰

Ahmed Mahir Efendi, Nakşibendi-Halidi geleneği içerisinde sohbe önemi vermiş ve tarikat eğitiminde temel bir usul olarak görmektedir. Ona göre sohbet, yalnızca sözlü bir aktarım değil; aynı zamanda hal ile feyiz veren, manevi terbiyeyi sağlayan etkili bir yöntemidir.

¹⁷⁵ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 129.

¹⁷⁶ Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 279.

¹⁷⁷ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 216.

¹⁷⁸ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 69.

¹⁷⁹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 50.

¹⁸⁰ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 129.

Bu yönüyle sohbet, Allah'a ve hakikate delalet eden bir araç konumundadır.¹⁸¹

Müridin, mürşid-i kamil ile gerçekleştirdiği sohbetin, manevi terbiyenin sağlanması ve feyz kazanılması açısından önemli bir yöntem olarak değerlendirildiği görülmektedir. Sohbetin, tarikat mensuplarının manevi gelişiminde sağladığı faydalar ve yüksek kazanımlar sebebiyle, tasavvuf erbabı bu yöneme daima önem vermiş ve ısrarla üzerinde durmuştur.¹⁸²

Bu çerçevede, Ahmed Mahir Efendi'nin yetiştiği ilmi ve tasavvufi çevre ile aldığı eğitim, onun Nakşibendi-Halidi tarikatıyla kurduğu derin ve sahih ilişkiyi açık biçimde ortaya koymaktadır. Mevlana Halid-i Bağdadi'nin temsil ettiği tasavvuf anlayışında sohbet, ilim, irşad ve ahlaki kemalin birlikte yürütülmesi esas alınmış; Ahmed Mahir Efendi de bu çok yönlü yaklaşımı benimseyerek, sohbeti sadece bir eğitim metodu değil, aynı zamanda manevi terbiye ve geleneğin aktarım aracı olarak görmüştür. Böylece hem ilmi hem de tasavvufi kimliğiyle Nakşibendi geleneğin güçlü bir temsilcisi haline gelmiş; Halidilik ekolünün Osmanlı'daki tesirini artıran önemli sufilerden biri olarak değerlendirilmiştir.¹⁸³

3.1.2 Kur'an ve Sünnete Bağlılığı

Ahmed Mahir Efendi'nin din anlayışı, Kur'an ve sünnet ekseninde şekillenmiş olup, İslami ilimlerin temel prensiplerini esas alarak geliştirdiği derin bir tasavvufi düşünceyi yansıtmaktadır. O, tasavvufu bir nevi İslami ahlakın en üst mertebesi olarak ele almış ve dini hayatın her alanında Kur'an ve sünnetin belirleyici olması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede, onun tasavvufi anlayışı İslami ilimlerle hemhal olmuş, Kur'an ve sünneti merkeze alan bir yaklaşımla şekillenmiştir.

Ahmed Mahir, *Mucizat-ı Kur'aniyye* adlı eserinde ifade ettiği gibi Kur'an-ı Kerim, insanlık için gerekli olan tüm toplumsal ilkeleri ve düzenlemeleri içeren ilahi bir rehberdir. Ancak buna rağmen, bazı şahsi önyargılarla şekillenen ve kavmiyetçi yaklaşımlardan beslenen anlayışlar neticesinde Kur'an'ın insanlığın ilerlemesine engel

¹⁸¹ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 98.

¹⁸² Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 98-99.

¹⁸³ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 216.

teşkil ettiği yönünde yanlış kanaatlerin oluştuğunu belirtir. Ahmed Mahir, bu tür yaklaşımların ya bilgi eksikliğinden ya da kasıtlı olarak oluşturulmuş çarpık değerlendirmelerden kaynaklandığını ifade etmektedir. Müellife göre İslam dini, bu temelsiz ithamlardan uzaktır ve Kur'an ayetleri, bu hususun açık delillerini içermektedir. Nitekim Ahmed Mahir, söz konusu eseri bu gerçekleri ortaya koymak amacıyla kaleme aldığını dile getirir. Ayrıca, İslam'ın gelişimi ve terakkiyi teşvik eden bir din olduğunu vurgulayan müellif, Kur'an'ın toplumsal hayatı düzenlemeye yönelik pek çok ilke ve hüküm getirdiğini savunmaktadır.¹⁸⁴

Ahmed Mahir Efendi, özellikle Nakşibendi silsilenin Kur'an ve Sünnet merkezli eğitim anlayışını benimseyerek, bu doğrultuda şekillenen bir tasavvufi terbiye modeli ortaya koymuştur. Tasavvufi düşüncesinde, İslam'ın temel kaynaklarından uzak bir anlayış yerine, vahyin rehberliğini esas alan bir tasavvuf anlayışı benimsenmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader* adlı eserinde yer alan "Kurtuluş yolu şeriattır" ifadesi, onun dini hayatın merkezine şer'i ölçüleri yerleştirdiğini göstermektedir. Ahmed Mahir Efendi, şeriatın yani Kur'an ve Sünnet'in sadece bireysel ibadetlerde değil, inanç ve ahlak gibi temel meselelerde de belirleyici bir rol oynadığını vurgulamış; özellikle kader ve kaza gibi itikadi konuların da ancak bu iki kaynak çerçevesinde doğru şekilde anlaşılabilceğini ifade etmiştir. Bu yönüyle, onun düşüncesi "şeriat-tarikat-hakikat" bütünlüğü içinde şekillenen klasik Nakşibendi anlayışla tam bir uyum arz etmektedir. Diğer bazı çalışmalarda da benzer biçimde, onun Kur'an ve Sünnet vurgusunun, tasavvufi söyleminde sürekli olarak öne çıktığı ifade edilmiştir.¹⁸⁵

Ahmed Mahir Efendi'nin en önemli eserlerinden biri olan *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, onun tasavvufi anlayışını Kur'an ve sünnet bağlamında ele aldığı en dikkat çekici eserlerinden biridir. Bu eserde, İbn Ataullah el-İskenderi'nin *Hikem-i-Ataiyye* adlı eserine yaptığı şerhte, her bir hikmeti Kur'an ve hadis bağlamında açıklamış, tasavvufun ancak ilahi vahiy ile ele alındığında gerçek manada idrak edilebileceğini

¹⁸⁴ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'anîyye*, 3-4

¹⁸⁵ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 87-92.

ifade etmiştir.¹⁸⁶

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışında, öğrencilerin yalnızca fıkhi ve kelami konularda bilgi sahibi olmaları yeterli görülmemiş; aynı zamanda ahlaken olgunlaşmış, manevi gelişimini sürdürmüş bireyler olmaları hedeflenmiştir. Bu yaklaşım, onun *Hikem-i Ataiyye Şerhi* adlı eserinde de açık şekilde görülmektedir. Eserde geçen “*Menşe'-i hüsn-i ameldir, Hüsn-i hal oldu asar-ı kemal*” ifadesiyle, amellerdeki güzelliğin esas kaynağının, hallerdeki güzellik olduğu belirtilmektedir. Ahmed Mahir Efendi'ye göre bu güzel haller, ancak süluk sürecinde ariflerin kalplerine inen manevi makamların bir tezahürü olarak ortaya çıkmakta ve bireyin davranışlarına yansımaktadır. Bu anlayış, onun hem zahiri ilimleri önceleyen hem de batını terbiyeyi esas alan bütüncül eğitim yaklaşımını yansıtmaktadır.¹⁸⁷

Onun tasavvuf anlayışında, mürşid ve mürid ilişkisinde de Kur'an ve sünnetin esas alınması gerektiği vurgulanmıştır. Ahmed Mahir Efendi, şeyhin mürid üzerindeki yetkisinin sınırsız olmadığını, müridin şeyhe mutlak bağlılığının ancak Kur'an ve sünnete uygun olduğu sürece makbul sayılacağını ifade etmiştir. Bu bakış açısı, onun tasavvufu hurafelerden ve bid'atlardan arındırmaya yönelik bir yaklaşım geliştirdiğini göstermektedir. O, bazı sufi çevrelerde görülen aşırı rabita anlayışına karşı çıkmış, bunun yerine mürşidlerin Kur'an ve sünnet ölçüsünde müridlerine yol göstermesi gerektiğini belirtmiştir.¹⁸⁸

Ahmed Mahir Efendi, *Hutbe Mecmuası* adlı eserinde yer alan hutbelerinde, tasavvufi bir hayatın ancak şer'i hükümlerin tam anlamıyla idrak edilmesiyle mümkün olabileceğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda, hutbelerinde sürekli olarak Kur'an-ı Kerim'den referanslara yer vermiş; dini hayatın sağlam temellere oturtulması gerektiğini özellikle ifade etmiştir.¹⁸⁹ Ona göre, manevi terakki, şer'i esaslara riayetle başlar; kalbi ve ruhi kemal ise bu temel üzerine inşa edilir.

Vaazlarında sahabe hayatına dair örneklere sıkça yer veren Ahmed Mahir Efendi, onların Kur'an ve sünnetle iç içe bir hayat sürmelerini model olarak sunmuş; bu

¹⁸⁶ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 17-26.

¹⁸⁷ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 102.

¹⁸⁸ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 249.

¹⁸⁹ Mahir, *Hutbe Mecmuası*, 20-30.

doğrultuda Müslümanlara da benzer bir hayat tarzını benimsemeleri gerektiğini telkin etmiştir. Bu anlayışın somut bir örneği olarak, Nasrullah Camii'nde Rebiü'lahir ayı için irad ettiği ikinci hutbesinde şu ifadelere yer vermiştir:

“Hamd, kudretiyle dilediğini yapan ve tercih eden Allah içindir. İyi bilin ki O, azizdir ve çok mağfiretlidir. Gözler O’nu idrak edemez; O ise gözleri idrak eder. O, kalpleri ve gözleri çevirir. Rebiü'lahir ayını idrak etmekteyiz. Celal ve cemal sahibi olan Allah, eksikliklerden münezzehtir ve hiçbir varlıktan üstün değildir. Gündüzü geceye, geceyi gündüze çeviren Allah’tır. Bilin ki Allah Teala gece ile gündüzü çevirir ve düzenli olarak hareket eden güneş ile ayı emrinize verdi. Gündüzleri de emrinize verdi. O, istediğiniz her şeyi verdi. Eğer Allah’ın nimetlerini saymaya kalksanız sayamazsınız. Gerçekten insan çok zalim, çok nankördür. Sizin için yeri yerleşim yeri, göğü de bina yaptı. İyi bilin ki yaratma emri O’na aittir. Bir olan ve kahredici güç sahibi olan Allah’tan başka hiçbir ilah yoktur. Öyleyse Rabbinize istiğfarda bulunun. Sonra O’na tövbe edin, muhakkak ki O, çok mağfiret edendir.”¹⁹⁰

Bu hutbede, Kur’an-ı Kerim’in çeşitli ayetlerine doğrudan atıfla Allah’ın kudretine, yaratma sıfatına ve insan üzerindeki nimetlerine dikkat çekilmiş, bu nimetlerin şükürünü eda etmenin yolu olarak istiğfar ve tövbe tavsiye edilmiştir. Hutbede geçen, “Her hastalığın bir ilacı vardır; günah hastalığının ilacı istiğfardır” hadisiyle, Ahmed Mahir Efendi, sünnet-i nebeviyeye de atıfta bulunarak vaazlarını sadece Kur’an’a değil, peygamberimizin söz ve uygulamalarına da dayandığını ortaya koymuştur.

3.1.3 Din ve Ahlakı Bütünleştiren Anlayışı

Ahmed Mahir Efendi’nin ilmi kimliği, ahlaki hassasiyetleriyle bir bütün olarak şekillenmiştir. O, İslami ilimleri sadece teorik bir bilgi alanı olarak görmekle kalmamış, aynı zamanda bu ilimleri ahlaki ve tasavvufi bir disiplin içinde özümseyerek yaşamış ve öğretmiştir. Onun anlayışında ilim, sadece bilgi edinme süreci değil, aynı zamanda insanı olgunlaştıran, ahlaki ve manevi yönden geliştiren araçtır. Bu çerçevede, Ahmed Mahir Efendi’nin ilim ve ahlakı bütünleştiren yaklaşımı, onun eserlerinde, öğrencilerine verdiği eğitimde ve tasavvufi yolculuğunda açıkça

¹⁹⁰ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 106.

görülmektedir.

Ahmed Mahir Efendi, eğitim anlayışında yalnızca akli ve dini ilimleri değil, ahlaki gelişimi de esas almıştır. Bu, onun tasavvufi geleneğe olan bağlılığının ve ilmi ahlaki bir disiplin içinde görmesinin bir yansımasıdır. O, İslami ilimlerin ancak ahlaki erdemlerle birlikte bir anlam kazanabileceğini savunmuş ve bunu öğrencilerine ifade etmiştir. Nakşibendi-Halidi geleneğinden gelen bir mutasavvıf olarak, ilmi, insanın kendisini bilmesi, nefsini terbiye etmesi ve Allah’a yönelmesi için bir vesile olarak değerlendirmiştir. Bu doğrultuda, ilmin nihai hedefi, insanı ahlaki kemale ulaştırmak olarak görülmüştür.

Onun en önemli eserlerinden biri olan *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem* adlı şerhinde, ilim ve ahlakın ayrılmaz bütünlüğüne dikkat çekmiştir. İlmi yalnızca teorik bir birikim değil, aynı zamanda ahlaki ve manevi tekamülü sağlayan bir araç olarak ele almıştır. Bu bağlamda, “İlim, nefsinin kemale ermesine yardımcı olur, nefsini bilmeyen için ise sadece bir iddia ve zahiri bir süsten ibarettir” şeklindeki ifadeleriyle ilmin ancak ahlaki bir disiplin içinde anlam kazandığını vurgulamıştır.¹⁹¹

Ahmed Mahir Efendi, *Hikem-i Ataiyye* şerhinde faydalı ilmi, yalnızca zihinsel bir bilgi birikimi olarak değil, aynı zamanda kalbi aydınlatan, bireyi manevi olgunluğa ulaştıran bir nur olarak tanımlar. Ona göre faydalı ilim, “ışıkları gönül ufkuna yayılan ve kendisiyle kalbin yüzünün açıldığı parlak bir nur”dur.¹⁹² Bu ifadeyle müellif, faydalı ilmin, Allah Teala’nın isim ve sıfatlarına dair marifeti, O’na ibadet etmeyi ve ilahi huzurda bulunmanın gerektirdiği edepi kapsadığını belirtmektedir. Bu nedenle ilim, sadece teorik bilgi değil; aynı zamanda bireyin iç dünyasında ahlaki bir dönüşüm meydana getiren ve onu edep ile donatan bir süreçtir.

Yine aynı eserde Ahmed Mahir, Cüneyd-i Bağdadi’nin “İlim, Hakk’ı bilmek ve haddi aşmamaktır” şeklindeki sözünü aktarır ve bu tanımı “Rab marifeti ve güzel edep” olarak açıklar. Bu yaklaşım, tasavvufi gelenekte ilmin, sadece akli ve nakli delillerle sınırlı kalmaması gerektiğini, aynı zamanda kişinin nefsiyle ilişkisini düzenleyen ahlaki bir sorumluluk taşıdığını göstermektedir. Dolayısıyla Ahmed Mahir’in

¹⁹¹ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 388-390.

¹⁹² Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 387.

nazarında ilim ve ahlak birbirinden ayrılmaz iki unsur olup, gerçek marifet ancak edep ile tamamlanabilmektedir.¹⁹³

Ahmed Mahir Efendi, ilmi faaliyetlerinde istişareye büyük önem vermiş, meşvereti ilmin kemale ermesi için bir zorunluluk olarak değerlendirmiştir. Ona göre, istişare ilmin sübjektif ve bireysel bir uğraş olmaktan çıkıp, toplumsal fayda sağlayan bir olguya dönüşmesini sağlamaktadır. Bu anlayışı doğrultusunda, meclislerde ve ilmi toplantılarda farklı görüşleri dinleyerek, öğrencilerine ilmin yalnızca bireysel bir kazanım olmadığını, aynı zamanda toplumsal bir sorumluluk olduğunu öğretmiştir.¹⁹⁴

Ahmed Mahir Efendi, dini hayat ile ahlaki yaşantıyı bir bütün olarak ele alan anlayışında özellikle ihlas kavramına büyük önem atfetmiştir. Ona göre, dindarlığın özü ve amellerin değer ölçüsü, ihlas ile doğrudan ilişkilidir. Bu bağlamda, *el-Muhkem* adlı eserinde yer alan Onuncu Hikmet'te, "*Zahir ameller, hareketli suretlerdir. Bunların ruhu, onlardaki ihlas sırrıdır*" ifadesiyle, dışsal olarak yapılan ibadetlerin ve salih amellerin ancak ihlas ile anlam kazandığını vurgulamıştır.¹⁹⁵

Ahmed Mahir Efendi'ye göre, insanların dış görünüşleri ve amelleri nasıl farklılık arz ediyorsa, kalplerindeki ihlas da aynı şekilde çeşitlilik gösterir. Her bireyin ibadetlerdeki samimiyeti, onun manevi seviyesine ve kulluk şuurundaki derinliğe bağlıdır. Bu anlayış, ahlaki davranışların da yalnızca şekilsel boyutuyla değil, niyet ve içtenlik yönüyle değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koyar. Dolayısıyla Efendi, ihlası sadece ibadetin kabul şartı olarak değil, aynı zamanda ahlaki bir erdem ve kişilik inşasının temel taşı olarak görmüştür.¹⁹⁶

Bu yaklaşım, tasavvufi düşüncede sıkça karşılaşılan bir ilkeyi yansıtır: Amelin kıymeti, niyetin saflığıyla ölçülür. Ahmed Mahir Efendi'nin ihlası bu denli merkeze alması, ahlaki davranışların da gösteriştan uzak, riyadan arınmış ve Allah rızası eksenli olması gerektiği yönündeki anlayışının bir tezahürüdür.

Tasavvufi kimliği gereği, ilmi ahlak ile birlikte ele alan Ahmed Mahir Efendi, sufi

¹⁹³ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 388.

¹⁹⁴ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 247.

¹⁹⁵ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 34

¹⁹⁶ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 34-35.

ahlakının temel prensipleri olan tevazu, ihlas, sabır ve kanaati hem kendi hayatında hem de öğrencilerine verdiği eğitimde esas almıştır. Ona göre, ilmin kişiye yüklediği en büyük sorumluluk, bu ilmi sadece zihinsel bir birikim olarak görmek değil, aynı zamanda onu günlük hayatta tatbik edebilmek ve ahlaki bir şuur ile yaşayabilmektir.¹⁹⁷

Sonuç olarak, Ahmed Mahir Efendi, ilmi ve ahlaki bir bütün olarak değerlendiren bir anlayışa sahiptir. Onun düşüncesinde, ilim ancak ahlaki erdemlerle birleştiğinde anlam kazanmaktadır. Bu anlayış, onun eserlerinde, eğitim ve tasavvufi terbiyesinde açıkça görülmektedir. Nakşibendi-Halidi meşrebine uygun olarak, ilmi insanın iç dünyasını terbiye etme aracı olarak görmüş ve ilmin ancak ahlak ile bütünleştiğinde tam anlamıyla fayda sağlayacağını savunmuştur.

3.2 Ahmed Mahir Efendi'nin Eğitim Anlayışı

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son döneminde yetişen, ilmi derinliği ve manevi yönüyle dikkat çeken önemli bir alimdir. İlmiye sınıfına mensup bir ailede dünyaya gelmiş, hem babası hem de dedesi hafız, babası aynı zamanda mahkeme reisliği görevinde bulunmuştur. Bu sebeple, Ahmed Mahir Efendi'nin temel eğitimi aile ortamında şekillenmiştir. Gençlik yıllarını ve tüm eğitim hayatını, ilim ve tasavvuf açısından verimli bir zemin sunan Kastamonu'da geçirmiş; bu süreçte bölgenin seçkin alimlerinden dersler almıştır. Eğitim anlayışı ise sadece klasik medrese geleneğiyle sınırlı kalmamış; dini ilimlerle birlikte tasavvufi terbiyeyi de içeren bütüncül bir yaklaşım sergilemiştir. Kastamonu ve İstanbul gibi ilim merkezlerinde uzun yıllar müderrislik yapmış, vaaz ve dersleriyle toplumun dini ve ahlaki gelişimine önemli katkılarda bulunmuştur. O, öğrencilerinin yalnızca bilgiyle donanmasını değil, aynı zamanda kalbi ve ahlaki bakımdan da derinleşmesini hedefleyen bir eğitim anlayışı benimsemiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışını anlamak için, onun yetiştiği ilmi ve tasavvufi ortamı iyi değerlendirmek gerekmektedir. Kastamonu'da Merdiyye Medresesi'nde Seyyid Ahmed Hicabi Efendi'nin rahle-i tedrisinde yetişmiş, Şeyhül-Kurra Halid Efendi'den de kıraat dersleri alarak icazet sahibi olmuştur.¹⁹⁸ Bu ilk tahsil

¹⁹⁷ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 129.

¹⁹⁸ Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 275; Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 22.

dönemi, onun eğitim anlayışının temel dinamiklerini oluşturmuş ve hayatı boyunca takip edeceği metodu belirlemiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışının merkezinde ilm-i zahir ile ilm-i batını birleştirme ilkesi yer almaktadır. Hem dini ilimlerin (tefsir, hadis, fıkıh, kelam) hem de tasavvufi öğretinin bir arada verilmesi gerektiğini savunmuş, bunun öğrencilere hem zahiri bilgi hem de manevi olgunluk kazandıracağına inanarak eğitim modelini buna göre şekillendirmiştir. Ona göre, dini ilimler sadece nazari bilgilerle değil, amel ve ahlaki boyutuyla da uygulanmalıdır.

Ahmed Mahir Efendi, Daru'l-Kurra'da ve çeşitli medreselerde dersler verirken, aynı zamanda hitabet konusundaki öne çıkan yeteneği sayesinde halkın öğrenmesine de katkı sağlamıştır. Etkili ve akıcı hitabetiyle bilinen Ahmed Mahir Efendi, vaazlarında İslam'ın eğitim ve ahlak öğretilerine vurgu yapmış, ilmin sadece bireysel gelişim için değil, toplumun ihyası için de önemli olduğunu dile getirmiştir.¹⁹⁹

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim metodu üç temel ilkedен oluşmaktadır:

- a. Tefsir, Hadis ve Fıkıh Merkezi Bir Eğitim: Klasik Osmanlı medrese sistemine sadık kalınarak Kur'an ve Sünnet merkezli bir öğretim anlayışı benimsenmiştir.
- b. Ahlaki ve Manevi Terbiye: Zahiri ilimlerin tasavvufi terbiyeyle desteklenmesi gerekliliğini savunmuş, bunun talebeler üzerinde olumlu etkiler bıraktığını ifade etmiştir.
- c. Eğitimin Pratikte Tatbiki: Bilginin sadece teorik olarak aktarılmasını değil, bireyin ahlaki ve sosyal yaşamında uygulanmasını da esas almıştır.²⁰⁰

Ahmed Mahir Efendi, Darü'l-Fünun'da ve Medresetül-Vaizin'de öğretim üyeliği yapmış, bu dönemde Tefsir, hadis ve Kelam ilmi alanlarında dersler vermiştir. Bu dönemde yazdığı eserlerden biri olan *el-Fatiha fi Tefsiri'l-Fatiha* ve *Mucizat-ı*

¹⁹⁹ Ali Birinci, *Tarihin Alacakaranlığında Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat* (y.y, ts.), 281.

²⁰⁰ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 390.

Kur'aniyye eserleri, onun din eğitimine ve ilimlere verdiği önemi göstermektedir.²⁰¹

3.2.1 Tefsir, Hadis ve Fıkıh Merkezli Bir Eğitim

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı, klasik Osmanlı medrese sistemine dayanan ve dini ilimlerin merkezde olduğu bir modeli benimsemiştir. O, tefsir, hadis ve fıkıh ilimlerini eğitimin temel taşları olarak kabul etmiş ve bu ilimlerin öğretilmesini medrese eğitiminin ana hedefi olarak görmüştür. Bu anlayış, onun yetiştiği ilim ortamında ve mensup olduğu Nakşibendi-Halidi geleneğinde de güçlü bir şekilde yer almaktadır.²⁰²

Ahmed Mahir Efendi, sadece tasavvufla sınırlı kalmayan bir ilim anlayışına sahip olup tefsir, hadis ve kelam gibi İslami ilimlerde de yetkinlik göstermiştir. Kastamonu'da Merdiyye Medresesi'nde Seyyid Ahmed Hicabi Efendi'den ulum-i akliyye ve nakliyye dersleri alarak icazetname sahibi olmuştur. Onun eğitimi, Kuran ve hadis merkezli bir anlayışa dayanmaktadır.²⁰³

Eğitim sisteminde Kur'an'ın anlaşılması için tefsir derslerini en öncelikli konular arasında görmüştür. Medrese eğitiminin merkezine yerleştirdiği tefsir derslerinde Beyzavi Tefsiri gibi önemli eserleri okutmuş, öğrencilerinin Kur'an'ın manasına vukufiyet kazanmalarını esas almıştır. Bu doğrultuda, kendisi de *el-Fatiha fî Tefsir'il-Fatiha* adlı bir eser kaleme alarak tefsir alanındaki yetkinliğini ortaya koymuştur.²⁰⁴

Ahmed Mahir Efendi, *el-Fatiha fî Tefsir'il-Fatiha* adlı eserinde Fatiha suresine dair geliştirdiği tasavvurunu şiirsel bir üslupla ifade eder. Surenin, hakikatin sırlarına açılan bir ayna olduğunu belirterek, "Bakıp geçme bu mir'at-ı Hüda'dır / Tecelli-gah-ı esrar-ı Huda'dır" mısralarıyla onun sıradan bir metin olmadığını, aksine ilahi sırların tecelli ettiği bir hakikat aynası olduğunu vurgular. Devamında geçen "İki derya-yı imkan ü vücubun / Telakki-gahıdır, hayret-nümadır" ifadesi ise, Fatiha'nın mümkün varlıkla vacip varlık arasındaki tecelli alanı, yani yaratılmışla Yaradan'ın karşılaştığı bir hayret makamı olduğuna işaret eder. "Görür elbette anda nur-ı vahdet / Ahad'le Ahmed'e kim

²⁰¹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 75.

²⁰² Birinci, *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*, 272.

²⁰³ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 247; Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 22.

²⁰⁴ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 9-12.

aşınadır" mısraıyla ise bu surede tevhid nurunun görüneceğini, ancak bunu ancak Allah'ı (Ahad) ve Resul'ü (Ahmed) tanıyanların idrak edebileceğini dile getirir.²⁰⁵

Bu şiirsel ifadenin ötesinde, Ahmed Mahir Efendi Fatiha suresini Kur'an-ı Kerim'in bir özeti ve onun manevi cevherini yansıtan bir "gelin tacı" olarak nitelendirir. Ona göre bu sure, mucizevi üslubuyla hem hikmetleri hem hakikatleri hem de sır ve incelikleri içinde toplamıştır. Fatiha, bu yönüyle, insanlık aleminin manevi yolculuğunda ilahi bir eda ile temayüz eden, feyiz ve şifa kaynağı bir sure olarak konumlandırılır.²⁰⁶

Ahmed Mahir Efendi'nin hadis ilmine verdiği önem de dikkat çekicidir. Hadislerin eğitimde temel bir unsur olduğunu savunmuş ve hadis derslerinde Kütüb-i Sitte'yi esas almıştır. Ayrıca hadisleri şerh ederken ve derslerinde öğrencilerine aktarırken mevzu hadislerden kaçınma ve sahih kaynakları kullanma ilkesiyle hareket etmiştir.²⁰⁷

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışında fıkıh eğitimi önemli bir yer tutmaktadır. Hanefi mezhebi çerçevesinde yürüttüğü fıkıh dersleri, onun ilmi yaklaşımının temel unsurlarından birini teşkil etmektedir. Fıkhi meseleleri yalnızca teorik düzeyde ele almakla kalmamış, aynı zamanda bu bilgilerin sahih kaynaklara dayalı bir yöntemle aktarılmasına da özen göstermiştir. Klasik Osmanlı medrese sistemine bağlı kalan Ahmed Mahir Efendi, 1880 yılında Merdiyye Medresesi'nde müderrislik görevine başlamış ve burada uzun yıllar boyunca pek çok talebe yetiştirmiştir. Bu süreçte fıkıh dersleri, onun ilmi mirasında merkezi bir konumda yer almıştır.²⁰⁸

İstanbul'da Darülfünun'da tefsir ve hadis dersleri vermiş, Medresetü'l-Vaizin'de ise kelam ve kefsir derslerini okutmuştur. Bu derslerdeki başarısı sebebiyle Medresetü'l-Vaizin'deki müderrislik görevine uzun yıllar devam etmiş ve bu süreçte hadis ve fıkıh ilimlerinin öğretilmesine özel bir önem vermiştir.²⁰⁹ Kıraat ilminde şeyhü'kurra ünvanına sahip olmasının yanı sıra, en önemli talebelerinden biri olan ve yaşadığı devirde Kastamonu'da İslami ilimlerde söz sahibi olan Sofuzade Mehmed Tevfik

²⁰⁵ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 10.

²⁰⁶ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 11.

²⁰⁷ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*, 128-129.

²⁰⁸ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 22.

²⁰⁹ Çalışkan Başer, "*Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklızade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği*", 43.

Efendi'nin ifadesine göre tefsir ve hadis ilimlerinde derin bilgiye sahipti.²¹⁰ Hayatı boyunca diğer çok vazifesinin yanında ilim ve irfandan hiç kopmayan Ahmed Mahir Efendi, icazetnameler vermiş ve pek çok talebe yetiştirmiştir. Verdiği icazetnamelerde tefsir, hadis, kelam, mantık, hikmet ile akli ve nakli ilimlerden olan başka ilimleri okuttuğunu belirtmiştir.²¹¹

Medresetü'l-Vaizin Nizamnamesi'ne göre, söz konusu medresede dini ve sosyal içerikli yaklaşık yirmi iki dersin müfredata dahil edildiği anlaşılmaktadır. Eğitim programı sınıf düzeylerine göre farklılık arz etmektedir. Birinci sınıfta, tefsir dışındaki temel İslami ilimlerin yanı sıra hitabet, edebiyat, tarih ve coğrafya derslerine yer verilmektedir. İkinci sınıfta, temel İslami ilimlerin devamı niteliğindeki derslerin yanı sıra tarih, edebiyat, hitabet, kelam, beden eğitimi ve cebir derslerinin okutulduğu görülmektedir. Üçüncü sınıf müfredatında ise temel İslami ilimlerle birlikte edebiyat, hitabet, hıfzıssıhha, beden eğitimi, dinler tarihi, kimya, felsefe ve kelam dersleri yer almaktadır. Son sınıfa gelindiğinde ise eğitim ağırlığının fıkıh, medeniyet tarihi, kelam, felsefe ve iktisat gibi alanlara kaydığı; buna ilaveten hitabet, kimya ve beden eğitimi derslerinin de sürdürüldüğü görülmektedir.²¹²

3.2.2 Ahlaki ve Manevi Terbiye

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışının temel taşlarından biri, zahiri ilimlerin yanı sıra ahlaki ve manevi terbiyeyi esas almasıdır. O, eğitimin sadece akli bilgi aktarımından ibaret olmadığını, bireyin ahlaki olgunluğa erişmesi gerektiğini savunmuş ve bu doğrultuda öğrencilerine sadece ilmi disiplinleri öğretmekle kalmamış, aynı zamanda tasavvufi bir eğitim anlayışını benimsemiştir.²¹³

Ahmed Mahir Efendi, Nakşibendi-Halidi geleneğinin bir temsilcisi olarak eğitimin sadece akli bilgiyle sınırlı kalamayacağını, manevi gelişimin de en az bilgi kadar önemli olduğunu ifade etmiştir. O, eğitimde tasavvufi terbiyeyi esas almış ve öğrencilerini hem akli hem de ruhi olgunluğa erdirmeyi hedeflemiştir. Bu anlayış,

²¹⁰ Tevfik, *Hulviyyat*, 29,79.

²¹¹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 24.

²¹² Tuğba Yalçın Aydeniz, *Osmanlı'da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü'l-Vaizin*, Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri 25-26 Mayıs 2015, 2015, s. 615.

²¹³ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 87-96.

Halidilik geleneğinde yaygın olan adab-ı tarikat çerçevesinde şekillenmiş, ilmin ancak ahlak ve edep ile birleştiğinde tam anlamıyla fayda sağlayacağını vurgulamıştır.²¹⁴

Ahmed Mahir Efendi'ye göre faydalı ilim, yalnızca akli bir meşgale değil, aynı zamanda kalbe sirayet eden ve insanın manevi yönünü besleyen bir nurlanma sürecidir. Onun ifadesiyle, “Faydalı ilim, şuaları göğüs ve gönülde yayılıp serpilen ve kendisiyle kalp üzerindeki madde ve masiva ile ilgili örtünün açıldığı ilimdir.”²¹⁵ Bu tür bir ilim, insanı nefsanî arzulardan uzaklaştırarak manevî idrak alanına yöneltir; kalpteki gaflet perdelerini aralar ve şüpheleri izale eder. Faydalı ilim, Hakk'ın isim ve sıfatlarını tanımaya, kulun Rabbine karşı olan sorumluluğunu kavramaya ve ilahî huzurda edeple durma bilincine ulaşmaya vesile olur. Kalpte doğan bu marifet nuru, kişiye eşyayı ve hadiseleri hikmet yönüyle değerlendirme imkanı sunar. Böylece birey yalnızca dışsal bilgiye sahip olmakla kalmaz, aynı zamanda içsel aydınlanma ve ahlaki tekamül sürecine dahil olur.²¹⁶

Özellikle tefsir ve hadis derslerinde öğrencilerinin sadece bilgiyle donatılmasını değil, aynı zamanda ahlaki değerlerle yoğrulmasını önemsemiştir. Kur'an'ın bireyin hayatına etkisini artırmak için ahlaki ve manevî öğretilerin eğitim sürecine dahil edilmesi gerektiğini belirtmiştir. Şeyh Ahmed Siyahi ve Ahmed Hicabi Efendi'den aldığı tasavvufî eğitimi, kendi öğrencilerine de aktararak onların sadece ilmi değil, aynı zamanda ahlaki olarak da gelişmelerini sağlamıştır.²¹⁷

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı, öğrencileri üzerinde etkiler bırakmıştır. Onun derslerinde İslami ilimler, ahlak ve maneviyat bir bütünlük içerisinde sunulmuş; bu sayede öğrenciler yalnızca bir ilim meclisinde değil, aynı zamanda bir terbiye ocağında yetişmişlerdir. Talebelerinin sadece zahiri bilgiyle donatılmasını yeterli görmeyen Ahmed Mahir Efendi, onların manevî dünyalarının inşasına da önem vermiştir. Bu yaklaşım, irşad faaliyetlerinde öğrencileriyle birebir ilgilenmesini sağlamış; böylece yalnız eğitim sürecinde değil, sonraki dönemlerde de müracaat

²¹⁴ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 247.

²¹⁵ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 436.

²¹⁶ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 436.

²¹⁷ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 51-55.

edilen bir rehber olmuştur.²¹⁸

Bu bağlamda, Serbestzade Ahmed Hamdi Efendi, Kastamonu’da Ahmed Mahir Efendi’den aldığı eğitimin ardından Süleymaniye ve Fatih medreselerinde tefsir ve fıkıh dersleri okutmuş; etrafında geniş bir talebe halkası oluşturmuştur. Sadık Vicedani, Ahmed Mahir Efendi’nin ilmi rehberliğinde yetişerek icazet almış ve ilmi birikimiyle dikkat çekmiştir. Sofuzade Mehmed Tevfik Efendi ise, hocasının ders halkasına katılarak Arapça ve Farsça’nın yanı sıra tefsir, hadis, kelam, mantık, fıkıh ve usul ilimlerinde yetkinlik kazanmıştır.²¹⁹

Öğrencilerinin ahlaki gelişimlerine birebir önem vermesi, eğitimde bireysel yaklaşımı benimsediğini göstermektedir. Her öğrencisinin farklı bir mizaca ve yeteneğe sahip olduğunu göz önünde bulundurmuş ve onların manevi gelişimlerine yönelik özel yönlendirmelerde bulunmuştur. Bu doğrultuda, öğrencilerinin sadece ilmi başarılarıyla değil, ahlaki olgunluklarıyla da ön plana çıkmalarını sağlamıştır.

Ahmed Mahir Efendi, sadece medrese dersleriyle değil, aynı zamanda irşad faaliyetleri ve vaazlarıyla da öğrencilerinin ve halkın ahlaki gelişimine katkıda bulunmuştur. Özellikle Nasrullah Camii, İsmail Bey Camii ve Darü’l-Kurra’daki vaazlarında, ahlaki değerleri merkeze almış ve dini ilimlerin yalnızca teorik bir çerçevede değil, uygulamalı bir şekilde de öğretilmesi gerektiğini vurgulamıştır.²²⁰

Vaazlarında işlediği konuların başında ahlaki erdemler, tasavvufi disiplinler, nefis terbiyesi ve irfani öğretiler yer almıştır. Ahlaki erdemler arasında özellikle ihlas, tevazu, sabır, edep, şükür, doğruluk ve tevekkül gibi değerler öne çıkmaktadır. Bu yönüyle o, sadece bir müderris değil, aynı zamanda toplumu manevi olarak aydınlatan bir mutasavvıf olarak da görülmüştür. Onun eğitim anlayışı, sadece medrese öğrencileriyle sınırlı kalmamış, aynı zamanda geniş halk kitlelerine hitap eden bir rehberlik hizmetine dönüşmüştür.²²¹

Ahlaki erdemlerden örnek vermek gerekirse, Ahmed Mahir Efendi’ye göre tasavvufun

²¹⁸ Memiş, *Halidi Bağdadi ve Anadolu’da Halidilik*, 129.

²¹⁹ Ceyhan, “Sadık Vicedani”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, c35. 401-402

²²⁰ Abul, *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*, 91

²²¹ Mahir, *Hutbe Mecmuası*, 2-3.

özü edep üzerine bina edilmiştir. Ona göre bir mürid, edebe aykırı bir davranışta bulunduğu derhal bu hatasını fark ederek tekrar edeple buluşmalıdır. Bununla ilgili şu ifadeler yer verir:

“Mürid, edebe ters bir hareket edince şöyle demesi cehaletindendir: Eğer bu yaptığım edebe aykırı olsaydı, ilahi feyizleri keser ve O'nun dergahından uzaklaştırılmam gerekirdi. Oysa belki Allah ondan desteğini kesiyor da, onun haberi olmuyor. O'ndan uzak bir makamda iken, sen farkına varmadan, seni daha fazla kendisine yaklaştırmaması veya seni kendi arzularıyla baş başa bırakması bile ceza olarak yeter.”²²²

Şükür, Ahmed Mahir Efendi için sadece kişisel bir erdem değildir; aynı zamanda nimetlerin korunmasını sağlayan temel bir ahlaki prensiptir. O, bu sayede insanın sahip olduklarıyla olan bağını ilahi bir çerçevede tanımlamaktadır. Bu bağlamda, “*Nimetlere şükretmeyen kimse nimeti kaybeder, şükreden kimse nimeti kendisine bağlar*”²²³ ifadesiyle, nimetin devamının şükre bağlı olduğunu açık bir şekilde dile getirir. Şükretmenin sadece sözle değil, aynı zamanda bilinçli bir idrak ve sorumluluk duygusuyla yerine getirilmesi gerektiğini savunan Mahir Efendi, bu düşüncesini manzum bir şekilde de ifade eder:

“*Nimetin ister zevalin her kim oldu kafiri,*

Nimeti eyler ikâliyle mukayyed şakiri.”²²⁴

(*Şükretmeyen, nimetin kaybolmasını istemiş olur; şükreden ise nimeti yularıyla bağlamış gibidir.*)

Bu beyitte Efendi, şükürsüzlüğün nimetin zevaline, şükürün ise nimetin muhafazasına vesile olacağını vurgular. Ona göre nimete karşı kayıtsızlık ve nankörlük, hem manevi bir körlüğe hem de ilahi rahmetten mahrumiyete yol açar. Şükür ise kulun hem Allah’a yakınlığını hem de dünyevi ve uhrevi bereketi artıran bir hal olarak değerlendirilmiştir. Bu anlayış, Ahmed Mahir Efendi’nin vaazlarında sıkça işlediği ahlaki ve tasavvufi vurguların merkezinde yer alır.

²²² Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 135.

²²³ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 129.

²²⁴ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 130.

3.2.3 Eğitimin Pratikte Tatbiki

Yunus Emre, “İlim ilim bilmektir, ilim kendin bilmektir / Sen kendini bilmezsen bu nice okumaktır?” dizeleriyle, gerçek bilgiye ulaşmanın temel şartının insanın önce kendini tanınması olduğunu vurgular. Bu anlamlı uyarı, sadece onun zamanına değil, günümüze kadar geçerliliğini sürdüren evrensel bir hakikattir. Çünkü bireyin kendini tanınması; ne istediğini, hayattan beklentilerini, güçlü ve zayıf yönlerini fark etmesini sağlar. Bu da onu bağımsız, özgün ve tutarlı bir kişiliğe götürür. Duygu ve düşüncelerin davranışlara yön verdiği göz önüne alındığında, insanın iç dünyasını tanınması, davranışlarını da bilinçli bir şekilde yönlendirmesine imkan tanır. Gerçek eğitim, bu içsel farkındalıkla başlar ve bireyin kendini eğitmesini hedefler. Ancak bu farkındalık sadece teorik bilgiyle sınırlı kalmamalı; bireyin hayatına, ahlakına, ilişkilerine ve toplum içindeki duruşuna da yansımalıdır. Çünkü ilmin kıymeti, sadece öğrenilmesinde değil, onu yaşantıya aktarabilmesindedir.²²⁵

Ahmed Mahir Efendi’nin eğitim anlayışının en önemli unsurlarından biri, ilmin yalnızca teorik olarak aktarılmasını değil, aynı zamanda günlük hayatta uygulanmasını esas almasıdır. Ona göre bilgi, ancak bireyin ahlaki ve sosyal yaşamında karşılık bulduğunda gerçek manada faydalı olur. Bu bağlamda eğitimi yalnızca medrese veya okul çatısı altında bir faaliyet olarak değil, hayatın bütününe yayılan bir süreç olarak değerlendirmiştir.²²⁶

Ahmed Mahir Efendi, eğitimin bireyin karakterine, ahlaki yapısına ve sosyal ilişkilerine doğrudan etki etmesi gerektiğini savunmuştur. Eğitimi yalnızca belirli derslerin aktarılmasıyla sınırlı görmemiş, öğrencilerin öğrendiklerini yaşamlarına yansıtılmalarını sağlamaya yönelik çeşitli yöntemler geliştirmiştir. Hafızlık yaptırırken dahi öğrencilerin yalnızca Kur’an’ı ezberlemesini değil, aynı zamanda onun hükümlerini hayata geçirmelerini de istemiştir.²²⁷

Ahmed Mahir Efendi’nin talebelerine yalnızca teorik dersler vermekle kalmayıp, aynı zamanda onların toplum içinde aktif roller almalarına öncülük ettiği görülmektedir.

²²⁵ Hayati Hökelekli, *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2011), 20-21.

²²⁶ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi’l-Hikem*, 388-390.

²²⁷ Çifçi, *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*, 247.

Öğrencilerinin camilerde ve topluluklar içinde vaaz vermelerini teşvik etmiş, böylece öğrendiklerini başkalarına da aktarmalarını sağlamıştır. Ayrıca, öğrencilerine medrese dışındaki sosyal hayatta da rehberlik etmiş, ahlaki ve manevi gelişimlerini destekleyen bireysel öğütler verdiği anlaşılmaktadır.

Düşünme ve akıl yürütme, bireyin çevresinde olup bitenleri ibretle değerlendirmesini, bu değerlendirme sonucunda ise düşünce, inanç ve davranışlarında değişiklikler meydana gelmesini sağlayabilir. Kur'an-ı Kerim de insanı sürekli düşünmeye, araştırmaya ve akletmeye çağırarak; düşünmeyen kimseleri eleştirmektedir.²²⁸ Bu bağlamda Ahmed Mahir Efendi, özellikle Nasrullah Camii ve İsmail Bey Camii'nde gerçekleştirdiği sohbetlerinde dinleyicilerin sadece dinleyen değil, aynı zamanda aktif katkıda bulunan bireyler olmasını teşvik etmiştir. Zaman zaman çeşitli sorular sorarak onları düşünmeye yönlendirmiş, yorum yapmalarını teşvik etmiş ve böylece zihinsel faaliyetleri canlı tutmaya özen göstermiştir. Onun bu yaklaşımı, sadece bilgi aktarmayı değil, aynı zamanda muhatabın düşünsel gelişimine katkıda bulunmayı hedefleyen bir eğitim anlayışını yansıtır.²²⁹

Ayrıca, tasavvufi eğitim verdiği öğrencilerine teorik bilginin yanında manevi pratikleri de öğretmiş, belirli zikir uygulamalarının ahlaki ve ruhi gelişime olan katkısını vurgulamıştır. Tasavvufun sadece bir düşünce değil, aynı zamanda insanın iç dünyasını şekillendiren bir yaşayış biçimi olduğunu vurgulamıştır. Öğrencilerine ibadet ve ahlak konularında eğitim verirken, bu değerlerin hem günlük yaşamda hem de toplum içinde nasıl uygulanacağını örneklerle göstermiştir.²³⁰

Ahmed Mahir Efendi, eğitim anlayışında öğrenci-müderris ilişkisini yalnızca sınırlı bir öğretme süreci olarak görmemiş, bireysel rehberlik ve danışmanlık faaliyetlerini de içeren bir süreç olarak değerlendirmiştir. Öğrencilerine medrese dışında da zaman ayırmış, onları bireysel olarak gözlemlemiş ve gelişimlerini yakından takip etmiştir. Talebelerinin yalnızca teorik bilgiyi öğrenmekle kalmayıp, bu bilgileri hayatlarına nasıl uyguladıklarını görmek istemiştir.²³¹

²²⁸ Mesela bkz. Al-i İmran, 3/65.

²²⁹ Karaca, *Ahmed MAHir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri (İlk 100 Sayfa)*, 77.

²³⁰ Demircioğlu, *Kastamonu Valileri 1881-1908*, 275.

²³¹ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 26-30.

Ahmed Mahir Efendi'nin bazı öğrencileri, onun teşvikleriyle toplumsal hizmetlerde bulunmuş, cami ve dergahlarda aktif roller üstlenmişlerdir. İrşat faaliyetlerine katılan öğrencilerinin, aldığı eğitimi toplum içinde ne şekilde uyguladıklarını gözlemlemiş ve gerektiğinde yönlendirmelerde bulunmuştur. Bu yönlendirmeler bazen bireysel öğütler, bazen de kolektif dersler yoluyla olmuştur.

Böylece, eğitimin sosyal bir olgu olduğu, bireyin toplum içindeki rolünün eğitim sürecinden bağımsız düşünülmemeyeceği fikrini vurgulamıştır.²³²

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışında teorik bilginin pratiğe dökülmesi esas alınmış, öğrencilerin öğrendiklerini hayata geçirebilmeleri için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. O, eğitimin yalnızca sınıf ortamında kalmaması gerektiğini, bireyin sosyal hayatına ve karakterine de yön vermesi gerektiğini savunmuştur. Bu doğrultuda, öğrencilerine toplum içinde aktif roller almalarını öğütlemiş, ahlaki ve manevi gelişimlerine rehberlik etmiş ve onların hem bireysel hem de sosyal hayatta bilgilerini uygulamalarına imkan tanımıştır. Onun eğitim anlayışı, günümüzde de uygulanabilir bir model olarak değerlendirilebilir.

3.3 Ahmed Mahir Efendi'nin Din Eğitimi Anlayışında Öne Çıkan Hususlar

Ahmed Mahir Efendi'nin eserleri ve ilmi mirası, onun din eğitim anlayışında öne çıkan temel kavramlar etrafında şekillenmiştir. O, geleneksel Osmanlı ilmi ve tasavvufi çizgiyi modern dönemin gelişmeleriyle sentezleyen bir isim olarak dikkat çekmektedir. Yazdığı eserlerde, eğitim metodolojisinden dini ilkelere, tasavvufun pratik hayattaki işlevlerinden ilmin toplumsal yapıyı inşa edici rolüne kadar geniş bir çerçevede fikirlerini ortaya koymuştur. Onun metinlerinde sıkça geçen kavramlar, yalnızca teorik bir çerçevede kalmamış, aynı zamanda onun eğitim anlayışının temel yapı taşlarını da oluşturmuştur.

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışındaki temel kavramlardan biri Kur'an ve Sünnet merkezli eğitimidir. *El-Fatiha fi Tefsiri'l-Fatiha* ve *Mu'cizat-ı Kur'aniyye* gibi eserlerinde Kur'an'ın anlamı, tefsiri ve hükümlerinin anlaşılmasına büyük önem

²³² Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 24-36.

vermiştir.²³³ Ona göre, eğitim sistemi, temelini Kur'an ve sünnet 'ten almalı ve her ders, bu iki kaynağın rehberliğinde şekillendirilmelidir. Bu doğrultuda, İslam'ın ilme verdiği önemi özellikle vurgulamış, bilginin asıl kaynağı olarak vahyi ve nübüvveti öne çıkarmıştır. Onun eğitim anlayışında, akli ve nakli ilimler arasında bir denge kurulması gerektiği düşüncesi dikkat çekmektedir.

Ahmed Mahir Efendi'nin öne çıkardığı kavramlardan biri de ahlaki ve manevi terbiyedir. Eğitimin yalnızca zihinsel değil, ahlaki bir boyutu olması gerektiğini savunmuş, tasavvufun insan eğitimindeki rolünü özellikle vurgulamıştır. *El-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem* adlı eseri, tasavvufi düşüncenin eğitimde nasıl bir rol oynayabileceğine dair önemli ipuçları sunmaktadır. Bu eserinde, yalnızca teorik bilgiyle yetinmeyip, bilginin bireyin ruhi dünyasında yer etmesi ve ahlaki bir yönelim kazandırması gerektiğini ifade etmiştir.²³⁴ Eğitimin temel amacının, bireyi sadece akademik olarak donatmak değil, onu ahlaki bir şahsiyet olarak inşa etmek olduğu düşüncesini sıkça vurgulamıştır.

Ahmed Mahir Efendi, “*Tarik-i dünyanın kalbinden bürüz eden amel az, ve rağib-i masivanın gönlünden zuhur eyleyen amel de çok olmadı*”²³⁵ diyerek dünya sevgisinin ve masivaya yönelişin insanın ameline etkisini ortaya koyar. Bu sözle, bireyin içsel uyanışına kapı aralamak ve kalplerde farkındalık oluşturmak istemektedir. Nitekim onun eğitim anlayışında da bu farkındalık bilinci ön plana çıkmaktadır. Eğitimin yalnızca bilgi aktarmakla sınırlı olmadığını düşünen Ahmed Mahir Efendi, bireyin iç dünyasına yönelik bir uyanışı hedeflemiş; akli, kalbi ve iradeyi birlikte inşa etmeye yönelik bir eğitim yaklaşımı benimsemiştir.

Öğrencilerine yönelik ilim ve ahlak dengesini gözetmesi, onun eğitim anlayışında önemli bir yer tutmaktadır. Eğitim sürecinin yalnızca medreselerde değil, camilerde, tekke ve zaviyelerde de devam etmesi gerektiğini savunmuştur. Bu anlayış, Osmanlı medrese sisteminin, tekkelerle olan bağına da göstermesi açısından önemlidir. Ahmed Mahir Efendi bu anlamda hem ilmi hem de tasavvufi disiplini harmanlayan bir eğitim

²³³ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 45-55.

²³⁴ Abul, *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*, 76.

²³⁵ Mahir, *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*, 101.

metodu benimsemiştir.²³⁶

Ahmed Mahir Efendi'nin eserlerinde öne çıkan bir başka kavram da İslami yönetim anlayışı toplumsal bilinçtir. Meşrutiyet sonrasında kaleme aldığı eserlerinde, İslam'ın toplum düzenine ilkelerini vurgulamış, toplumun adalet ve hukukun üstünlüğü çerçevesinde şekillenmesi gerektiğini ifade etmiştir. Ona göre eğitim, sadece bireysel gelişim için değil, toplumun inşasında da önemli bir araçtır.

Ahmed Mahir Efendi'nin din eğitim anlayışı, Kur'an ve sünnetin rehberliğinde, ahlaki ve manevi terbiyeyi esas alan, bilgiyi pratiğe döken, bireysel ve toplumsal boyutları birleştiren bir yapıya sahiptir. Onun eserlerinde ve ilmi mirasında öne çıkan hususlar, Osmanlı'nın son dönem eğitim sistemine ve İslami düşünceye katkı sağlayan temel taşlar olarak değerlendirilebilir.

3.4 Vatan ve Millet Sevgisi

Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi ve fıkri mirası incelendiğinde, onun vatan ve millet sevgisini merkeze alan bir anlayışa sahip olduğu görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde yaşamış, Meşrutiyet ve cumhuriyetin geçiş süreçlerine tanıklık eden bir alim olarak, onun vatan ve millet sevgisi hem eserlerine hem de eğitim anlayışına yansımıştır. Dini, ahlaki ve siyasi görüşlerinde vatan sevgisini hem islami hem de milli bir görev olarak değerlendirmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin vatan ve millet sevgisi, özellikle onun vaazlarında, yazılarında ve eğitim metodolojisinde kendini göstermektedir. Meclis-i Mebusan'da yaptığı konuşmalarda, vatanın selameti ve milletin birlik ve beraberliği için sarf ettiği sözler dikkat çekicidir. O, milletin kalkınmasının ancak birlik ve beraberlik ile sağlanacağını, Osmanlı tebaasının farklı unsurlarının bir arada yaşamasının İslami ve insani bir gereklilik olduğunu ifade etmiştir. Meclis konuşmalarında, istiklal ve özgürlüğün ancak milletin kendi değerlerine sahip çıkması ile korunabileceğini belirtmiş, istibdat dönemiyle alakalı düşünceleri de dikkat çekmiştir.²³⁷ Osmanlı

²³⁶ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 58.

²³⁷ Çalışkan Başer, "*Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği*", 43.

toplumunun maddi ve manevi kalkınması için eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini vurgulamıştır.²³⁸

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı da vatan ve millet sevgisi temelinde şekillenmiştir. Onun nazarında, ilim sadece bireysel bir kazanım değil, aynı zamanda vatanın selameti ve toplumun huzuru için bir araçtır. Eğitimin sadece medreseler ve okullarla sınırlı kalmaması, camiler, tekkeler ve vaazlarla topluma yayılması gerektiğini savunmuştur. Bu çerçevede, Ahmed Mahir Efendi'nin en büyük gayesi, iyi bir Müslüman olmanın, aynı zamanda vatanına ve milletine sadakatle bağlı olmayı gerektirdiğini anlatmaktır. Vaazlarında, Kur'an ve hadislerden hareketle vatan sevgisinin imandan bir parça olduğunu dile getirmiş, bu sevginin sadece duygusal bir bağlılık olmadığını, aynı zamanda çalışkanlık, fedakârlık ve toplumsal dayanışma ile kendini göstermesi gerektiğini belirtmiştir.²³⁹

Onun vatan ve millet sevgisi, Meşrutiyet dönemi ile birlikte daha fazla ön plana çıkmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte, Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı toplumunun artık kendini yenilemesi gerektiğini ve bu yenilenmenin temelinde ilmi gelişmelerin olması gerektiğini ifade etmiştir. Halkın bilinçlenmesini sağlamak amacıyla çeşitli yerlerde yaptığı konuşmalarda, milli birlik ve beraberliğin önemine vurgu yaparak, Osmanlı Devleti'nin farklı unsurlarının ortak bir paydada buluşmasının gerekliliğine dikkat çekmiştir.²⁴⁰ Ona göre, farklı etnik ve dini grupların bir arada yaşadığı Osmanlı toplumu, ancak adalet ve dayanışma ile varlığını ayakta sürdürebilirdi. Bu yüzden, toplumsal dayanışmayı teşvik eden her türlü eğitim ve irşat faaliyetini vatan sevgisinin bir parçası olarak görmüştür.²⁴¹

Milli Mücadele döneminde de Ahmed Mahir Efendi'nin vatan sevgisi fiili bir hal almıştır. Bu dönemde yaptığı vaazlar ve yazılarında, halkı milli birlik içinde hareket etmeye, vatanın müdafaası için fedakârlık göstermeye teşvik etmiştir. Onun bu süreçteki en önemli vurgularından biri, İslam'ın cihad anlayışıyla vatan savunmasını

²³⁸ Çalışkan Başer, “Kastamonulu Osmanlı Alimi Balıklıözde Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği”, 43-45.

²³⁹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 89, 157.

²⁴⁰ *Kastamonu Vilayet Matbaası*, “Kastamonu Gazetesi” (1962), 72 Basım.

²⁴¹ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 43.

birleştirecek, mücadelenin dini ve milli bir vecibe olduğunu ortaya koymasındır.²⁴² Bu bağlamda, Anadolu'nun bağımsızlığını kazanması için ilmi ve fikri yönden destek olmuş, halkın bilinçlenmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Ahmed Mahir Efendi'nin vatan ve millet sevgisi, Osmanlı'dan cumhuriyete geçiş sürecinde de devam etmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra, eğitimin milli bir kimlik inşasında oynadığı rolü daha fazla vurgulamış, özellikle ahlaki ve dini eğitimle bireylerin vatanlarına daha güçlü bağlarla bağlanacaklarını savunmuştur. Meclis-i Mebusanda yaptığı konuşmalarda, eğitim sisteminin ahlaki temeller üzerine inşa edilmesi gerektiğini dile getirmiş ve bu sayede nesillerin vatanperver bir anlayışla yetiştirilebileceğini ifade etmiştir.²⁴³

Ahmed Mahir Efendi'nin vatan ve millet sevgisi, onun ilmi ve fikri mirasında derin izler bırakmıştır. Onun nazarında vatan sevgisi, sadece bir duygu olmaktan öte, ilmi ve ahlaki bir sorumluluktur. Bu anlayış, onun eğitim faaliyetlerinden vaazlarına, Meclis-i Mebusandaki konuşmalarından eserlerine kadar geniş bir çerçevede kendini göstermiştir. O, milletin kalkınmasını eğitimle, toplumun huzurunu ahlaki değerlerle, devletin istikrarını ise birlik ve beraberlikle sağlamayı hedefleyen bir anlayışa sahip olmuştur.

3.5 İnsan ve Toplumsal Hayata Bakışı

Ahmed Mahir Efendi'nin insan ve toplumsal yaşama ilişkin yaklaşımını ele almadan önce, toplum kavramı üzerinde kısaca durmak gerekmektedir. Toplum; belirli bir coğrafi mekanda bir araya gelmiş bireylerin, temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla çeşitli yapılar ve kurumlar etrafında örgütlendikleri; aralarındaki etkileşim ve iletişimi düzenleyen normlar ve kurallar doğrultusunda hareket ettikleri; ortak bir tarih, kültür ve değerler bütününe sahip; hem biyolojik hem de kültürel olarak kendini yeniden üretme kapasitesine sahip olan görece büyük bir insan topluluğu olarak tanımlanabilir.²⁴⁴ Bu çerçevede toplum, yalnızca bireylerin bir arada bulunmalarını değil, aynı zamanda birlik ve beraberlik içerisinde ortak bir yaşam idealini

²⁴² Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 54.

²⁴³ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 32.

²⁴⁴ Demir, Ö. & Acar, M., *Sosyal Bilimler Sözlüğü*, (Ankara: Vadi Yayınları, 2002), 406.

sürdürmelerini de ifade eder. Zira toplumsal düzenin sürdürülebilirliği, bireylerin ortak paydada buluşabilme, sorumluluk üstlenebilme ve karşılıklı dayanışma sergileyebilme kabiliyetleriyle doğrudan ilişkilidir. Ahmed Mahir Efendi'nin topluma yönelik düşüncelerinde de bu birlik ve beraberlik vurgusu önemli bir yer tutmaktadır.

Ahmed Mahir Efendi, ilmi ve fikri çalışmalarıyla yalnızca dini ve tasavvufi meseleleri ele almakla kalmamış, toplumsal düzenin tesisi, birlik ve beraberliğin korunması gibi konular üzerinde de durmuştur. Ona göre, bir toplumun gelişmesi ve güçlü kalması için fertler arasında sağlam bir bağ kurulmasına, ortak değerler etrafında birleşilmesine ve sosyal yapının ahlaki temeller üzerine bina edilmesine bağlıdır. Bu düşüncelerini hem eserlerinde hem de irşad faaliyetlerinde dile getiren Ahmed Mahir Efendi, birlik ve beraberliği İslam'ın bir ilkesi olarak değerlendirmiş, toplumun huzurunun ise bireylerin ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesiyle mümkün olacağını ifade etmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin birlik ve düzen anlayışı, onun tasavvufi terbiyesinde ve eğitim sistemine bakışında da açıkça görülmektedir. Nakşibendi- Halidi geleneğinden gelen bir alim olarak, toplum içinde birlik ve beraberliği sağlamanın, bireylerin nefis terbiyesinden geçtiğini savunmuştur. Ona göre, insanlar arası ilişkilerin sağlıklı olması ve düzenli bir toplum yapısının inşa edilebilmesi için bireylerin kendilerini ahlaki ve manevi açıdan eğitmeleri elzemdir. Bu noktada, tarikatların, camilerin ve medreselerin yalnızca ilim ve irfan yuvaları olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve birlik bilincini pekiştiren kurumlar olarak faaliyet göstermesi gerektiğini vurgulamıştır.²⁴⁵

Ahmed Mahir Efendi'nin *Mu'cizat-ı Kur'aniyye* adlı eserinde, çok sayıda ayetin ya doğrudan açıklamasına yer verdiği ya da ele alınan konulara dayanak olarak kullanıldığı görülmektedir. Mahir Efendi, çoğu zaman üzerinde durduğu meseleyi açıkladıktan sonra konuyla irtibatlı gördüğü ayetlerle düşüncelerini desteklemiştir. Özellikle adalet anlayışında bu yaklaşımı dikkat çekicidir. Ona göre adalet; korku (*havf*) ve ümit (*reca*) gibi duygulardan sıyrılarak, "hiçbir kınayıcının kınamasından çekinmeden" hakkın gereğini yerine getirmekle mümkündür. Bu görüşünü açıklarken, "İslamiyet, Emaneti ve Adaleti Ehline Vermek" başlıklı makalesinde Maide Suresi'nin

²⁴⁵ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 49.

54. ayetinin ilgili kısmına atıfta bulunmuştur. Bu ayeti, adaletin uygulanmasında ilkelere bağlılık ve kararlı bir duruşun gerekliliğini ortaya koyan bir delil olarak ele almıştır.²⁴⁶

Öte yandan Ahmed Mahir Efendi'nin, Kur'an ayetlerini içinde bulunduğu dönemin ilmi ve teknolojik gelişmeleriyle ilişkilendirerek yorumladığı da görülmektedir. Bazı ayetleri ise fen ve tabiat ilimlerine dair meseleleri açıklama da bir dayanak noktası olarak değerlendirmiştir.²⁴⁷ Nitekim “Demiri indirdik; onda büyük bir kuvvet ve insanlar için faydalar vardır”²⁴⁸ ve “Yerin karanlıklarında bulunan bir taneyi dahi bilir; yaş ve kuru ne varsa hepsi apaçık bir kitaptadır”²⁴⁹ ayetlerine atıfla, bu tür bilimsel hakikatlerin zamanla açığa çıktıkça, Kur'an'ın beyanlarının da daha iyi anlaşılacağını ifade etmiştir.²⁵⁰

Benzer şekilde, “Binmeniz ve süslemeniz için atları, katırları ve eşekleri yarattı. Dahası, sizin bilmediğiniz daha nice şeyler yaratır”²⁵¹ ayeti çerçevesinde, önceki tarihi süreçte eşek gibi geleneksel bineklerle sınırlı biçimde anlaşılan ulaşım araçlarının, modern çağda otomobil ve tren gibi yeni vasıtalarla açıklanmasının, Kur'an'ın mucizevi yönüne işaret ettiğini dile getirmiştir.²⁵² Ona göre bu ayet, gelecekte farklı ulaşım vasıtalarının da ortaya çıkacağına ve Kur'an'ın evrenselliğini zaman içinde daha açık şekilde göstereceğine delil teşkil etmektedir.

Toplum düzeninin sağlanması adına en önemli unsurlardan biri de adalet mekanizmasının işlerliği ve yöneticilerin halka karşı sorumluluk bilinciyle hareket etmesidir. Ahmed Mahir Efendi, İslam tarihinden ve Osmanlı devlet teşkilatından verdiği örneklerle, adaletin ve toplumsal huzurun ancak liyakatli idarecilerle mümkün olacağını dile getirmiştir. Adaletin olmadığı bir toplumda birlik ve beraberliğin uzun süre devam edemeyeceğini, sosyal düzenin ancak hakkaniyetin gözetilmesiyle korunabileceğini belirtmiştir.²⁵³

²⁴⁶ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 75.

²⁴⁷ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 75.

²⁴⁸ el-Hadid, 57/25.

²⁴⁹ el-En'am, 6/59.

²⁵⁰ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 24-25, 89.

²⁵¹ en-Nahl, 16/8.

²⁵² Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 91.

²⁵³ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 42-48.

Milli birlik ve beraberlik fikri, onun Meclis-i Mebusandaki faaliyetlerinde de sıkça dile getirdiği konular arasında yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan toplumsal ayrışmalar karşısında, farklı unsurların aynı çatı altında bir arada yaşamasını sağlayacak yegâne unsurun ortak değerler olduğunu ifade etmiştir. Ona göre, milletin her bir ferдинin vatanına ve dinine bağlılığı, sadece bireysel bir sorumluluk değil, toplumsal düzenin muhafazası için de bir gerekliliktir. Bu nedenle, eğitim sisteminin bu bilinci aşılacak şekilde düzenlenmesi gerektiğini dile getirmiştir.

Bir toplumun huzur ve istikrarı, bireyler arasındaki birlik ve beraberlik anlayışının güçlü olmasına bağlıdır. Bu bağlamda toplumsal yapının sağlıklı bir şekilde devamı için bireylerin uyum içerisinde hareket etmesi zaruri bir ilkedir. Nitekim Kur'an-ı Kerim, müminleri tefrikadan sakındırarak toplu halde hareket etmeye davet eder: “Hep birlikte Allah'ın ipine sımsıkı sarılın, ayrılığa düşmeyin. Allah'ın üzerinizdeki nimetini hatırlayın. Hani siz birbirinize düşmandınız da Allah kalplerinizi birleştirdi; O'nun nimeti sayesinde kardeş oldunuz.”²⁵⁴ Bu ayet, toplumsal barışın ve kardeşliğin ilahi bir nimet olduğunu vurgulamakta ve müminlerin bu nimeti koruyarak birlik ruhu içerisinde hareket etmeleri gerektiğine işaret etmektedir.

Benzer şekilde, Kur'an'da Müslümanlar arasında barış ve kardeşliğin tesisi hususunda hassasiyetle durulmakta, ortaya çıkabilecek ihtilafların sulh yoluyla giderilmesi emredilmektedir: “Müminler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.”²⁵⁵ Bu ilahi beyan, toplumsal uyumun sürdürülebilirliği için çatışmaların giderilmesi ve kardeşlik hukukunun korunmasının dini bir sorumluluk olduğunu ortaya koymaktadır.

Ahmed Mahir Efendi, söz konusu ayetlerden hareketle toplumun manevi ve ahlaki temeller üzerinde yükselmesi gerektiğini dile getirmiş; fertler arasındaki birlik, kardeşlik ve dayanışmanın yalnızca dini bir sorumluluk değil, aynı zamanda toplumsal bir gereklilik olduğunu belirtmiştir. Ona göre, İslam toplumu ancak fertlerinin birbirine kenetlendiği, ihtilaf yerine uzlaşmayı esas aldığı bir yapıyla güç kazanabilir. Gerek ilmi

²⁵⁴ Al-i İmran, 3/103

²⁵⁵ Hucurat, 49/10

gerekse siyasi çalışmalarında bu anlayışı merkeze alan Ahmed Mahir Efendi, fitneye sebebiyet verecek ayrışmalardan sakınılması gerektiğini belirtmiş ve ümmet bilincinin yeniden inşasını önemsemiştir.

Birlik ve beraberlik anlayışı, onun eğitim anlayışına da yansımıştır. Eğitimin yalnızca teorik bilgilerden ibaret olmaması gerektiğini, bireylerin toplumsal hayatta nasıl bir duruş sergilemeleri gerektiğini öğrenmeleri için ahlaki eğitimin de verilmesi gerektiğini belirtmiştir. Ona göre, insanın sahip olduğu bilgi, toplumun huzuru ve düzeni için kullanılmalı, bireyler yalnızca kendileri için değil, içinde yaşadıkları topluma da katkı sunmalıdırlar. Eğitimde sadece bireysel başarıların değil, toplumsal faydanın da esas alınmasını savunarak, bunun İslami bir yükümlülük olduğunu dile getirmiştir.²⁵⁶

Ahmed Mahir Efendi'nin düşüncelerinde, birlik ve beraberlik fikrinin önemli bir yere sahip olmasının en büyük nedenlerinden biri de Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan parçalanmaların doğurduğu sonuçlardır. Özellikle meşrutiyet ve cumhuriyetin dönemlerinde, halkın bir kısmının batılılaşma ekseninde radikal değişimler talep etmesi, diğer bir kesimin ise geleneksel değerlerin tamamen korunmasını savunması, toplumsal huzurun bozulmasına neden olmuştur. Ahmed Mahir Efendi, bu noktada, denge ve itidal fikrini ön plana çıkarmış, toplumun farklı kesimlerinin birbirine saygı duyarak hareket etmesi gerektiğini belirtmiştir.²⁵⁷

Ahmed Mahir Efendi'nin fikir dünyasında birlik ve beraberlik, toplumsal düzenin vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görülmektedir. Ona göre, birlik olmadan toplum huzuru sağlanamaz, toplum düzeni ancak ortak değerlere sahip çıkmakla korunabilir. Eğitimden adalet, tasavvuftan siyasete kadar geniş bir yelpazede birlik ve beraberlik vurgusunu işleyen Ahmed Mahir Efendi, bu düşüncelerini eserleri, vaazları ve meclis konuşmaları aracılığıyla yaymaya çalışmıştır.

Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi ve fikri mirası, yalnızca dini ve tasavvufi meseleleri kapsamakla kalmamış, aynı zamanda insan ve toplum üzerine de derinlemesine düşünceler ihtiva etmiştir. Onun düşünce sisteminde birey, toplumu oluşturan temel

²⁵⁶ Nalbant, *Nasrullah Cami Hutbeleri*, 62.

²⁵⁷ Mahir, *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*, 1/280.

unsur olarak kabul edilmekle birlikte, bireyin toplum içerisindeki konumu ve sorumlulukları da önem arz etmektedir.

Ahmed Mahir Efendi'ye göre, bireyin öncelikli görevi kendisini ahlaki ve ilmi olarak yetiştirmek, bu sürecin neticesinde ise toplum içinde faydalı bir unsur haline gelmektir. Toplumun huzuru ve düzeni, bireylerin sorumluluk bilinciyle hareket etmelerine bağlıdır. Bireylerin ahlaki özellikleri, toplumun genel yapısını şekillendirmekte ve toplumsal huzurun teminatı olmaktadır.

Ahmed Mahir Efendi'nin topluma bakışında öne çıkan bir diğer unsur da dayanışma ve yardımlaşma prensibidir. Ona göre, toplum bireylerden oluşan bir bütün olup, her bireyin diğerine karşı bir sorumluluğu vardır. Toplumun huzur ve refahı, bireylerin birbirine destek olmasıyla sağlanabilir. Bu noktada tasavvufi geleneğin getirdiği toplumun her kesimine hitap etme anlayışını benimsemiştir. Bilhassa Nakşibendi-Halidi geleneği içerisinde yetişmesi, ona toplumda bütünleştirici ve birleştirici bir rol biçmiştir.

Eğitim anlayışında da insan merkezli bir yaklaşım benimseyen Ahmed Mahir Efendi, bilginin bireye değer kazandırmasının ancak bu bilginin toplum yararına kullanılması ile mümkün olduğuna inanır. Bilginin bireysel menfaatler için kullanılması yerine, toplumsal bir misyona sahip olması gerektiğini öne sürmüştür. Ona göre, öğrenilen her şey, bütün bir toplumun faydasına dönüştürülmelidir.

Ahmed Mahir Efendi'nin insan ve toplum anlayışında ahlaki hassasiyetleri bireyin ahlaki olgunluğu, toplumun manevi yapısına doğrudan etki etmektedir. Bu nedenle bireylerin kendilerini manevi olarak yetiştirmesi hem bireysel hem de toplumsal sorumluluklarını yerine getirmesi noktasında büyük bir öneme sahiptir. Bireylerin nefis terbiyesi ve ahlaki kemale ermesi, toplumsal huzurun ve adaletin de teminatıdır.²⁵⁸

Ahmed Mahir Efendi'nin insan ve toplum anlayışı, bireyin yetişmesi ile toplumun huzuru arasındaki doğrusal ilişkiyi esas almaktadır. Ona göre insan, kendisini ahlaken

²⁵⁸ Mahir, *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*, 87-96.

ve ilmin yetiştirerek topluma faydalı hale gelmeli, toplum ise bireyin bu yönde gelişmesini destekleyen bir ortam sunmalıdır. Bu dengenin bozulmaması, sağlıklı ve istikrarlı bir toplumsal yapının korunmasının temel unsurlarından biridir.²⁵⁹

²⁵⁹ Mahir, *el-Muhkem fî Şerhi'l-Hikem*, 436.

4. SONUÇ

Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı, eserleri, eğitim anlayışı, dini düşüncesi ve toplumsal meseleler hakkındaki yaklaşımları incelendiğinde, onun Osmanlı'nın son döneminden cumhuriyetin ilk yıllarına kadar süren tarihi süreçte önemli bir alim, müderris, mutasavvıf ve devlet adamı olduğu görülmektedir. Dönemin siyasi, sosyal ve kültürel yapısı göz önünde bulundurulduğunda, Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi birikimi, eğitim metodolojisi ve topluma bakışı, Osmanlı-Türk düşüncesinin gelişim sürecine katkıda bulunan önemli dinamiklerden biri olmuştur. Onun benimsediği ilmi ve fıkri çizgi, hem geleneksel İslami yaklaşımlara sadık kalan bir duruşu hem de zamanın gerekliliklerine uyum sağlama kapasitesini barındıran yenilikçi bir anlayışı içermektedir. Ayrıca altı boş ve sadece özenmeye dayalı her türlü sisteme de karşı mesafeli durumunu korumuştur.

Öncelikle, Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi kişiliği ve eğitim anlayışı, onun klasik Osmanlı medrese sistemine olan bağlılığını göstermektedir. Kastamonu'da başladığı eğitim hayatı, dönemin en önemli müderrislerinden aldığı derslerle şekillenmiş, özellikle tefsir, hadis, fıkıh ve kelam gibi temel İslami ilimlerde derin bir birikime sahip olmasını sağlamıştır. Medrese eğitimini tamamladıktan sonra, ilmini aktarma sürecine geçen Ahmed Mahir Efendi, klasik eğitim anlayışına bağlı kalmakla birlikte, bilgiyi yalnızca teorik bir çerçevede değil, pratiğe dökerek toplum içinde fayda sağlayacak bir yöntem geliştirmiştir. Onun eğitime bakışı, yalnızca bireylerin akli gelişimlerini hedefleyen bir sistemden ziyade, ahlaki ve manevi yönlerini de kuvvetlendiren bir yaklaşım olarak öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, müderrislik yaptığı dönemde talebelerine yalnızca zahiri ilimleri değil, tasavvufi terbiyeyi de aşılamış ve bu yöntemin ilmin kalıcı olmasında önemli bir etken olduğunu savunmuştur.

Ahmed Mahir Efendi'nin tasavvufi anlayışı ise Nakşibendi-Halidi geleneği içinde şekillenmiştir. Bu geleneğin en temel unsurlarından biri olan zahiri ilimleri tahsil etmek ve şer'i esaslara sıkı sıkıya bağlı kalmak düsturlarını benimsemiş, ancak bunun yanında tasavvufun birey üzerindeki ruhi ve ahlaki etkilerini de vurgulamıştır. Onun tasavvuf anlayışı, dini ve ilmi disiplinlerin bireyin iç dünyasında anlam kazanması

gerektiği fikrine dayanmaktadır. Eğitim anlayışındaki bu tasavvufi boyut, onun ilmi yalnızca bir bilgi aktarma aracı olarak değil, aynı zamanda bireyin ahlaki ve ruhi gelişimini destekleyen bir unsur olarak gördüğünü göstermektedir. O, bilgiyi sadece öğrenmenin yeterli olmadığını, bireyin öğrendiği bilgiyi kendi hayatına tatbik ederek olgunlaşması gerektiğini savunmuştur. Bu noktada, Ahmed Mahir Efendi'nin eğitime dair bakışı ile tasavvuf anlayışı arasında güçlü bir bağ olduğu görölmektedir. Ona göre, eğitim yalnızca bireyin zihnini geliştirmekle kalmamalı, aynı zamanda onun ahlakını güzelleştirmeli, manevi yönünü kuvvetlendirmeli ve onu topluma faydalı bir birey haline getirmelidir.

Ahmed Mahir Efendi'nin toplumsal hayata dair görüşleri de onun dini ve ilmi çizgisi ile örtüşmektedir. Ona göre, bir toplumun huzur ve istikrar içinde yaşayabilmesi için bireylerin manevi değerleri benimsemeleri ve bunları gündelik hayatlarına yansıtmaıyla mümkündür. Birlik ve beraberlik fikrine önem veren Ahmed Mahir Efendi, özellikle Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi ve sosyal çalkantılar karşısında toplumun müşterek değerler etrafında kenetlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ona göre, farklı sosyal ve kültürel kesimler, ortak bir İslami şuur zemininde bir araya gelerek toplumsal düzeni muhafaza etmelidir. Bu düşüncesi, onun Meclis-i Mebusandaki faaliyetlerinde de kendini göstermiştir. Siyasi kimliği ile öne çıktığı dönemde, toplumsal huzurun ancak adaletin tesis edilmesi, eğitimin yaygınlaştırılması ve bireylerin dini ve ahlaki sorumluluklarını yerine getirmesi ile mümkün olabileceğini dile getirmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin Osmanlı'dan cumhuriyete geçiş sürecinde üstlendiği misyon, onun hem geleneksel hem de yenilikçi bir bakış açısına sahip olduğunu göstermektedir. Osmanlı'nın son döneminde yetişmiş bir alim olarak klasik medrese eğitiminden geçmiş, ancak cumhuriyetin ilk yıllarında yaşanan değişim sürecine de tanıklık etmiştir. Bu süreçte, devletin yeniden yapılanması ve modernleşme çabaları karşısında, İslami kimliği muhafaza etmekle birlikte, toplumun değişen şartlara uygun bir şekilde eğitim ve sosyal politikalar geliştirmesi gerektiğini savunmuştur.

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı, Osmanlı medrese geleneğine olan derin bağlılık ile modern pedagojik yaklaşımları birleştiren özgün bir yapıya sahiptir.

Geleneksel İslami ilimlerin yanı sıra, eğitimi bireyin ahlaki ve manevi gelişimiyle bir bütün olarak ele almayı savunmuş, öğrencilere sadece teorik bilgiyi aktarmakla kalmamış, aynı zamanda bu bilgilerin günlük hayatlarına nasıl yansıtılacağına dair pratik rehberlikte bulunmuştur. Onun bu eğitim anlayışı, ilmi birikimi, tasavvufi kişiliği ve devlet adamlığı kimliğiyle şekillenen çok yönlü bir bakış açısını yansıtmaktadır. Efendi, eğitimde bilginin amacının yalnızca bireysel gelişimi değil, toplumsal sorumluluğu da kapsamı gerektiğini vurgulamış ve bu doğrultuda öğrencilerini sadece akademik başarıya değil, aynı zamanda ahlaki olgunluğa ve toplumsal faydaya da yönlendirmiştir.

Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışında, Kur'an ve Sünnet, eğitimin temel direklerini oluşturmuş ve bu ikisi, onun pedagojik perspektifinin merkezinde yer almıştır. Efendi, ilmin yalnızca bireysel bir kazanım olarak değerlendirilmemesi gerektiğini, aksine toplumun manevi ve sosyal yapısını şekillendiren en önemli unsurlardan biri olduğunu savunmuştur. Bu doğrultuda, öğrencilerine fıkıh, hadis ve tefsir gibi İslami ilimleri öğretirken, bilgilerin sadece teorik düzeyde kalmaması gerektiğine vurgu yapmış ve bunların pratik hayatta nasıl uygulanması gerektiğine dair derinlemesine bir anlayış geliştirmiştir. Ona göre, gerçek ilim, bireyin ahlaki gelişimiyle birlikte topluma hizmet eden bir araçtır. Bu bağlamda, Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı, teorik bilgi ile pratik uygulamanın birleşiminden doğan bir bütünsellik sunmaktadır.

Bu anlayışın bir yansıması olarak, öğrencilerini sadece dini bilgileri ezberleyen bireyler olmaktan çıkarıp, onların düşünsel ve ahlaki gelişimlerini destekleyen bir eğitim modeli geliştirmiştir. Derslerinde yalnızca kitaplardan alıntılar yapmamış, öğrencileriyle birebir ilgilenerek onların sorularını yanıtlamış, onlara rehberlik etmiş ve günlük hayatlarında karşılaşılabilecekleri sorunlara dair çözümler üretmelerine yardımcı olmuştur. Böylece, eğitimin sadece teorik bir bilgi aktarımından ibaret olmadığını, aynı zamanda bireyin kendini gerçekleştirme için bir araç olduğunu göstermiştir. Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim metodolojisinde tasavvuf önemli bir yer tutmaktadır. O, ilmin yalnızca akli değil, aynı zamanda kalbi bir süreç olduğunu savunmuş ve bu sebeple öğrencilerine ilimle birlikte ahlaki bir terbiye kazandırmayı amaçlamıştır. Ona göre, ilim sadece bilmek değil, aynı zamanda yaşamak ve

işselleştirmekle anlam kazanır. Bu sebeple öğrencilerine, bilgiyi hayatlarının merkezine yerleştirmeleri gerektiğini sıkça vurgulamıştır.

Bütün bu eğitim anlayışı, Ahmed Mahir Efendi'nin sadece bir müderris değil, aynı zamanda toplumun şekillenmesine katkıda bulunan bir ilim ve irfan sahibi olduğunu göstermektedir. Onun eğitime dair bu yaklaşımı, geleneksel eğitim sistemine sadık kalırken, modern çağın gereksinimlerine uygun yenilikçi metotlar geliştirmesi, onun eğitim anlayışını benzersiz kılmıştır. Böylece hem Osmanlının son döneminde hem de cumhuriyetin ilk yıllarında yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla ilmi mirasını geleceğe taşımayı başarmıştır. Ahmed Mahir Efendi'nin eğitim anlayışı, sadece bir öğretim modeli sunmakla kalmamış, aynı zamanda bireyin ahlaki ve manevi gelişimini de esas alan bütüncül bir eğitim yaklaşımı ortaya koymuştur. Onun eğitime dair fikirleri, bugün bile eğitim sistemlerinin nasıl olması gerektiğine dair önemli bir perspektif sunmakta, ilmin sadece bireysel bir kazanım olmadığını, toplumun bütüncül gelişimi için vazgeçilmez bir unsur olduğunu göstermektedir.

Eserlerinin içeriği incelendiğinde, özellikle Kur'an ve hadis eksenli bir yaklaşımı benimsediği görülmektedir. Tefsir ve hadis ilimlerini merkeze alan bir eğitim anlayışını savunan Ahmed Mahir Efendi, yazdığı eserlerde de bu ilimlere özel bir yer ayırmıştır. Çalışmalarında tasavvufun temel meselelerini detaylı bir şekilde ele alarak hem sufi geleneğin esaslarını hem de İslam düşüncesinin ahlaki ve manevi boyutlarını açıklamıştır. Çalışmalarının daha iyi anlaşılması için onu hem nesir hem de nazım formunda açıklamış, böylece tasavvufun derin meselelerini şiirsel bir anlatımla da sunarak okuyucunun zihninde daha kalıcı olmasını sağlamıştır.

Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı Meclis-i Mebusan'ındaki faaliyetlerinde özellikle eğitim, hukuk ve toplumsal reformlar üzerine odaklanmıştır. Meclisteki konuşmaları incelendiğinde, onun dini ve ilmi bilgisi kadar toplumsal olaylara dair engin bir kavrayışa sahip olduğu da görülmektedir. Meşrutiyetin ilanından sonra Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı en büyük meselelerden biri olan reform sürecinde, eğitim sisteminin yeniden yapılandırılması gerektiğini savunmuştur. Ona göre, eğitim yalnızca bireyleri meslek sahibi yapmakla kalmamalı, aynı zamanda ahlaklı bireyler yetiştirmeye de hizmet etmelidir. Bu nedenle Osmanlı eğitim sisteminde hem modern

bilimler hem de geleneksel İslami ilimler bir arada öğretilmelidir. Bu görüşü, onun hem bir müderris hem de bir siyasetçi olarak eğitime verdiği önemi göstermektedir.

Ahmed Mahir Efendi'nin siyasi duruşu, onun yalnızca bir akademisyen ya da din alimi olmadığını, aynı zamanda toplumsal olaylara duyarlı bir fikir adamı olduğunu da kanıtlamaktadır. Meclisteki çalışmaları sırasında şeriatın hukuktaki yeri, kadın hakları, devletin sosyal politikaları ve ekonomik reformlar gibi konularda fikir beyan etmiş, bu konularda çözüm önerileri sunmuştur. Onun hukuka bakışı, yalnızca teorik bir çerçeveye sınırlı kalmamış, Osmanlı hukuk sisteminin işleyişine dair eleştiriler ve öneriler sunacak kadar derinlemesine bir bilgiye dayanmıştır. Bu bağlamda Ahmed Mahir Efendi, Osmanlı'nın son döneminde hukuk reformlarına dair tartışmalarda etkili olmuş, özellikle şeriat hükümlerinin modern hukuk anlayışıyla nasıl uyumlu hale getirilebileceği konusunda önemli görüşler ortaya koymuştur.

Ahmed Mahir Efendi'nin siyasi kişiliğinin bir diğer yönü ise Osmanlı toplumunun modernleşme sürecine dair yaklaşımıdır. Ona göre, modernleşme yalnızca batının getirdiği yenilikleri körü körüne kabul etmek anlamına gelmemelidir. Aksine, modernleşme süreci, İslami değerlerle uyumlu bir şekilde gerçekleştirilmelidir. Batının eğitim, bilim ve teknoloji alanındaki gelişmelerinden istifade edilmelidir ancak bu, kültürel ve ahlaki değerlerin göz ardı edilmesi anlamına gelmemelidir.

Ahmed Mahir Efendi'nin vefatı, söz konusu mirasın sekteye uğraması anlamına gelmemiş, aksine, yetiştirilmiş talebeleri ve ardında bıraktığı ilmi çalışmalar, onun fikirlerinin nesilden nesile aktarılmasına vesile olmuştur. Onun en büyük mirasından biri de eğitim sistemine getirdiği yaklaşım olmuştur.

Medrese sisteminin geleneksel yapısı içinde kalarak modern düşünce akımlarına ve yeni eğitim modellerine de değer vermesi, onun eğitim anlayışının çağın şartlarına uygun bir şekilde şekillendiğini göstermektedir. Bu bağlamda, Ahmed Mahir Efendi'nin ilmi mirası yalnızca kendi zamanında değil, aynı zamanda bugün bile eğitim ve tasavvuf alanında önemli bir referans noktalarından biri olmaya devam etmektedir.

Eğitim anlayışındaki bir diğer önemli husus, teorik bilgiyi pratiğe dökme

gerekliliğidir. O, bilgiyi sürekli olarak eyleme dökme ve çevresine aktarabilme yeteneğini önemsemekteydi. Bu nedenle de onun yetiştirdiği öğrenciler, yalnızca akademik bilgiye sahip değil, toplumu aydınlatan, onlara ahlaki ve dini ilkeleri anlatan birer rehber niteliğinde yetiştirilmişlerdir.

Ahmed Mahir Efendi'nin ardında bıraktığı şey sadece eserleri ve yetiştirdiği talebelerle sınırlı kalmamış, aynı zamanda onun fikirleri üzerine inşa edilen bir düşünce dünyası da oluşmuştur. O, sözleri ve yazılarıyla devrinin ilmi tartışmalarına ışık tutmuş hem tasavvufi hem de akademik bir çizgide ilerleyen çok yönlü bir alim olarak adını Osmanlının son dönem tarihine altın harflerle yazdırmıştır.

Ahmed Mahir Efendi'nin hayatı, Osmanlının son döneminden cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzanan, çok yönlü ve etkili bir ilmi ve tasavvufi yolculuğun hikayesidir. O, bir taraftan eğitim ve ıslah projeleriyle öne çıkmış, diğer yandan ilmi eserleriyle kendisini kalıcı hale getirmiş bir isimdir. Çalışmaları ve eğitim metotları, modern dönemde dahi önemli birer referans kaynağı olarak görülmekte ve onun ilmi mirasının halen yaşadığını göstermektedir. Ahmed Mahir Efendi, sadece kendi zamanında değil, gelecek nesiller için de bir rehber ve ilham kaynağı olmaya devam etmektedir.

KAYNAKLAR

- Abdulkadiroğlu, Abdulkerim. “Ahmed Mahir Efendi, Ballıklızade”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/98. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.
- Abul, Lamia Levent. *Ahmed Mahir Efendi Hayatı, Eserleri ve Tasavvuf Anlayışı*. Ankara: SAGE Yayınları, ts.
- Abul, Lamia Levent. *Bir Mutasavvıfın Siyasi Hatıraları İnceleme-Metin, Belgeler ve Resimler*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 1.Baskı., 2020.
- Afyoncu, Erhan. *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2024.
- Aktaş, Esat. “18 Eylül 1880 Tarihli Bir Layihaya Göre Kastamonu Vilayeti”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 54 (12 Aralık 2015), 223-239.
- Aktel, Mehmet. “Tanzimat Fermanı’nın Toplumsal Yansıması”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 3/3 (01 Eylül 1998).
- Akyıldız, Ali. “Meclis-i Vala-yı Ahkam-ı Adliyye”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 28/250-251. Ankara: TDV Yayınları, 2003.
- Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi (Başlangıçtan 1999’a)*. İstanbul: Alfa Yayın. Erişim 06 Şubat 2025. https://www.kitantik.com/product/Turk-Egitim-Tarihi-Baslangictan-1999a-Yahya-Akyuz_0z8kgltjsjypsk19au
- Algar, Hamid. “Halid el-Bağdadi”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 15/283-285. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Avcı, Cemal. “19. Yüzyıl Sonlarında Kastamonu Vilayeti”. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 12/1 (27 Haziran 2012), 17-34. <https://doi.org/10.11616/AbantSbe.283>
- Ballıklızade, Kastamonulu Seyyid Ahmed Mahir. *Fatiha Suresinin Özellikleri, Kaza ve Kader*. İstanbul: Kardelen Yayınları, 2011.
- Başar, Erdoğan. *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2. Basım, 2019. <https://doi.org/10.14527/9786052418161>
- Başar, Erdoğan. *Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920-1960)*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık, 2019.

- Birinci, Ali. *Tarihin Alacakaranlığında Meşahir-i Meçhuleden Birkaç Zat*. y.y, ts. Birinci, Ali. *Üsküdar'a Kadar Kastamonu*. İstanbul: Yapıkredi Yayınları, 2008.
- Ceyhan, Semih. "Sadık Vicdani". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 35/401-402. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Çalışkan Başer, Hatice Merve. "Kastamonulu Osmanlı Alimi Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi (1860-1925) ve Tefsirciliği". *Dini Araştırmalar* 25/62 (2022), 33-58. <https://doi.org/10.15745/da.1077002>
- Çifçi, Fazıl. *Kastamonu Camileri, Türbeleri ve Diğer Tarihi Eserleri*. Ankara: TDV Yayınları, 1995.
- Demir, Ömer ve Mustafa Acar. *Sosyal Bilimler Sözlüğü*. Ankara: Vadi Yayınları, 2002.
- Demircioğlu, Ziya. *Kastamonu Valileri 1881-1908*. Kastamonu: Doğru Söz Matbaası, 1973.
- Ergin, Osman Nuri. *Türk Maarif Tarihi*. 3 Cilt. İstanbul: Eser Neşriyat, 1. Basım, 1977. Ergin, Osman. *Muallim M. Cevdet'in Hayatı, Eserleri ve Kütüphanesi*. İstanbul, 1937. Eryılmaz, Bilal. *Tanzimat ve Yönetimde Modernleşme*. İstanbul: İşaret Yayınları, 2017.
- Ezherli, İhsan. *Türkiye Büyük Millet Meclisi (1920-1992) ve Osmanlı Meclisi Mebusanı (1877-1920)*. Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları, 1992.
- Görgülü, Faruk. "Ballıklıazade Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem Adlı Eserinde İşari Tefsir". *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 7/2 (30 Ekim 2023), 593-616. <https://doi.org/10.31121/tader.1321240>
- Güzey, Ahmet Rifat. "Yeni ve Yakın Çağlarda Kastamonudaki Camimescid ve Medreseler". *Kastamonu Education Journal* 18/2 (01 Mayıs 2010), 675-688.
- Hamdi, Ahmed. *"Ahmed Mahir Efendi"*. Açıksoz Gazetesi (1929), 33 Basım. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/issue/67655>
- Hökelekli, Hayati. *Değerler Psikolojisi ve Eğitim Ailede, Okulda, Toplumda*. İstanbul: Timaş Yayınevi, 2011.
- İbnü'l-emin Mahmut Kemal. *Son Asır Türk Şairleri*. İstanbul: M.E.B. Basımevi, 1969.
- Kamer, S. Tunay. "Öğretmen Yetiştirmede Kastamonu Kız İlköğretmen Okulu

Uygulamas1 (1956-1975)". *Cumhuriyet Uluslararası Eğitim Dergisi* 1/2 (19 Mart 2016), 1-17.

Karabulut, Mustafa. "Osmanlı İmparatorluğu'nda 19. Yüzyılda Değişim Süreci, Sosyal ve Kültürel Durum." *Mecmua: Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 1/2 (25 Aralık 2016): 52–63.

Karaca, Hüseyin. *Ahmed Mahir Efendi'nin el-Muhkem fi Şerh-i'l-Hikem Adlı Eseri* (İlk 100 Sayfa). İstanbul: Marmara Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2006.

Karasar, Niyazi. *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. 32. Baskı. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 2022

Kastamonu Vilayet Matbaası. "Kastamonu Gazetesi" (1962), 72 Basım. <https://dijital-kutuphane.mkutup.gov.tr/tr/periodicals/catalog/details/1790>

Kodaman, Bayram. *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999.

Mahir, Ahmed. *el-Muhkem fi Şerhi'l-Hikem*. İstanbul: Matbaa-i Ahmed İhsan, 1905.

Mahir, Ahmed. *Hutbe Mecmuası*. İstanbul: 1316.

Mahir, Ahmed. *Mu'cizat-ı Kur'aniyye*. 2 Cilt. İstanbul: Osmanlı Şirketi, 1328. Memiş, Abdurrahman. *Halidi Bağdadi ve Anadolu'da Halidilik*. İstanbul: Kitabevi Yayınları, 2000.

Muşmal, H., & Gürbüz, İ. Doküman İncelemesi. In Ş. Aslan (Ed.). *Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri: Nicel, Nitel ve Karma Tasarımlar İçin Bir Rehber* (s. 217–243). Konya: Eğitim Yayınevi, 2018.

Nalbant, Hamdi. *Nasrullah Cami Hutbeleri*. İstanbul: Büyüyen Ay Yayınları, 1.Baskı., 2022.

Ozanoğlu, İhsan. *Kastamonu Kütüğu*. İstanbul: Şirketi Mürettibiye Basımevim, 1952. Önder, Mehmet. *Atatürk'ün Yurt Gezileri*. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1975.

Önemli, Tahsin. "Ahmed Mahir Efendi'nin Hikemiyat Şerhi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/98. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

"Reaya". *TDV İslam Ansiklopedisi*. Erişim 11 Şubat 2025. <https://islamansiklopedisi.org.tr/reaya>

Serbestzade Ahmed Hamdi. *Diplomasiden Hikmet-i Siyasiyye*, İstanbul, Edep

Matbaası, 1328.

Serbestzade, Ahmed Hamdi. *Tercüman-ı Kur'an Tefsiri Kadi Beyzavi*. İstanbul, 1325. Şahin, Kamil. "Ahmed Hamdi, Serbestzade". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/72-73. İstanbul: TDV Yayınları, 1989.

Tevfik, Sofuzade Mehmed. *Hulviyat*. Kastamonu: Memleket Matbaası, 1329. Tezcan, Tuğrul. "Sadık Vicdani ve Dini Eserleri". *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi* 4/4 (2015), 877-895. <https://doi.org/10.15869/itobiad.55339>

Ünal, Uğur vd. *Türk Eğitim Tarihi El Kitabı*. Ankara: Grafiker Yayınları, 2018. <https://www.grafikeryayin.com/tr/turk-egitim-tarihi-el-kitabi/sayfa/312.aspx>

Vicdani, Ebu Rıdvan M. Sadık. *Haz. Muhammed Niçin Çok Evlendi*. Haz. Ahmed Karadut. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1992.

Yalçın Aydeniz, Tuğba. "Osmanlı'da İlk Vaiz Yüksek Okulu: Medresetü'l-Vaizin", *Osmanlı İstanbulu III: III. Uluslararası Osmanlı İstanbulu Sempozyumu Bildirileri (25-26 Mayıs 2015)*, İstanbul, 2015

Yıldırım, Ali – Şimşek, Hasan. *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. 11. Baskı. Ankara: Seçkin Yayıncılık, 2018

Yılmaz, Mehmet Serhat. *II. Meşrutiyet Devri Kastamonu Basın Tarihi (1908-1918)*. Ankara: Berikan Yayınevi, 2008.

Zühtü, Mehmet. *Tehassür/Ahmed Siyahi ve Oğlu Seyyid Ahmed Hicabi Hazretleri*. Kastamonu: Ayvatoğlu Ofset, 1996.

1876 Kanun-ı Esasi, 1876 Kanun-ı Esasi. 14,15 (Zilhicce 1293). Erişim 11 Şubat 2025. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1876-k%C3%A2n%C3%BBn-i-es%C3%A2s%C3%AE/>